

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

ŞÂFİÎ MEZHEBİNDE HELÂL GIDA KRİTERLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EYYÜP YILDIZ

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi İsmail YILMAZ

GAZİANTEP, Ocak 2024

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

Tezin Başlığı: Şâfiî Mezhebinde Helâl Gıda Kriterleri

Adı ve Soyadı: Eyyüp YILDIZ

Tez Savunma Tarihi: 12/01/2024

Dr. Öğr. Üyesi İsmail Yılmaz danışmanlığında hazırlanan bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından oybirliği ile bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

İmzası

Doç. Dr. Adnan ALGÜL (Jüri Başkanı)

Dr. Öğr. Üyesi İsmail YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi Adnan AKALIN

Bu tezin gerekli şartları sağlayarak yukarıda belirtilen jüri tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edildiğini onaylarım.

Prof. Dr. Mahmut ÇINAR

Enstitü ABD Başkanı

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI

SBE Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İmza:

Adı ve Soyadı: Eyyüp Yıldız

Öğrenci Numarası: 190518111005

Tezin Savunma Tarihi: 12/01/2024

ÖZET

ŞÂFİÎ MEZHEBİNDE HELÂL GIDA KRİTERLERİ

YILDIZ, Eyyüp
Yüksek Lisans Tezi,
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
İslam Hukuku Bilim Dalı
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi İsmail YILMAZ
Ocak-2024, 101 sayfa

“Şâfiî Mezhebinde Helâl Gıda Kriterleri” başlıklı bu çalışmada, yiyecek ve içeceklerin helâllîği ve haramlığı konusu, Şâfiî mezhebi merkeze alınarak sunulmuştur. Araştırmada elde edilen bulgularla güncel tartışmalara katkı sağlamak hedeflenmiştir. Tezimizde Şâfiî mezhebinin temel kaynakları kullanılarak gıda ile ilgili görüşleri tespit edilmiştir. Diğer mezheplerin görüşlerine ise gerekli yerlerde başvurulmuştur. Tezimiz giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, araştırmanın konusu, araştırmanın önemi, araştırmanın yöntem ve kaynakları, konu ile ilgili yapılmış diğer çalışmalar, İmam Şâfiî ve Şâfiî mezhebi hakkında bilgi verildi. Birinci bölümde, taâm, helâl, haram, tayyib, habîs, rics, istihâle kavramları tahlil edildi. Akabinde, Şâfiî mezhebinin gıda konusunda sıklıkla kullandığı temel kriterler örnekleri ile beraber sunuldu. İkinci bölümde, Şâfiî mezhebine göre helâl ve haram olan hayvansal gıdalar değerlendirildi. Şâfiî mezhebinin bu gıdalara haram ve helâl hükmü verirken kullandığı deliller sunuldu. Akabinde bitkisel kökenli gıdalar ve bitkilerden üretilen içeceklerin hükmü değerlendirildi. Sonuç bölümü ve kaynaklarla çalışma tamamlandı.

Anahtar sözcükler: İslam Hukuku, Şâfiî Mezhebi, Gıda, Helâl, Haram

ABSTRACT

HALAL FOOD CRITERIA IN THE SHAFI'I SCHOOL

YILDIZ, Eyyüp

Master's Thesis,

Basic Islamic Sciences Department

Islamic Law Program

Supervisor: Asst. Prof., İsmail YILMAZ

January-2024, 101 pages

In this study titled "Halal Food Criteria in the Shafi'i School", the issue of halal and haram of food and beverages is presented by focusing on the Shafi'i school. It is aimed to contribute to current debates with the findings obtained in the research. In this thesis, the main sources of the Shafi'i school were used to determine its views on food. The views of other schools are referred to where necessary. Our thesis consists of an introduction and two chapters. In the introduction, the subject of the research, the importance of the research, the methods and sources of the research, other studies on the subject, information about Imam Shafi'i and the Shafi'i school were given. In the first chapter, the concepts of taām, halāl, harām, tayyib, malīs, rics, and istihāla were analyzed. Subsequently, the basic criteria frequently used by the Shafi'i school on food were presented with examples. In the second part, animal foods that are halal and haram according to the Shafi'i school were evaluated. The evidence used by the Shafi'i school in ruling these foods halal and haram was presented. Subsequently, the rulings on plant-based foods and beverages produced from plants were discussed. The study is completed with a conclusion and references.

Keywords: Islamic Law, Shafi'i school, Food, Halal, Haram

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vi
ÖN SÖZ	vii

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu.....	2
B. Araştırmanın Önemi	2
C. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları.....	3
D. Konu ile İlgili Yapılmış Diğer Çalışmalar	3

I. BÖLÜM

GIDA İLE İLGİLİ KAVRAMLAR VE ŞÂFİÎ MEZHEBİNE GÖRE YİYECEK VE İÇEÇEKLERDE GENEL KRİTERLER

1.1. İmam Şâfiî ve Şâfiî Mezhebi.....	5
1.1.1. İmam Şâfiî.....	5
1.1.2. Şâfiî Mezhebi.....	7
1.2. Gıda İle İlgili Kavramlar	7
1.2.1. Taâm	8
1.2.2. Helâl.....	9
1.2.3. Haram.....	10
1.2.4. Tayyib	12
1.2.5. Habîs	13
1.2.6. Rics	15
1.2.7. İstihâle.....	17
1.3.Şâfiî Mezhebine Göre Yiyecek ve İçeceklerde Genel Kriterler	19
1.3.1. Yiyecek ve İçeceklere Temel Yaklaşım	20
1.3.2. Hakkında Nas Bulunan Gıdaların Durumu.....	21
1.3.3. Başkasına Ait Bir Malın İzinsiz Tüketilmesi.....	22
1.3.4. Hükümü Hakkında İcmâ Olan Yiyecek ve İçecekler	24
1.3.5. Öldürülmeleri Emredilen Hayvanların Durumu	24
1.3.6. Öldürülmeleri Yasaklanan Hayvanların Durumu	25
1.3.7. Faydası Olmayan Hayvanların Alınıp Satılması	25
1.3.8. Usulüne Uygun Kesilmeyen Hayvanların Durumu	27
1.3.9. Eti Haram Olan Hayvanların Sütleri.....	27
1.3.10. Eti Haram Olan Hayvanların Yumurtaları.....	28
1.3.11. Arap Örfünün Hükümlere Etkisi.....	28
1.3.12. Zaruret Halinde Haram Gıdaların Hükümü	30

1.3.13. Tayyib ve Habîs Olarak Nitelendirilen Yiyeceklerin Durumu	33
1.3.14. Sağlığa Zarar Veren Yiyecek ve İçecekler	34
1.3.15. Farklı Türlerden Doğan Yavrunun Etinin Tüketilmesi.....	36
1.3.16. Necâset Karışan Gıdaların Durumu	37

II. BÖLÜM

ŞAFİÎ MEZHEBİNDE HAYVANSAL VE BİTKİSEL GIDALARIN HÜKMÜ

2.1. Hayvansal Gıdalar	39
2.1.1. Şâfiî Mezhebine Göre Haram Kabul Edilen Hayvansal Gıdalar	41
2.1.1.1. Ölü hayvanın eti	41
2.1.1.2. Kan	43
2.1.1.3. Domuz eti	43
2.1.1.4. Allah'tan başkası adına kesilen hayvanların etleri	45
2.1.1.5. Yırtıcı hayvanların etleri	45
2.1.1.6. Köpek eti	46
2.1.1.7. Kedi eti	47
2.1.1.8. Çakal eti	48
2.1.1.9. Fil eti	49
2.1.1.10. Maymun eti	49
2.1.1.11. Ayı eti	50
2.1.1.12. Eşek ve katır eti	50
2.1.1.13. Eti haram olan kuş türleri	52
2.1.1.13.1. Akbaba ve tavşancıl eti	52
2.1.1.13.2. Avcı kuşların etleri	52
2.1.1.13.3. Hüdühü eti	53
2.1.1.13.4. Papağan ve tavus eti	54
2.1.1.13.5. Yarasa eti	54
2.1.1.13.6. Karga eti	55
2.1.1.13.7. Leylek eti	56
2.1.1.14. Eti haram olan su hayvanları	57
2.1.1.15. Yılan ve akrep etleri	58
2.1.1.16. Haşereleler	59
2.1.1.17. Necis yemle beslenen hayvanların etleri	61
2.1.2. Şâfiî Mezhebine Göre Helâl Kabul Edilen Hayvansal Gıdalar	63
2.1.2.1. Evcil hayvanların etleri	63
2.1.2.2. Yabani otçul hayvanların etleri	63
2.1.2.3. Eti helâl olan kuş türleri	64
2.1.2.4. Çekirge eti	65
2.1.2.5. At eti	66
2.1.2.6. Sırtlan eti	67
2.1.2.7. Tilki eti	69
2.1.2.8. Keler eti	70
2.1.2.9. Tavşan eti	71
2.1.2.10. Aktavşan eti	73
2.1.2.11. Kirpi eti	73
2.1.2.12. Samur eti	74
2.1.2.13. Gelincik eti	75
2.1.2.14. Eti helâl olan su canlıları	75
2.1.2.14.1. Balıklar	76
2.1.2.14.2. Balıkların dışındaki su canlıları	77

2.1.3. Şâfiî Mezhebine Göre Şer'î Kesim	79
2.1.3.1. Hayvanlarda kesim yeri.....	79
2.1.3.2. Kesim aleti	80
2.1.3.3. Kesim yapan kişinin özellikleri.....	81
2.1.3.4. Gayri müslimlerin kestiği hayvanların hükmü.....	81
2.1.3.5. Anne karnındaki yavrunun durumu	82
2.1.3.6. Kesme adabı	83
2.2. Bitkisel Gıdalar ve İçecekler	83
2.2.1. Bitkisel Gıdalar	84
2.2.2. İçecekler.....	85
2.2.2.1. Aslen haram olan içecekler	86
2.2.2.2. Haramlığı harici bir sebebe dayanan içecekler	87
SONUÇ	
KAYNAKLAR	93

KISALTMALAR

b.:	ibn
b.y.:	basım yeri yok
çev.:	çeviren
h.:	hicri
haz.:	hazırlayan
Hz.:	hazreti
m.:	miladi
s.:	sayfa
thk.:	tahkik eden
t.y.:	tarih yok
vb.:	ve benzeri
vd.:	ve devamı
y.y.:	yayın yeri yok

ÖN SÖZ

Beslenmenin helâl yollardan olması İslâm inancında son derece önemlidir. Bu konu hakkında Kur'an ve sünette birçok hüküm bulunmaktadır. Tarih boyunca âlimler gıdaların hükmünü Ku'an ve sünetten tesbit etmeye gayret göstermiştir. Bu gayretler sonucuda ciddi bir literatür oluşmuştur. Bu literatürün önemli bir parçası olan Şâfiî mezhebi kaynakaları tezimizin temel inceleme alanı olmuştur.

“Şâfiî Mezhebinde Helâl Gıda Kriterleri” başlıklı bu tezimizde gıda konusu Şâfiî mezhebi perspektifinden ele alınmıştır. Yerine göre diğer mezheplerin görüşlerine de yer verilmiştir. Helâl ve haram hükmü verilen gıdalar sunulmakla birlikte bu hükümlere sebebiyet veren temel kriterler üzerinde duruldu.

Tezimiz giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, araştırmanın konusu, araştırmanın önemi, araştırmanın yöntem ve kaynakları, konu ile ilgili yapılmış diğer çalışmalar, İmam Şâfiî ve Şâfiî mezhebi hakkında bilgi verildi. Birinci bölümde, taâm, helâl, haram, tayyib, habîs, risc, istihâle kavramları tahlil edildi. Akabinde, Şâfiî mezhebinin gıda konusunda sıklıkla kullandığı temel kriterler örnekleri ile beraber sunuldu. İkinci bölümde, Şâfiî mezhebine göre helâl ve haram olan hayvansal gıdalar değerlendirildi. Şâfiî mezhebinin bu gıdalara haram ve helâl hükmü verirken kullandığı deliller sunuldu. Akabinde bitkisel kökenli gıdalar ve bitkilerden üretilen içeceklerin hükmü değerlendirildi. Sonuç bölümü ve kaynaklarla tezimiz tamamlandı.

Konu seçimi başta olmak üzere çalışmanın her aşamasında değerli fikirleri ile bana yardımcı olan danışmanım Dr. Öğr. Üyesi İsmail YILMAZ'a teşekkürlerimi arz ederim. Tezimizin tamamlanması konusunda büyük katkıları olan kıymetli hocalarım Doç. Dr. Adnan ALGÜL ve Dr. Öğr. Üyesi Adnan AKALIN'a teşekkür ederim. Tez süresince her türlü anlayışı ve kolaylığı gösteren, maddi-manevi desteklerini her daim hissettiğim eşim ve kızıma da teşekkürü bir borç bilirim.

Eyyüp YILDIZ
Ocak-2024

GİRİŞ

Beslenmenin helâl yollardan olması, İslâm dini açısından son derece önemlidir. İnsan mükerrer bir varlık olduğundan dolayı bulduğu her şey ile beslenmesi câiz değildir. Gıda, insan hayatı için zaruri olmakla beraber dinimizde mutlak amaç olarak görülmez; insanın hayatını devam ettirebilmesi için bir araç olarak kabul edilir. İslâm dini, hayattaki her şeyde olduğu gibi, beslenme ve gıda konusunda da bazı ölçüler getirmiştir. Bu ölçülerin farklı farklı sebepleri vardır. Kur'an-ı Kerim bu konuda temel prensipleri koymakla birlikte, bazı konularda da ayrıntılı bilgiler vermiştir. Sünnet, Kur'an'a oranla gıda ve beslenme ile ilgili daha çok ayrıntı içermektedir.

Peygamberimizden sonraki süreçte ise bu konu mezhepler arasında tartışılmaya devam edilmiştir. Fetihlerin artmasıyla genişleyen İslâm coğrafyası yeni yiyecek türleri ile karşılaşmış ve bu durum daha önce Kur'an ve sünnette yer almadığından müctehitler, çözümü kıyasta ve yiyeceğin özelliklerinde aramışlardır. Bu süreçte mezhepler genel olarak bazı ilkeler belirlemiş ve bir sistem içerisinde gıdaları değerlendirmişlerdir.

Gıda konusu günümüzde hızla gelişmekte ve yenilenmektedir. Her geçen gün artan dünya nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamak için bilim adamları, yeni gıdalar üretme, mevcut gıdaların korunmasını sağlama, naklini kolaylaştırma, raf ömrünü uzatma, maliyetini azaltmak gibi farklı çalışmalar yapmaktadır. Yapılan bu çalışmalarda gıdalara katılan katkı maddeleri, gıdaların bazen kimyasal bazen de fiziksel bazı değişiklikler geçirmelerine sebep olmaktadır.

Geçmiş dönemlere baktığımızda haram yiyecekleri tüketmek kişilerin tercih ve iradeleri ile gerçekleşmekteydi. Günümüz dünyasında ise haramı bilinçli

tüketenlerin yanında, birçok tüketici de tükettiği ürünlerin içeriğini bilmediğinden istemsiz olarak haram tüketmektedir. Bu oran azımsanmayacak derecede yüksektir.

Bu sebeplerden dolayı İslâm dininin helâl ile beslenme emrini yerine getirmek gittikçe zorlaşmaktadır. Tüketicilerin araştırarak bilinçlenmesi, gıda mühendislerinin üretilen gıdaları en ince ayrıntılarıyla tetkik etmesi, dini ilimlerde uzmanlaşmış kişilerin ise gıda ile ilgili hükümleri net bir şekilde ortaya koyması gerekmektedir. Bu işbirliği içerisinde güvenli, sağlıklı ve helâl gıdaya erişmek mümkün hale gelecektir.

A. Araştırmanın Konusu

“Şâfiî Mezhebinde Helâl Gıda Kriterleri” başlıklı bu çalışmada, gıda konusu Şâfiî mezhebinin perspektifinden ele alınarak değerlendirilecektir. Yiyecek ve içeceklerin helâlligi ve haramlığı konusu, Şâfiî mezhebi merkeze alınarak sunulacaktır. Araştırmada elde edilen bulgulardan yola çıkılarak güncel bazı konular değerlendirilip, tartışmaların çözümü noktasında katkı sunmak hedeflenmiştir. Diğer mezhepler arasındaki ihtilâflar yüzeysel geçilmiş, bu konu başka çalışmalara bırakılmıştır.

B. Araştırmanın Önemi

Konuyu belirlerken yapılan alan taramalarında helâl gıda ile ilgili birçok çalışmanın yapıldığı gözlemlendi. Ancak bu çalışmalar genel olarak Hânefi mezhebi bağlamında ya da bir mezhep ayrımına gidilmeden yapılmış çalışmalardır. Hepsi birbirinden kıymetli olan bu çalışmalarda, ülkemizde ve dünyada birçok müntesibi olan Hânefi mezhebinin gıda ile ilgili görüşleri detayları ile ele alınmıştır. Bu çalışmada ise, Şâfiî mezhebinin görüşlerini temel alarak konu ele alınmıştır. Başta ülkemizin Doğu ve Güneydoğu bölgeleri olmak üzere Malezya, Endonezya, Yemen gibi pek çok ülkede müntesibi bulunan bu mezhebin, çağımızda önemli problemlerden biri olan gıda konusundaki görüşlerinin sunulması önem arz etmektedir.

Günümüz dünyasında, ülkeler arası yolculuklar, tarihte eşi benzeri görülmemiş ölçüde kolay ve hızlı yapılmaktadır. Bugün birçok Müslüman, farklı din ve kültürleri taşıyan insanların bulunduğu yerlere iş, eğitim, sağlık, turizm gibi sebeplerle yolculuklar gerçekleştirmektedir. Avrupa ülkelerinde Müslüman nüfusu

her geçen gün artmaktadır. Bu Müslümanların birçoğu, yedikleri gıdaların helâllığı konusunda endişeler yaşamaktadır. Bu çalışma, özellikle Şâfiî mezhebinin görüşlerini merkeze alarak yapıldığı için, Şâfiî Mezhebi müntesiplerinin bazı sorularına cevap arayan nitelikte olacaktır. Dini hassasiyeti olan Müslüman tüketicilere de gıda seçimi konusunda alternatif bir çözüm yolu sunmaktadır.

C. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Bu araştırma veri toplama ve doküman analizi yöntemi ile yapılmıştır. Arıştırmada Şâfiî mezhebinin temel kaynaklarından elde edilen veriler sınıflandırılmış ve değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu yöntem ile Şâfiî mezhebinin yiyecek ve içeceklerle ilgili görüşleri tespit edilmiş ve bu görüşlerin hangi delillerden yararlanılarak ortaya konulduğu örnekleriyle açıklanmıştır.

Araştırmanın ana kaynaklarını Şâfiî mezhebinin önemli kitapları oluşturmaktadır. Kronolojik olarak İmam Şâfiî'nin (ö.204/820) "*el-Umm*" adlı eserinde konu ile ilgili görüşlerinden istifade edildi. Daha sonra Şâfiî'nin önemli öğrencilerinden biri olan Müzenî'nin (ö.264/878) görüşleri tahlil edildi. Akabinde, Şâfiî mezhebinin önde gelen âlimlerinden Mâverî'nin (ö.450/158), Şîrâzî'nin (ö.476/1083), Gazzâlî'nin (ö.505/1111), Nevevî'nin (ö.676/1277) ve Şîrbînî'nin (ö.977/1570) eserleri incelenerek, mezhebin konu ile ilgili görüşleri tespit edilmeye çalışıldı. Bu eserlerin yanı sıra birçok Şâfiî âliminin de görüşleri tahlil edildi. Farklı dönemlere ait bu eserlerde zamanla beraber yaşanan değişimler, farklı bakış açıları ve çözüm yöntemleri ortaya konulmaya çalışıldı.

Mezhebin temel kaynaklarından sonra, Şâfiî mezhebi ve helâl gıda ile ilgili yapılmış doktora tezleri, yüksek lisans tezleri ve kaleme alınmış makaleler incelenerek güncel bazı tartışmalarla çalışma tamamlandı.

D. Konu ile İlgili Yapılmış Diğer Çalışmalar

Özellikle sanayi devriminden sonra hızlı gelişim sağlayan gıda sektörü, araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Son çeyrek asırda ise bu konu ile ilgili hemen hemen her gün yeni bir çalışma, kitap, makale ve yazı kaleme alınmaktadır. Bu çalışmalar sadece ilahiyat alanı ile sınırlı değildir. Birçok mühendislik dalında da gıda konusu ele alınmıştır. Son yıllarda artan helâl gıda sertifikasyon çalışmaları da konu ile ilgili literatürün artmasına vesile olmuştur. Bu iki alanın dışında konunun

sosyolojik ve psikolojik tarafları da uzmanlar tarafından araştırılmış. Tüketicilerde helâl gıda beklentisi, helâl gıdanın insanlara etkisi, helâl gıda-sağlık ilişkisi gibi birçok farklı yönden konu ele alınmaya devam edilmektedir. Şüphesiz ki konu ile ilgili güncel veriler geldikçe çalışmalar da şekillenecek ve farklı boyutlar kazanacaktır.

Ülkemizde, klasik fıkıh alanı ile ilgili, Şâfiî mezhebi özelinde helâl gıda konusunda, müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Yapılan çalışmalar daha çok Hanefî mezhebi ekseninde veya genel olarak mezhep ayrımı gözetmeksizin yapılmış çalışmalardır. İsmail Yalçın'ın *"İslâm'da Eti Yenen ve Yenmeyen Hayvanlar"* (Marmara Üniversitesi/1997); Fatma Yüksel'in, *"İslâm Hukuku ve Yahudi Hukukunda Helâl Haram Kavramları Açısından Gıdalar"* (Marmara Üniversitesi/2003); Oğuzhan Özdemir'in, *"Yiyecek ve İçeceklerde Helâllik-Haramlık Kriterleri"* (Erciyes Üniversitesi/2009); Hilal Özkan'ın, *"Hanefî Mezhebinde Helâl Gıda Kriterleri"* (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/2011); Yahya Şenol'un, *"Kur'an'a Göre Hayvansal Gıdalarda Helallik Ölçüleri"* (İstanbul Üniversitesi/2013); Mustafa Boran'ın, *"Hanefî Mezhebinde Yiyecek ve İçeceklerde Helâllik ve Haramlık Ölçüleri"* (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/2016) tezleri ülkemizde yapılan çalışmalardan bazılarıdır.

Bu çalışmada ise Şâfiî mezhebinin gıda konusundaki görüşleri tek bir başlık altında toplanmaya çalışılmıştır. Mâliki ve Hanbelî mezhepleri ile ilgili benzer çalışmaların yapılması, gıda konusunda insanların bilgiye erişimini kolaylaştıracaktır. Nitekim konunun uzmanı olmayan bir kişinin klasik fıkıh kitaplarını okuyup bir konu hakkında bilgi edinmesi çok mümkün görünmemektedir. Ancak aynı konu ile ilgili kaleme alınmış bir tez veya makaleyi okuyup bilgi edinmesi daha kolay ve uygulama açısından daha mümkün görünmektedir.

I. BÖLÜM

GIDA İLE İLGİLİ KAVRAMLAR VE ŞÂFİÎ MEZHEBİNE GÖRE YİYECEK VE İÇEÇEKLERDE GENEL KRİTERLER

1.1. İmam Şâfiî ve Şâfiî Mezhebi

1.1.1. İmam Şâfiî

İmam Şâfiî, hayatı ve ilmi kişiliği ile İslâm dünyasında son derece etkili olmuş bir şahsiyettir. Şâfiî mezhebinin kurucusu olarak kabul edilen İmam Şâfiî'nin asıl adı Ebû Abdullah Muhammed b. İdrîs b. el-Abbâs b. Osman b. Şâfiî b. es-Sâib b. Ubeyd b. Abdiyezîd b. Hâşim b. el-Muttalip b. Abdümenâf b. Kusay b. Kilab'dır.¹ Kureyş kabilesine mensup olduğu ve Abdülmenaf b. Kusay'da nesebinin Hz. Muhammed'in nesebi ile birleştiği aktarılmıştır.² Annesi ise Ezd kabilesindendir.³ Şâfiî'nin doğumu hicri 150'dir. Kaynaklar onun İmam Ebû Hanîfe'nin vefat ettiği sene Gazze'de dünyaya geldiğini aktarmıştır.⁴

¹ Ebû Bekr Ahmed b. el- Hüseyin el-Beyhâki, *Menâkıbu's-Şâfiî* (Kahire: Dâru't-Turâs, 1971), 1/76; Fahreddin er-Râzî, *Menâkıbü'l-İmâmi's-Şâfiî* (Mısır: Mektebet'ül-Külliyât'ül- Ezheriyye, 1986), 23; Ebû'l- Fidâ İbn Kesîr, *Tabakâtü'l-fukâhâ'i's-Şâfi' iyyîn* (Kahire: Dâr'ul- Vefa, 2004), 1/18.

² İbn Kesîr, *Tabakâtü'l-fukâhâ'i's-Şâfi' iyyîn*, 1/18.

³ Beyhâki, *Menâkıbu's-Şâfiî*, 1/86; Râzî, *Menâkıbü'l-İmâmi's-Şâfiî*, 29; Muhammed Ebû Zehra, *İmam Şâfiî*, çev. Osman Keskiöğlu (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020), 38.

⁴ Beyhâki, *Menâkıbu's-Şâfiî*, 35; İbn Kesîr, *Tabakâtü'l-fukâhâ'i's-Şâfi' iyyîn*, 1/1/19.

Küçük yaşta ilme yönelen Şâfiî, Kur'an ve hadis ezberleyerek ilim hayatına başlamıştır.⁵ Henüz yedi yaşındayken Kur'an'ı, on yaşındayken de el-Muvatta'yı ezberlemiştir.⁶ İlim tahsilini ilerlettikten sonra on yıl civarında Hüzeyl kabilesinin yanında kalarak Arapça bilgisini geliştirmiş, özellikle Arap şiiri konusunda derinleşmiştir.⁷

Bu temel eğitimden sonra da fıkha yönelen Şâfiî, dönemin Mekke müftüsü Müslim b. Halid ez-Zenci'den dersler almıştır. Hatta İmam Şâfiî genç yaşına rağmen ilimde ilerlemiş ve Halid ez-Zenci ona fetva vermesi için izin vermiştir.⁸ İmam Şâfiî'nin ilim arzusu, onun bir yerde sabit durmasına ve bu konuda az ile yetinmesine engel olmuştur. Mekke'deki eğitimden sonra, Medine ekolünün temsilcisi İmam Mâlik'ten ders almak için Medine'ye gitmiştir. İmam Mâlik vefat edinceye kadar orada kalarak ondan ders almıştır.⁹

İmam Mâlik'in vefatından sonra Yemen'e giderek bir süre burada resmi görevlerde bulunduğu aktarılmıştır.¹⁰ Yemen yıllarından sonra, farklı zamanlarda Bağdat'a yolculuklar yapmış, orada rey ehlinin görüşlerini de öğrenip tahsil ettiği aktarılmıştır.¹¹ Rey ehlinin görüşleri ile tanışması, Şâfiî'nin hayatındaki dönüm noktalarından biri olmuştur. Burada kavli kadim olarak bilinen, "*el-Hucce*" eserini kaleme almıştır.¹²

Bağdat'tan sonraki durağı Mısır olmuştur. Burada bir süre kalan Şâfiî, ilmi anlamda hayatının en verimli çağlarını yaşamış, kavli cedit olarak bilinen, "*el-Umm*" eserini kaleme almıştır.¹³ Hicri 204 yılında, 54 yaşında dünya yolculuğu son bulan Şâfiî Mısır'da vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir.¹⁴ Küçük yaşlarda başlayan ilim yolculuğu ancak vefatı ile son bulmuştur. Tüm hayatını ilme adanmış, birçok şehir ve beldeyi dolaşıp gittiği her yere ilim taşıyan ender şahsiyetlerden biri olarak İslâm tarihinde yerini almıştır.

⁵ Râzî, *Menâkıbü'l-İmâmi's-Şâfiî*, 37.

⁶ İbn Kesîr, *Tabakâtü'l-fukâhâ'i's-Şâfi'iyyîn*, 1/20.

⁷ İbn Kesîr, *Tabakâtü'l-fukâhâ'i's-Şâfi'iyyîn*, 1/20.

⁸ İbn Kesîr, *Tabakâtü'l-fukâhâ'i's-Şâfi'iyyîn*, 1/21.

⁹ Râzî, *Menâkıbü'l-İmâmi's-Şâfiî*, 39.

¹⁰ Beyhâkî, *Menâkıbu's-Şâfiî*, 1/106.

¹¹ Şamil Dağcı, *İmam Şafii, Hayatı ve Fıkıh Usulü İlmindeki Yeri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 25.

¹² Râzî, *Menâkıbü'l-İmâmi's-Şâfiî*, 40.

¹³ Râzî, *Menâkıbü'l-İmâmi's-Şâfiî*, 34.

¹⁴ Beyhâkî, *Menâkıbu's-Şâfiî*, 1/238; Râzî, *Menâkıbü'l-İmâmi's-Şâfiî*, 34.

1.1.2. Şâfiî Mezhebi

İmam Şâfiî, yaşadığı dönemde yetiştirdiği öğrencileri ve kaleme aldığı eserleri ile kendisinden sonra günümüze kadar sürecek olan geniş çaplı bir ilmi etki bırakmıştır. Günümüze ulaşan birçok eseri mevcuttur.¹⁵ Şüphesiz ki bunda yetiştirdiği öğrencilerin önemli bir katkısı bulunmaktadır. Şâfiî, 54 yıllık yaşamı boyunca birçok öğrenci yetiştirmiştir.¹⁶ Vefatından sonra öğrencileri aracılığı ile mezhebi dört bir yana yayılmıştır. Böylelikle hicri ikinci asırdan günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir.

Başta Mısır olmak üzere, Irak, Suriye, Yemen, İran, Hicaz, Horasan, Maverâünnehir, Türkistan, kuzey Afrika ve Hindistan gibi birçok bölgeye yayılan bu mezhep, ülkemizde de varlığını sürdürmektedir.¹⁷ Özellikle Doğu Anadolu bölgesi ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde çok sayıda Şâfiî mezhebi müntesibi bulunmaktadır.

Günümüzde teknolojinin gelişmesi ile birlikte bilgiye erişim son derece kolaylaşmıştır. Bir konu hakkında bilgi edinmek isteyen genç nesil, tek bir yöne bağlı kalmadan farklı görüşlerden ve açılardan konuyu rahatlıkla araştırabilmektedir. Dini bilgilerde de tek bir mezheple yetinmeyip diğer mezheplerin de görüşlerini merak etmektedir.

Eski dönemlerde bilgiye erişmek çok kolay olmadığından, bir mezhep müntesibi, diğer mezheplerden ziyade kendi mezhebinin fetva ve görüşlerini takip etmekle yetinebilirdi. Günümüzde kendi mezhebinin yanında birçok insan diğer mezheplerin görüşlerine ve fetvalarına da bakmaktadır. Şâfiî mezhebi, ülkemizde Hanefî mezhebinden sonra akla gelen ilk mezhep konumundadır ve görüşleri merak edilmektedir. Bundan dolayı da bu çalışmanın yararlı olacağı umulmaktadır.

1.2. Gıda İle İlgili Kavramlar

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için “taâm”, “helâl”, “haram”, “tayyib”, “habîs”, “risc” ve “istihâlê” gibi bazı kavramların açıklanması önem arz etmektedir.

¹⁵ Beyhâki, *Menâkıbu 'ş-Şâfiî*, 1/247.

¹⁶ Râzî, *Menâkıbü 'l-İmâmi 'ş-Şâfiî*, 48.

¹⁷ Tâceddin Sübkî, *Tabakâtü 'ş-Şâfiyyeti 'l-kübrâ*, thk. Muhammed et-Tanâhî - Abdülfettâh Muhammed el-Hulv (Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1964), 324; Zehra, *İmam Şâfiî*, 423.

Bu kavramlar, fıkıh kitaplarımızda gıda ile ilgili konularda oldukça fazla kullanılmıştır. Mezheplerin bu kavramlara yüklediği anlamlar farklılık gösterse de temelde benzerlik arz etmektedir. Bu kavramların, Kur'an ve sünnetteki kullanımları ile günlük hayatta Arapların kullandıkları anlamları, gıda konusunun anlaşılması noktasında aydınlatıcı olacaktır.

1.2.1. Taâm

“Taâm(الطعام)” kelimesi sözlükte “yenilen şey ve yiyecek” anlamına gelmektedir. Bu kelimenin içilen her şey için de kullanılabileceği, geniş açıdan ele alındığında ise açlığı gideren her şeye “taâm” denilebileceği aktarılmıştır.¹⁸ Sözlük anlamıyla Türkçede kullanılan yiyecek ve içecek kelimelerini kapsayan genel bir terimdir.

Taâm kelimesinin Kur'an-ı Kerim'de geçtiği 48 ayet incelendiğinde, kelimenin genellikle “yemek ve yiyecek” anlamlarında kullanıldığı görülmektedir.¹⁹ Bu bağlamda örnek olarak şu ayetler gösterilebilir:

1. “İsrail, Tevrat inmeden kendisine neleri haram ettiyse onlardan başka her çeşit yiyecek, İsrailoğullarına helâldi.”²⁰
2. “Senden önce gönderdiğimiz peygamberler de mutlaka yemek yer, çarşı pazarda dolaşırlardı.”²¹
3. “Onlar yoksulu doyurmayı teşvik etmezler.”²²

Bazı ayetlerde de cehennem ehlinin yiyeceği,²³ bazı yiyeceklerin haram olmadan önce müminler tarafından yenilmiş olmasının günah olmaması,²⁴ Allah'ın yemeyip yediren bir varlık olduğu²⁵ gibi pek çok farklı konuda taâm kelimesinin kullanıldığı görülmüştür. Bu örnekler kelimenin kullanım amacı hakkında bir fikir sunmaktadır. Ayetlerdeki kullanımı incelediğinde, kelimenin benzer anlamlar taşıdığı

¹⁸ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-‘ayn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 2/25; Şems ed-Dîn Muhammed b. Ahmed eş-Şâfi'î el-Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc* (b.y.: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1415/1994), 6/145.

¹⁹ Muhammed Fuâd Abdulbâkî, *el-Mu'cemu'l-mufehres li elfâzi'l- Kur'âni'l- Kerîm* (Kahire: Dâr-ul-Kutub'il-Mısriyye, t.y.), 425.

²⁰ Âl-i İmrân 3/93.

²¹ el-Furkân 25/20.

²² el-Maûn 107/3.

²³ el-Duhân 44/44.

²⁴ el-Mâide 5/93.

²⁵ el-En'âm 6/14.

görülmektedir. Tüketilen her şeye genel olarak verilebilecek bir kavram olduğu söylenebilir. Ayetlerin bağlamı değişmiş olsa da kelimenin kattığı bu anlamın çok fazla değişime uğramadığı anlaşılmaktadır.

Hiz. Peygamber döneminde buğday için bir diğer görüşe göre hurma için özel olarak bu ismin kullanıldığına dair rivayetler mevcuttur. Bu kelimeye verilen anlama göre farklı fıkhi ichtihadlar yapılmıştır. Özellikle musarrât hadisi²⁶ diye bilinen rivayette geçen bu kelimeyi bazı müctehitler süte karşılık bir sa‘ buğday verilecek diye yorumlarken, İmam Şâfi‘ gibi bazı müctehitler ise bir sa‘ hurma şeklinde yorumlamışlardır.²⁷

Burada kelimeye verilen anlam, doğrudan ortaya konulan fıkhi görüşü etkilemiştir. Mezheplerin kavramlara yükledikleri farklı anlamlar, birbirinden farklı görüşler olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum, aynı kelimenin belki de kültürün etkisi ile zihinlerde farklı çağrışımlar uyandırmasına neden olmuştur. Her ne kadar genel anlamı aynı olsa da yüklenen özel anlam, kültürden kültüre, şehirden şehire, toplumdan topluma değişebilmektedir. Yiyecek kelimesi genel bir kelimedir. Ancak bazı yerlerde bir ürünün fazla tüketilip yaygın olmasından dolayı, yiyecek denildiğinde akla ilk başta o ürünün gelmesi, karşılaşılabileceğimiz bir durumdur. Benzer bir durum, musarrât hadisinde ta‘m kelimesi için gerçekleşmiştir denilebilir.

1.2.2. Helâl

“Helâl(الحلال)” sözlükte “düğümü çözmek, bir şeyin serbest olması” gibi anlamlara gelen “hall” kelimesinden türemiş bir kavramdır.²⁸ Bu kavram, yasak olmayan, yapılması halinde cezayı gerektirmeyen işlerin tanımlanmasında kullanılmıştır.²⁹ Bu kelime incelendiğinde, Kur’an-ı Kerim’de farklı anlamlarda ve bağlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Örnek verilecek olursa; “*Dilimdeki düğümü*

²⁶ Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. İsmâ‘îl b. İbrâhîm el-Buhârî, *el-Câmi‘u’s-sahîh*, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ (Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, Dâru’l-Yemâme, 1993), “Büyû”, 2041.

²⁷ el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbü’l-‘ayn*, 2/26; Ebû’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘arab* (Beyrut: Dâru’s-Sadr, 1883), 12/363.

²⁸ el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbü’l-‘ayn*, 3/26; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘arab*, 11/163; Ragıb el-İsfahani, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, çev. Abdülbaki Güneş - Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2010), 302.

²⁹ el-Kâdî ‘Abdu’n-Nebî b. ‘Abdi’r-Resûl el-Ahmed Nekkî, *Dustûru’l-‘ulemâ’: Câmi‘u’l-‘ulûm fi istilâhâti’l-funûn* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1421/2000), 2/39.

çöz.”³⁰ ayetinde bir şeyin çözülmesi anlamında; “*Allah’ın vaadi yerine gelinceye dek bir belaya uğrayıp dururlar yahut yurtlarına yakın bir yere iner bu bela.*”³¹ ayetinde ise inme ve iniş anlamlarında kullanılmıştır.³² Bu ayetlerde “helâl” kelimesi şeklinde değil, çeşitli çekimleriyle kullanılmıştır. Ayrıca bazı ayetlerde haram kavramının zıttı olarak kullanılmış ve Allah’ın herhangi bir yasak ve sınırlama getirmediğine dair bir açıklama niteliği taşımıştır. “*Allah’ın size verdiği helâl ve temiz rızıklardan yiyin.*”³³ ayeti bu açıklamayı destekleyen bir örnektir.

Helâl kavramının çok geniş ve farklı anlamlar taşıması mümkün olsa da fıkıh terimi olarak kısaca haramın zıttı şeklinde tanımlanmıştır.³⁴ Bir eylemin yasak ve sınırlama taşımadığını, eylemi yapan kişinin her hangi bir kınama ve cezaya tabi olmayacağını ifade etmektedir.

Bir şeyin helâl olarak zikredilmesi, zihinlere serbest, yasaklanmamış olan, yapılması veya yenilmesi durumunda herhangi bir ceza ve kınama gerektirmeyen durum olarak gelmektedir. Genel olarak Kur’an ve sünnetteki kullanımı bu anlamlara gelmektedir. İnsanlar, dinin helâl dediği bir şeyden kaçınmaya gerek duymamışlardır. Gıda özelinde bu kavram, yenilmesi dinen serbest bırakılan, yenilmesi hususunda bir yasak ve ceza bulunmayan yiyecekler ve içecekler için kullanılmıştır.

1.2.3. Haram

“Haram(الحرام)” kavramı sözlükte, “yasaklanan, helâl olmayan, helâlin zıttı” şeklinde tanımlanmıştır.³⁵ Bir başka tanıma göre ise “*İşlenilmesi, Şarii Mübin*

³⁰ Tâhâ 20/27.

³¹ er-Ra’d 13/31.

³² İsfahani, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, 302.

³³ el-Mâide 5/88.

³⁴ Muhammed b. Muhammed b. ‘Abdurrezzâk ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs min cevâhiri’l-kâmûs*, thk. Heyet (b.y.: Dâru’l-Hidâye, t.y.), 28/328; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu’l-Muhît Tercümesi*, çev. Mustafa Koç- Eyyüp Tanrıverdi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 5/4432; Kürşat Demirci, “Helâl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1998), 17/173-175; İsmail Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 251.

³⁵ Ebû’l-Huseyn Ahmed b. Fâris el-Kazvîni İbn Fâris, *Mucmelu’l-luğa* (Beyrut: Mu’essesetu’r-Risâle, t.y.), 228; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘arab*, 1/12/19; Ahmed Nekkî, *Dustûru’l-‘ulemâ’: Câmi’u’l-‘ulûm fî istilâhâtî’l-funûn*, 2/21; Kürşat Demirci, “Haram”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1997), 16/100-104; Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 231.

*tarafından nehiy ve men edildiği kat'i delil ile sabit olan herhangi bir şeydir.”*³⁶ Kısaca helâl kavramının zıttı olarak tanımlanmıştır. Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere yasaklandığına dair şüphe bulunmayan, yapılması kesin bir şekilde yasaklanan iş ve eylemler için bu tanımlama kullanılmıştır. Haram kavramı, bir nesnenin veya bir eylemin yasak olması anlamı taşır. Haram olarak nitelenen şeyler yasaklanmakla beraber, yapılması durumunda şiddetli bir tehdit ve kınama da içermektedir.³⁷

Bu kavram, Kur'an-ı Kerim'de 83 ayette geçmektedir.³⁸ Bu ayetlerde bazen yenilmesi yasak olan bir yiyeceği ifade etmek için kullanılmış,³⁹ bazen yasaklanan bir fiili ifade etmek için kullanılmıştır.⁴⁰ Ayrıca, bazen mekân (Mescid-i Harâm) ve zaman (eş-şehrü'l-harâm) ismi olarak da kullanılmıştır.⁴¹ Örneklerde görüldüğü üzere çekimleri, bağlamları, kullanılış amaçları farklı olsa da genel olarak yasaklama ve mahrum bırakma anlamlarında kullanılmıştır. Bu kavram, zihinlere uzak durulması ve yaklaşılmaması gereken şey olarak gelmektedir.

Gazzâlî, haram kavramını farklı bir açıdan ele alarak derecelere ayırmıştır. Ona göre tüm haramlar habîstir. Ancak bütün haramlar aynı seviyede haram olarak nitelenemezler. Ona göre fâsid bir akit ile alınan mal haramdır, ancak gasp ile zorla birinden alın mal daha şiddetli bir haramdır.⁴²

Bir başka sınıflandırmada haramlar kendi içerisinde iki ana gruba ayrılmıştır. Haramlık vasfı kendiliğinden olan ve herhangi bir harici sebebe dayanmayan haramlar için “haram li aynihi”, haramlık vasfı harici bir sebebe dayanan haramlar için ise “haram li gayrihi” tanımlaması yapılmıştır.⁴³ Bu sınıflandırma, haramın geçerlilik süresini de tayin etmektedir. Harici bir sebebe dayanan haramlar, söz konusu sebep ortadan kalktığında haram olmaktan

³⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslamiye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Basım ve Yayın Evi, t.y.), 1/34.

³⁷ el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-‘ayn*, 3/223; İbn Fâris, *Mucmelu'l-luğa*, 228; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘arab*, 12/119; Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/145; Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, 5/4915; Zebîdî, *Tâcu'l-‘arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 31/451.

³⁸ Abdalbâkî, *el-Mu'cemu'l-mufehres li elfâzi'l- Kur'âni'l- Kerîm*, 197.

³⁹ el-Mâide 5/3.

⁴⁰ el-Mâide 5/96.

⁴¹ el-Bakara 2/144,194.

⁴² Hücetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâ'u 'ulûmi'dîn* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, t.y.), 2/94.

⁴³ Bilmen, *Hukuki İslamiye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 1/34; Hayreddin Karaman, *Günlük Hayatımızda Helâller ve Haramlar* (İstanbul: Nesil Yayınları, 1995), 17.

çıkılmaktadır. Ancak harici bir sebebe dayanmadan, asıl olarak haram olan şeyler, zaruret hali dışındaki her şart ve durumda haramlık vasfını taşımaya devam eder.

Bir örnek verilerek durum açıklanacak olursa, sahibi tarafından izin verilmeksizin tüketilen bir yiyecek, sahibinin izni olmadığından dolayı haram olarak kabul edilmektedir. Yiyeceğin sahibinin izin vermesi durumunda ise haramlık sebebi ortadan kalkar ve tüketen kişi için helâl hale gelir. Aslı itibari ile haram olan domuz ve içki gibi ürünler, izne tabi olsun veya olmasın zaruret hali dışında her zaman haram olarak nitelenirler.

1.2.4. Tayyib

“Tayyib(الطيب)” kelimesi sözlükte “güzel toprak, hafif ve şiddetsiz rüzgâr, helâl yiyecek, iffetli kadın, güzel söz, güvenli şehir, lezzetli yemek, güzel koku, kaliteli buğday, kolay müşteri”⁴⁴ gibi birçok anlamda kullanılmıştır. Bu anlamların ortak özelliği insan nefsinde hoş ve güzel karşılanan, kişide olumsuzluk ve hoşnutsuzluk uyandırmayan nitelikte olmalarıdır. “Tayyib” kelimesi tam olarak bunu ifade etmektedir. Bu kelimeyi dinin hoş ve iyi gördüğü, ahlaka uygun olan şey şeklinde özetlemek mümkündür.⁴⁵

Şâfiî âlimlerinden Şîrbînî, “tayyib” kelimesinin dört anlamda kullanıldığını aktarmıştır. İlk anlamı, helâl olan şey demektir. İkinci anlamı, temiz olan şey demektir. Üçüncü anlamı, eziyet vermeyen şey demektir. Dördüncü anlamı ise, nefsin arzuladığı, nefis için güzel ve hoş gelen şey demektir.⁴⁶ Şîrbînî’nin aktardığı anlamlardan ilkinde, “tayyib” kelimesi helâl ile özdeş bir anlam taşımıştır. Diğer üç anlamında ise helâl olan bir şeyin niteliğini ifade eder. Zira helâller nefse hoş gelen, nefsin arzuladığı, eziyet vermeyen hoş ve temiz şeylerdir.

Kur’an-ı Kerim’de 46 yerde “tayyib” kelimesi ve türevleri geçmektedir.⁴⁷ Bu ayetlerde farklı konularda ve bağlamlarda kullanılmıştır.⁴⁸ Dikkat çeken bir diğer

⁴⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘arab*, 1/563; Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs min cevâhiri’l-kâmûs*, 3/281; Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 634; Kolektif, *Fetvalar* (İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008), 515.

⁴⁵ Toshihiko Izutsu, *Kur’an’da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, çev. Ayaz, Selâhattin (İstanbul: Pınar Yayınları, 1991), 309.

⁴⁶ Hatîb eş-Şîrbînî, *Muğnî’l-muhtâc ilâ ma’rifeti me’ânî elfâzi’l-minhâc*, 6/145.

⁴⁷ Abdülbâkî, *el-Mu’cemu’l-mufehres li elfâzi’l- Kur’âni’l- Kerîm*, 432.

⁴⁸ Adem Yerinde, “Tayyib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2011), 40/196-197; Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 635.

husus da birçok ayette “habîs” kelimesi ile karşılaştırma aracı olarak kullanılmış olmasıdır.⁴⁹ Söz konusu ayetlerde habîsin zıttı olarak zikredilmiştir.

“Tayyib” kelimesi, bir diğer ayet grubunda ise “helâl” kelimesiyle birlikte kullanılmıştır.⁵⁰ Bu ayetlerde adeta “helâl” kelimesinin bir açıklayıcısı ve sıfatı görevi görmüştür. Kur’an-ı Kerim’de bir eylem ya da nesnenin hükmü zikredilirken, sadece “helâl” demekle yetinilmemiş, anlamı güçlendirmek için “tayyib” lafzı da yanında kullanılmıştır. Bu tür durumlarda “helâl” kelimesinin sıfatı olarak kullanıldığı görülmektedir. Hadislerde geçen “tayyib” ise çoğunlukla helâl anlamında kullanılmıştır.⁵¹

Tayyib, genel anlamıyla, iyi, hoş ve güzel olan şeyleri ifade eder. Ayet ve hadislerdeki kullanımında ise genellikle helâl olan şeyleri ifade etmek veya helâl olan bir şeyin yanında bir sıfat olarak ifadeyi güçlendirmek amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Tayyib, bu bağlamda helâl olan şeylerin bir sıfatı olma özelliği taşımaktadır. Dolayısıyla her helâl olan şey aynı zamanda tayyib vasfına da sahiptir.

Yüce Allah, temiz, hoş ve iyi şeyleri helâl kılar; hoş olmayan, pis ve necis şeyleri ise haram kılar. Bir şeyin tayyib vasfını taşıması, neden helâl kılındığı sorusunun da cevabı niteliğindedir. Tayyib olan bir şeyin haram olması durumunda bir tezatlık meydana gelir. Tayyib vasfı, helâl ile özdeşleşen bir kavramdır. Yüce Allah, tayyib olarak nitelediği bir şeyi haram kılmamıştır ve haram kıldığı bir şeyi de tayyib olarak nitelememiştir.⁵²

1.2.5. Habîs

“Habîs(الخبث)” kelimesi sözlükte “Hoşa gitmeyen varlık, durum”⁵³ şeklinde tanımlanmıştır. Hubs kökünden türeyen bu kelimenin rivayetlerde geçen farklı formlarına genellikle şeytan, küfür, şer gibi anlamlar verilmiştir. Habîs, çoğunlukla tayyibin zıttı olarak anlaşıldığı gibi, hoşa gitmeyen, günah ve benzeri fiillerle de

⁴⁹ Âl-i İmrân 3/179; en-Nisâ 4/2; el-Mâide 5/100.

⁵⁰ el-Bakara 2/168; el-Mâide 5/ 88; en-Nahl 16/114.

⁵¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘arab*, 1/563; Zebîdî, *Tâcu'l-‘arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 3/288.

⁵² Süleymân b. Muhammed b. ‘Omer el-Buceyrimî el-Mısırî eş-Şâfi‘î el-Buceyrimî, *et-Tecrîd li nef‘i'l-‘Ubeyd* (b.y.: y.y., 1369/1950), 4/303.

⁵³ M. Zeki Duman, “Habîs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1996), 14/379.

ilişkilendirilmiş ve genellikle haram anlamı taşımıştır.⁵⁴ Renk ve tat bakımından bozuk olan bir şeyi ifade etmek için de bu kavram kullanılabilir. Örneğin sarımsak ve soğan gibi kötü tat ve kokuya sahip yiyecekler, habîs kavramıyla tanımlanmıştır. Ayrıca zina, haram mal, kan gibi Allah'ın haram kıldığı şeylere de habîs denilmiştir.⁵⁵ Bu kavramın, inançta aslı olmayan şeyleri, sözlerdeki yalanı, her türlü çirkinlik ve fenalığı da kapsadığı ifade edilmiştir. Kısacası, fâsid olan tüm davranışların bir sıfatı olarak görülmüştür.⁵⁶

Kur'an-ı Kerim'de farklı çekimlerde 15 ayette geçen habîs,⁵⁷ genellikle tayyib kavramıyla beraber zikredilmiştir. Bu kavram, ayetlerde kötü erkek ve kadınları tanımlayan bir sıfat olarak⁵⁸, bazen yetim malının yenilmesinin kötülüğünü ifade eden bir yasak olarak⁵⁹, bazen kötü sözleri, verimsiz kötü bir ağaca benzeten bir benzetmede⁶⁰ ve bazen de hoş ve temiz olanla, kötü ve çirkin olanın mukayesesinde kullanılmıştır.⁶¹

Hadislerde ise, kötü ahlâk, idrar ve dışkı, zina, fiske ve fücûr, şeytanın vesvesesi, küfür ve kötülük gibi oldukça farklı anlamlarda kullanılmıştır. Bu rivayetlerde genellikle temiz olmayan, hoşla gitmeyen, yapılması onaylanmayan eylemler ve nesneler için kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de olduğu gibi hadislerde de tayyibin zıttı olarak kullanılmıştır. Bu kelime, dinleyenlerin zihninde uzak durulması gereken bir çağrışım uyandırmaktadır.⁶²

Ayet ve hadisler incelendiğinde, bu kavramın haramın bir sıfatı olarak kullanıldığı görülmektedir. Haram kılınan bir şeyin özelliklerinden biri de habîs olmasıdır. Tayyib, helâl ifadesini desteklerken, habîs ise haram ifadesinin anlamını güçlendiren bir sıfat niteliğindedir. Yüce Allah, temiz olmayan pis şeyleri haram kılar. Bu pis şeyler, haram kelimesi ile yasaklanmış, habîs kelimesiyle de nitelenmiştir denilebilir. Bu kavram, Allah'ın hoş görmediği eylem ve nesnelerin

⁵⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'arab*, 2/143; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 5/231; İzutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, 308; Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 208; Kolektif, *Fetvalar*, 515.

⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'arab*, 2/143; Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 208.

⁵⁶ İsfahani, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, 327.

⁵⁷ Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-mufehres li elfâzi'l- Kur'âni'l- Kerîm*, 226.

⁵⁸ en-Nûr 24/26.

⁵⁹ en-Nisâ 4/2.

⁶⁰ İbrâhîm 14/26.

⁶¹ el-Mâide 5/100.

⁶² Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 5/234.

tanımlanmasında kullanılmıştır. Bir şeyin habîs olarak nitelenmesi, haram kılınmasının gerekçelerinden biri olarak kabul edilebilir. Kur'an ve sünnette, temiz ve helâl olan bir şey, habîs kelimesi ile aynı cümlede kullanılmamıştır. Bu kavram hoş gitmeyen çirkin şeylerin bir sıfatıdır.

İbn Arabi, bu kavramı şöyle tanımlamıştır: Arap kelimada, mekruh anlamına gelir, konuşmada hakaret ve sövme anlamına gelir, bir millet için kullanıldığında küfür anlamı taşır, yiyecek için kullanıldığında ise haram demektir.⁶³ İbn Arabi, bu tanımlaması ile kavramın kullanımını özetlemiştir. O, yaygın olan anlamlarından bazılarını zikretmiştir. Onun tanımlamasında da olumsuz ve hoş olmayan durumları ifade ederken kullanıldığı açıkça görülmektedir. Konumuzda genellikle yiyecekler için kullanılan bu kavram, yiyeceklere sıfat olduğunda pis ve haram anlamı katmaktadır. Ayet ve hadislerdeki kullanımı, Arap dilindeki sözlük anlamı bu sonucu doğrulamaktadır.

1.2.6. Rics

“Rics(الرجس)” kelimesi sözlükte “pislik, necis şey, günah ve kirlilik” gibi anlamlara gelir. Bu kelime, bütün pislik ve kirlilikleri ifade etmek için kullanılır.⁶⁴ “Şeytanın pislği” şeklinde kullanıldığında onun vesvesesini ifade eder. Şiddetli sese de “rics” denilmiştir. Şiddetli gök gürültüsü ve şiddetli böğüren deve için de bu kelime kullanılmaktadır.⁶⁵ “Rics” kelimesi aynı zamanda necis anlamı da taşır. Kur'an'da kullanıldığı anlamlarından biri de azaptır. Bir ayette ehl-i beyt ile ilgili kullanıldığında ise şüphe anlamı verilmiştir.⁶⁶ Bu örneklerde görüldüğü üzere, kullanıldığı bağlam ve yere göre farklı anlamlar yüklenmiştir. Ancak genel olarak pis ve hoş olmayan durumlar için kullanılan olumsuz bir kavramdır.

Kur'an-ı Kerim'de rics kavramı 9 ayette geçmektedir.⁶⁷ Bu ayetler incelendiğinde, kelimenin maddi ve manevi pislikleri ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir. Ayetlerin bağlamı dikkate alındığında, bu kavramın farklı ayetlerde,

⁶³ Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 5/236.

⁶⁴ el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'ayn*, 6/66; Asım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhîd Tercümesi*, 2626; Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 556.

⁶⁵ el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'ayn*, 6/95; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 16/113.

⁶⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'arab*, 6/95; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 16/115.

⁶⁷ Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-mufehres li elfâzi'l- Kur'âni'l- Kerîm*, 301.

günah, azap, şüphe, ceza gibi farklı anlamları kastettiği anlaşılmaktadır.⁶⁸ Yüce Allah, bir ayette domuz eti, kan ve meyeyi “rics” olarak tanımlamıştır. Bu maddi varlıklara sıfat olarak kullanılan “rics” kavramı görülen pislikleri ifade etmektedir.⁶⁹ Başka bir ayette ise “*Onlardan yüz çevir şüphesiz onlar ricstir.*”⁷⁰ denilerek kâfirler için bir sıfat olarak kullanılmıştır. Bu durumda “rics” kavramı, iman etmedikleri için onları tanımlayan manevi bir pislik olarak kullanılmıştır.⁷¹

Ayetlerdeki kullanımına bakıldığında, “rics” kavramının hem maddi hem de manevi pislikleri tanımlayan bir ifade olduğu görülmektedir. Gözle görülen pisliklerin yanı sıra, imansızlık ve inançsızlık gibi manevi kir ve pislik durumları da bu kavram ile ifade edilmiştir. Hadislerdeki kullanımı da ayetlerdeki kullanımıyla paralellik göstermektedir. “Rics” kavramı, birçok hadiste de maddi ve manevi kirleri ifade etmek için kullanılmıştır.⁷²

Râgıb el-İsfahânî, “rics” kavramını yapısı itibarıyla dört gruba ayırmıştır. Ona göre, rics mizaç bakımından rics, akıl tarafından rics, din tarafından rics ve bu üç açının tamamı bakımından rics olmak üzere dörde ayrılır.⁷³ Bu tanımını da Kur’an’dan örnekler getirerek desteklemiştir. Onun tanımlamasında, ricsin kişiden kişiye değişen bir anlamı olmakla birlikte, Kur’an ve sünnetin rics diye tanımladığı şeylerde ise herkes için genel bir anlam taşımaktadır. Aklın ve mizacın risc diye tanımladıkları çağdan çağa, kişiden kişiye, toplumdan topluma farklılık gösterebilir. Kur’an ve sünnetin rics dediği şeyler ise evrensel bir yapıda olup her çağ ve dönemde aynı sıfat ile nitelenmeye devam ederler. İnsanların beslenme alışkanlıkları, toplumun örfüne göre şekillenmektedir. Bir örfte pis ve tiksindirici bulunan bir yiyecek başka bir toplulukta tüketilen ve tercih edilen bir yiyecek olabilir. Ancak Kur’an ve sünnette pislik olarak tanımlanan bir şeyin Müslüman bir toplumda temiz ve hoş olarak tüketilen bir yiyecek haline gelmesi söz konusu değildir. İslâm hukukunda genel bir kural olarak nas ile çatışan örf dikkate alınmaz.⁷⁴ Bu durum gıdaların temiz mi pis mi olduğu konusunda da aynı şekilde geçerlidir.

⁶⁸ Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs min cevâhiri’l-kâmûs*, 16/115.

⁶⁹ el-En‘âm 6/145.

⁷⁰ et-Tevbe 9/95.

⁷¹ İzutsu, *Kur’an’da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, 316.

⁷² S. Zafer Kızıllı, “Rics”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2008), 35/87.

⁷³ İsfahani, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, 416.

⁷⁴ Enver Osman Kaan, *Güncel Fıkıh Problemleri* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2020), 17.

1.2.7. İstihâle

“İstihâle(استحالة)” fıkıh kitaplarında yer alan ve günümüzde helâl gıda konusunda son derece önemli olan kavramlardan biridir. H-v-l kökünden türeyen bu kavram, sözlükte “değişim ve dönüşüm” gibi anlamlara gelmektedir. Bu kavram, bir şeyin olduğu durumdan başka bir duruma dönmesini, bir halden başka bir hale geçişini ifade eder. İstihâle, bir nesnenin evvelki halinden başka bir hale dönüşmesi şeklinde de tarif edilmiştir.⁷⁵ Bu tanımların ortak noktası, bir dönüşümden söz etmiş olmalarıdır. Sözlüklerde istihâleye örnek olarak suyun ısınıp soğuması gösterilmiştir. Bir halden başka bir hale geçiş gerçekleştiği için bu duruma istihâle denilmiştir.⁷⁶

Fıkhi bir terim olarak, “pis ve necis sayılan bir maddenin değişim ve dönüşüme uğradıktan sonra temiz hale gelmesine” denir. Bu dönüşümle nesne, önceki halinden farklı bir hale geçmiş olur. Bu değişimi kimyasal dönüşüm olarak tarif edenler de olmuştur. Çünkü buradaki değişim, sadece nesnenin sıfatlarının değişmesi ile sınırlı kalmayıp öz itibarı ile değişmesidir. Fıkıh kitaplarımızda, şarabın sirkeye dönüşmesi, geyik kanının miske dönüşmesi, tuz ocağına düşen ölü bir hayvanın tuza karışması gibi belli başlı konularda istihâleden söz edilmiştir.⁷⁷

Günümüzde ise gıda üretiminde kullanılan katkı maddelerinden dolayı birçok ürün için istihâlenin gerçekleşip gerçekleşmediği tartışılmaktadır. Buradaki tartışma noktalarından biri fıkıh kitapları daha çok kendiliğinden meydana gelen değişimlerden söz ederken, günümüzde bu değişimler bilinçli bir üretim planı dâhilinde gerçekleşmektedir. Yani pis ve necis olan bir madde, belli işlemlerden geçirilerek ve bir takım katkı ürünleri eklenerek kimyasal tepkimelere girmektedir. Bu tepkimeler sonucunda da ilk halinden farklı yeni bir maddeye dönüşmektedir.

⁷⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘arab*, 11/184; Ebü'l-Hasen ‘Alî b. Muhammed b. ‘Alî es-Seyyid eş-Şerîf Cürçânî, *Kitâbu't-ta'rifât*, thk. Heyet (Beyrut: y.y., 1403/1983), 23; Muhammed b. ‘Alî b. el-Kâdî Muhammed Hâmid b. Muhammed Sâbir el-Fârûkî el-Haneî et-Tahânevî, *Keşşâfu istilâhâtî'l-funûn ve'l-‘ulûm*, thk. ‘Alî Dahrûc (Beyrut: Mektebetu Lubnân Nâşirûn, 1996), 145; Ahmed Nekkî, *Dustûru'l-‘ulemâ’: Câmi‘u'l-‘ulûm fî istilâhâtî'l-funûn*, 1/73; Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, 4443; Zebîdî, *Tâcu'l-‘arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 28/328; Kâşif Hamdi Okur, “İstihâle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2020), EK-1/672-674; Yahya Şenol, *Kur'an ve Sünnet Işığında Helal Gıda* (Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2015).

⁷⁶ Cürçânî, *Kitâbu't-ta'rifât*, 23; Tahânevî, *Keşşâfu istilâhâtî'l-funûn ve'l-‘ulûm*, 145.

⁷⁷ Okur, “İstihâle”, EK-1/672-674; Şenol, *Kur'an ve Sünnet Işığında Helal Gıda*, 93; Mehmet Aslan, “İslam Hukukuna Göre İstihâle ve İstihlâkın Necis Katkı Maddesi İçeren Gıda, İlaç, Kozmetik ve Temizlik Malzemelerinin Hükmüne Etkisi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/43 (2016).

Buradaki bilinçli eylem, küpte duran şarabın kendiliğinden sirkeye dönüşmesi gibi değildir. Her şeyden önce necis bir maddenin bilinçli kullanımı ve tüketilen gıdaya dahli söz konusudur.

Mezhepler arasında istihâle konusu tartışılmış ve bir birinden farklı hükümler ortaya konulmuştur. İstihâle konusunda Hanefî mezhebi içerisinde farklı görüşler mevcut olsa da, yaygın olan görüşe göre istihâle sonucu meydana gelen değişimle necâsetin temiz hale geleceği kabul edilmiştir. Ancak bu değişimde necis maddeden eser kalmaması gerekir. Şayet necâset tam bir değişime uğramamışsa, istihâleden söz etmek mümkün değildir. Mâlikî mezhebinde ise yaygın olan görüşe göre, istihâle geçirerek temiz hale gelen bir gıdanın tüketilmesi mekruhtur. Meşhur olan görüşün yanı sıra, bu mezhep içerisinde de farklı görüşler ortaya konulmuştur.⁷⁸

Şâfiî mezhebi ise istihâle konusunda ihtiyatlı davranmaktadır. Bu mezhebe göre, şarap kendiliğinden sirkeye dönüşürse temiz ve helâl hale gelir ancak bilinçli olarak (bir şey katılarak) sirkeleştirilirse helâl olmaz.⁷⁹ Bu durumda istihâle sınırlı olarak kabul edilmiştir. Mezhep içerisinde tartışılan konulardan biri de şarabın gölgeden güneşe veya güneşten gölgeye taşınması suretiyle sirkeleşmesi durumunda helâl olup olmadığıdır. Bu konuda iki görüş ortaya konulmuştur. Bir görüşe göre insan fiili neticesinde sirkeye dönüştüğü için helâl olmamaktadır. Diğer bir görüşe göre ise içerisine bir şey katılmadığı için sirkeye dönüşürse helâl kabul edilir. Aynı şekilde sirkeleşmesi için şarabı tutmak ve bekletmek de câiz görülmemiştir.⁸⁰ Yukarıdaki görüşlerden anlaşılacağı üzere, Şâfiî mezhebine göre istihâlenin kabul edilebilmesi için insanın iradesi ile gerçekleşmemiş olması gerekir. Bu şart bugünkü modern üretimimiz ile uyuşmamaktadır. Necâset barındıran gıda katkı maddeleri, günümüzde bilinçli olarak bir gıdaya katıldığı için söz konusu necâset, bir dönüşüme uğrasa dahi Şâfiî mezhebine göre câiz olmayacaktır.

⁷⁸ Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ruşd el-Kurtubî İbn Ruşd el-Cedd, *el-Beyân ve't-tahsîl ve's-serh ve't-tevcîh ve't-t'alîl li'mesâilî'l-mustehrâce*, thk. Dr. Muhammed Haccî ve Âharûn (Beyrut; Lübnan: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1408/1988), 2/96; 'Alâ'uddîn Ebûbekir b. Mes'ûd b. Ahmed el-Hanefî el-Kâsânî, *Bedâ'i'ü's-şanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1406/1986), 1/85; Şenol, *Kur'an ve Sünnet Işığında Helal Gıda*, 96.

⁷⁹ Ebû'l-Hasen 'Alî b. Muhammed el-Basrî el-Mâverdî, *el-İknâ' fî'l-fikhi's-Şâfi'i*, thk. Hıdır Muhammed Hıdır (Tahran: y.y., 1420), 32; Ebû'l-Huseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim el-İmrânî el-Yemenî eş-Şâfi'i el-İmrânî, *el-Beyân fî mezhebi'l-İmâm eş-Şâfi'i*, thk. Kâsim Muhammed en-Nûrî (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1421/2000), 1/427.

⁸⁰ 'İmrânî, *el-Beyân fî mezhebi'l-İmâm eş-Şâfi'i*, 1/428.

Gazzâlî, tuz ocağına düşüp tuza dönüşen köpeğin temiz hale geldiğini ifade etmiştir. Bu durumun gerekçesini ise onda artık köpeklik sıfatının kalmamış olması olarak açıklamıştır. Gazzâlî necâsetler konusunda her zaman kolay olanın tercih edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Onun görüşüne göre vesvese ile hareket edilmemelidir.⁸¹ Gazzâlî, istihâlenin geçerli olabilmesi için tam bir değişimin olması gerektiğini savunmuştur. Şayet maddenin dönüşümden önceki halinden eser kalmışsa, burada istihâleden söz edilemez. Bu görüşleri ile yukarıda da aktarıldığı üzere Hanefî mezhebi ile paralellik arz etmektedir. Necâset tam bir dönüşüme uğramamışsa, eski özelliklerini devam ettirmektedir. Bu durumda hükmünün de aynı kalması gerekir.

Bu görüşlerden yola çıkarak Şâfiî mezhebinde istihâlenin belli şartlara bağlı kılındığını ve kısmi olarak kabul edildiğini söylemek mümkündür. Özellikle necâsetten eser kalması korkusu ile tam bir değişime uğramamış nesneleri ve bilinçli katılan necâset maddeleriyle sağlanan istihâleyi kabul etmemektedirler.⁸² Kısaca ifade etmek gerekirse, istihâle Şâfiî mezhebinde dar ve sınırlı tutulmuştur.

1.3.Şâfiî Mezhebine Göre Yiyecek ve İçeceklerde Genel Kriterler

Bilindiği üzere fıkıh kitaplarında, âlimler tarafından ortaya konulan bir takım genel ilke ve prensiplerden söz edilmektedir. Bu ilke ve prensipler birçok fûrû fıkıh meselesinde uygulanmakta ve delil olarak kullanılmaktadır. Her mezhep farklı bir takım ilkeler kullanırken, genel bazı prensipler tüm mezhepler tarafından kabul görmüştür.

Şâfiî mezhebi âlimlerinin de sıklıkla kullandığı bir takım ilkeler mevcuttur. Özellikle İmam Şâfiî, “*el- Umm*” adlı eserinde yiyecek ve içeceklerle ilgili bazı ilkeler ortaya koymuştur. O, bu ilkeleri görüşlerini sunarken sıklıkla kullanmıştır. Ondan sonra gelen mezhep âlimleri de bu ilkeleri eserlerinde delil olarak zikretmişlerdir. Hemen hemen her konuda bu tür temel ilkelerden söz etmek mümkün olsa da bu başlık altında mezhep içerisinde gıda konusunda kullanılan temel bazı ilke ve prensiplerden bahsedilmiştir. Bu ilkeler şu şekildedir:

⁸¹ Gazzâlî, *İhyâ’u ‘ulûmi’dîn*, 1/130.

⁸² ‘İmrânî, *el-Beyân fî mezhebi’l-İmâm eş-Şâfi’î*, 1/429; Şenol, *Kur’an ve Sünnet Işığında Helal Gıda*, 100.

1.3.1. Yiyecek ve İçeceklerle Temel Yaklaşım

“De ki: Bana vahyolunanda leş, akıtılmış kan, domuz eti (şüphesiz o necistir) ya da Allah’tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka haram kılınmış bir şey bulamıyorum...”⁸³ ayeti, Yüce Allah’ın bazı yiyecekleri bizlere haram kıldığıının bir delilidir.

“... Onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri de haram kılandır...”⁸⁴ ayeti ise Hz. Peygamber’in insanlara bazı pis yiyecekleri haram kıldığıının bir delilidir. Bu iki ayetten hareketle, İslâm hukukçuları, haram kılınmış bir şeyin Kur’an ve sünnette delilini aramışlardır. Haram olduğuna dair bir delil bulamadıkları şeyleri de helâl kabul etmişlerdir.

Bu ayetlerin yanında farklı birçok ayette Yüce Allah, yerde ve gökte olan birçok nimeti insanlar için yarattığıından bahsetmiştir.⁸⁵ Hz. Peygamberden varid olan hadisler de haramın belirli ve sınırlı sayıda olup, haram kılınmış şeylerin insanlara bildirilenlerden ibaret olduğunu aktarmıştır.⁸⁶

İslâm hukukunda genel bir prensip olarak “Eşyada asıl olan mubahlıktır.” Bu kural, “Yasaklanmamış her şey mubah ve helâldir.” şeklinde de ifade edilmiştir. Diğer konularda olduğu gibi, yiyecekler ve içecekler konusunda da haram kılıcı bir delil bulunmadığı müddetçe asıl olan o yiyecek ve içeceklerin helâl olmasıdır.⁸⁷ Bu anlayış İmam Şâfiî ve mezhebinde de mevcuttur. İmam Şâfiî’ye göre Allah ve Peygamber’in haram kıldıklarının dışında başkasının mülkü olmamak kaydı ile bütün yiyecek ve içeceklerde asıl olan helâl olmalarıdır.⁸⁸ İmam Şâfiî, bu genel ilkeye başkasının mülkü olamamak kaydını getirerek helâl olan gıdaların harici bir sebeple

⁸³ el-En‘âm 6/145.

⁸⁴ el-A‘râf 7/157.

⁸⁵ el-Bakara 2/29; Lokmân 31/20; el-Câsiye 45/13.

⁸⁶ Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şu‘ayb el-’Arna‘ût (Dâru’-r-Risâleti’l-‘Âlemiyye, 2009), "el-Et’ime", 3367; Ebû ‘Îsâ Muhammed b. ‘Îsâ et-Tirmizî, *el-Câmi‘u’s-sahîh*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Fu‘âd ‘Abdulbâkî (Mısır: Şirketu Mustafâ’l-Bâbî’l-Halebî, 1975), "el-Libâs", 1726.

⁸⁷ Yusûf el-Karadâvî, *el-Helâl ve’l-haram fi’l-İslâm* (Kahire: Mektebet’ül- Vehbe, 1997), 20; Karaman, *Günlük Hayatımızda Helâller ve Haramlar*, 22; Hüseyin Kami Büyüközer, *Yeniden Gıda Raporu Yediklerimiz, İçtiklerimiz Helal mi, Haram mı?* (İstanbul: Gimdes, 2012), 48.

⁸⁸ Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. ‘Abbâs eş-Şâfiî, *el-Umm* (Beyrut: Dâru’l-Ma‘rife, 1410/1990), 2/269; Hüccetü’l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Vâsît fi’l-mezheb*, thk. Ahmed Mahmûd İbrahîm - Muhammed Muhammed Tâmr (Kahire: Dâru’s-Selâm, 1417/1996), 7/157; Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Ravdatu’t-tâlibîn ve ‘umdetu’l-muftîn*, thk. Zuheyr eş-Şâviş (Beyrut; Dımaşk; Amman: el-Mektebu’l-İslâmî, 1412/1991), 3/271.

haram olabileceğini ifade etmiştir. Yani bir gıdanın asıl itibari ile temiz ve helâl olması tek başına yeterli değildir. Bunun yanında, aynı zamanda bir başkasının mülkü olma bakımından haramlık vasfı taşımaması gerekmektedir. Bu durum, gelecek olan başka bir ilkede izah edilmiştir.

Şâfiî âlimlerinden Gazzâlî, bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: “İnsanlar, haram olduklarını bilmediği yiyecekleri yerlerse, helâl kolaylıkla ele geçer.”⁸⁹ Gazzâlî, bu görüşleri ile helâlin, haramdan daha geniş bir alanı kapsadığını ve haram olan şeyler için yasaklayıcı bir delilin bulunması gerektiğini belirtmiştir. Ancak helâl olan şeylerin helâl olduğuna dair bir delil bulunması zorunlu değildir. Haram kılıcı, bilinen bir delil yoksa o yiyeceğin helâl olduğu anlamına gelir. Bu da ifade edilen yiyeceklerde ve içeceklerde asıl olan helâl olmalarıdır ilkesi ile uyumaktadır. Mezhep âlimleri genellikle haram kılıcı delilleri araştırıp sunmuşlardır. Eğer böyle deliller mevcut değilse, söz konusu yiyeceğin helâl olduğuna hükmetmişlerdir.

1.3.2. Hakkında Nas Bulunan Gıdaların Durumu

Genel bir ilke olarak, İslâm inancına göre haram kılma yetkisi Allah’a aittir. Bu anlayış İslâm âlimleri arasında yaygındır. İslâm âlimleri, Kur’an’da açık bir şekilde yasaklanmış olan bir yiyeceğin haram olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Ayetlerde açıkça belirtilen bir şey için de farklı bir delil aramaya gerek duymamışlardır.⁹⁰

İmam Şâfiî, Allah’ın nebisinin sözleri ile de bazı şeyleri haram kıldığını düşünmektedir. Yani haram kılma yetkisi Allah’a aittir. Ancak Allah bunu Kur’an ayetleriyle ve nebisinin dili ile (sünneti) bizlere emrederek bildirmektedir. Bu durumda sabit sünnet ile haram kılınan şeyler de ayetlerin haram kılması gibi kesin ve bağlayıcı olmaktadır.⁹¹

İslâm âlimleri, hadislerin sıhhat dereceleri ve ifade ettikleri anlamlar gibi konularda farklı görüşlere sahip olabilirler, ancak sabit olan sünnetin dinde bir

⁸⁹ Hüccetü’l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *Helaller Haramlar*, çev. Osman Yolcuoğlu (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2020), 31.

⁹⁰ Ebû’l-Hasen ‘Alî b. Muhammed el-Basrî el-Mâverdî, *el-Hâvî’l-kebîr fî fikhi mezhebi’l-İmâmi’ş-Şâfi’î ve huve şerhu muhtasari’l-Muznî*, thk. eş-Şeyh ‘Alî Muhammed Me’ûd - eş-Şeyh ‘Âdil Ahmed ‘Abdulmevcûd (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1419), 15/132; Karadâvî, *el-Helâl ve’l-haram fî’l-İslâm*, 23; Karaman, *Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar*, 25; Büyükozer, *Yeniden Gıda Raporu*, 48.

⁹¹ Şâfiî, *el-Umm*, 2/269.

kaynak olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.⁹² İmam Şâfiî de bir şeyin, Allah ve Peygamberi tarafından haram kılınmasını genel bir prensip olarak kabul etmiş ve gıdalar konusunda titizlikle uygulamıştır. Bir konuda ayet veya hadisten delil bulunması durumunda benzer durumlara uyguladığı hükümden vazgeçmiş ve nassı delil göstermiştir. Uyguladığı diğer tüm ilke ve prensipler ya ayet ve hadis bulunmaması durumunda ya da ayet ve hadislerden getirdiği delilleri desteklemek için kullanmıştır. Ancak Kur'an ve sünnetle çelişen hiçbir delile dayanarak tek başına hüküm verme yoluna gitmemiştir. Kur'an ve sünnette açık bir şekilde haram kılınan bir şey, İmam Şâfiî'ye göre tartışmasız olarak haramdır. Ayrıca, Hz. Peygamber tarafından haram kılınmış bir şeyin Allah'ın kitabında da haram kılınmış olması gerektiğini savunur. Bu iki kaynağın birbiri ile çelişerek bir konuda farklı hükümler ortaya koyması mümkün değildir. Bu ilkeye örnek olarak, domuz, içki, meyte, kan ve ehil eşeğin, Kur'an ve sünnet ile haram kılınması gösterilebilir.⁹³ Nassın haram kıldığı bu yiyecek ve içecekleri Şâfiî mezhebi, faydalarına bakmaksızın doğrudan haram kabul etmiştir.

Şâfiî mezhebine göre, ayetlerin ve Hz. Peygamber'in sünnetinin açık bir şekilde helâl dediği bir yiyecek, tartışmasız olarak helâldir. Bu konuda herhangi bir şüphe mevcut değildir. Birçok ayette zikredilen hayvanlar ve çeşitli meyveler ile sarıh hadislerde helâl ve temiz olduklarına dair sabit rivayetlerin bulunduğu yiyecekler, ittifakla helâl kabul edilmektedir. Şâfiî'ye göre sabit olmayan rivayetler ise delil olarak kabul edilmemektedir.⁹⁴

Bu bağlamda ayetlerde zikredilen inek, keçi, koyun, deve gibi hayvanlar ile sünnette helâl olduğu belirtilen sırtlan, keler gibi hayvanlar, bu mezhebe göre nas ile helâl kılınmışlardır.

1.3.3. Başkasına Ait Bir Malın İzinsiz Tüketilmesi

İmam Şâfiî'ye göre, *“Ey iman edenler mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Aranızda karşılıklı bir anlaşma ile gerçekleştirdiğiniz bir ticaret olması*

⁹² Mustafa Boran, *Hanefî Mezhebinde Yiyecek ve İçeceklerde Helallik ve Haramlık Ölçüleri* (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Doktora Tezi, 2018), 42.

⁹³ Şâfiî, *el-Umm*, 2/269; Ebû'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Ahmed eş-Şâfiî İbnu'l-Mehâmîlî, *el-Lubâb fi'l-fikhi's-Şâfiî*, thk. 'Abdulkerim b. Şuneytânel-'Umerî (Medine: y.y., 1416), 392; Gazzâlî, *el-Vâsît fi'l-mezheb*, 7/157; Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 3/271.

⁹⁴ Şâfiî, *el-Umm*, 2/269; Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/132.

müstesna.”⁹⁵ ayeti, başkasına ait bir malın, izinsiz olarak tüketilmesinin haramlığına delildir. Bunun yanı sıra, birçok ayette Yüce Allah, insanların malını rızaları dışında almayı yasaklamıştır. Şâfiî, bu iddiasını miras konusunu örnek göstererek desteklemektedir. Nitekim Yüce Allah, ölen kişinin malını mirasçılara ancak vefat gerçekleştikten ve mallar mirasçıların mülküne geçtikten sonra helâl kılmıştır. Yaşayan kişinin rızası alınmadan malının helâl olması ise bu duruma kıyasla daha zor bir durumdur. Bu tür durumlarda haramlığın sebebi, malların maliki bulunmasındandır.⁹⁶ Bu ayetlerin delil olarak zikredilmesi, mezhep içerisinde genel bir ilkeye dönüşmüştür. Helâl olan yiyecekler, başkasının mülkü olmamak kaydı ile sınırlandırılmıştır. Asıl itibari ile helâl olan bir şey, başkasının mülkü olma sebebiyle haram hükmünü alabilir. Burada malın malikinin rızası esastır.

Günümüzde, özellikle Müslümanların çoğunlukta olduğu toplumlarda, bir bahçenin yanından geçerken meyvelerinden koparıp yemeyi, “göz hakkı” adı altında meşru görenlerin sayısı azımsanmayacak derecededir. Bu konuya da değinen İmam Şâfiî’ye göre, bir kimse başkasına ait bir bahçenin yanından geçerken ondan koparıp yiyemez. Ayetlerde ve Hz. Peygamber’in sünnetinde bu tür yiyeceklerin mubah olduğu ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Kişinin yanında götürmemek kaydıyla o meyvelerden yiyebileceği ile ilgili bir rivayetin delil gösterildiğini ancak bu rivayetin sabit olmadığını aktarmıştır.⁹⁷ İmam Şâfiî’ye göre “göz hakkı” adı altında başkasının malından yemek mubah değildir, çünkü başkasının mülkü, izni olmaksızın helâl değildir.

Şâfiî mezhebinde, ağaçtan yere düşmüş meyvelerle ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Bu meyveler duvar ve çit gibi bir şeyle korunmuşsa, başka birinin izinsiz alması câiz görülmemiştir. Korunmadan meydana olan ağaçtan düşmüş meyveler konusunda ise örf dikkate alınır. Şayet örfе göre, o meyvelerin alınmasına izin veriliyorsa, onları almak câizdir. Örfе göre alınmalarına izin verilmiyorsa, onları almak haramdır. Mezhep içerisinde bir başka görüş ise bu konuda örfе göre hüküm verilmesini doğru bulmamıştır. Onlara göre, sarıh bir şekilde izin alınmadan bu tür meyveler yenmemelidir.⁹⁸

⁹⁵ en-Nisâ 4/29.

⁹⁶ Şâfiî, *el-Umm*, 2/269.

⁹⁷ Şâfiî, *el-Umm*, 2/269; Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/170.

⁹⁸ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/171.

1.3.4. Hükümü Hakkında İcmâ Olan Yiyecek ve İçecekler

Bilindiği üzere icmâ, İslâm hukukunda temel delillerden bir tanesidir. İmam Şâfiî, Müslümanların bir gıdanın haramlığı konusunda ittifak etmelerini icmâ olarak görmekte ve bu durumu, söz konusu gıdanın haram olmasına delil olarak kabul etmektedir.⁹⁹ Ona göre, Müslümanlar bir şeyin haramlığı veya helâlligi konusunda icmâ ettiyse, yanlışla ihtimalleri yoktur. Müslümanların bir kısmının bu konuda hata yapması mümkün olsa da, hepsinin hata yapması mümkün değildir.¹⁰⁰

Bu görüşü ile Şâfiî, Müslümanların icmâsını tahrim sebeplerinden biri olarak kabul etmektedir. Örneğin, zaruret halindeki kimse için meyte etinin mubah olduğu hususunda Müslümanlar arasında icmâ olduğu aktarılmıştır.¹⁰¹ Şâfiî mezhebi âlimleri de bu durumu dikkate alarak meyteyi zaruret halinde mubah kabul etmişlerdir. Konu ile ilgili mezhep içerisinde de farklı bir görüş ortaya konulmamıştır. Ayrıca, behimetü'l en'âmın helâl olduğu hususun da da icmâ vardır.¹⁰² Bu konu da da Şâfiî mezhebi farklı bir görüş ortaya koymamıştır. Bu örneklerde de görüldüğü üzere, Şâfiî mezhebi hakkında icmâ olan konularda icmâdan farklı bir görüş ortaya koymamıştır.

1.3.5. Öldürülmeleri Emredilen Hayvanların Durumu

İmam Şâfiî başta olmak üzere birçok Şâfiî âlimi, bir hayvanın helâlligi ve haramlığı ile ilgili görüş bildirirken söz konusu hayvanın Hz. Peygamber tarafından öldürülmesinin emredilmiş olmasını, haramlığı için delil kabul etmişlerdir. Farklı rivayetlerde 5 ve 6 hayvan olarak telaffuz edilen saldırgan köpek, yılan, akrep, siyah karga, çaylak, fare ve zararlı bütün hayvanların öldürülmesinin Hz. Peygamber tarafından emredildiği, hatta harem bölgesinde dahi öldürmelerine izin verildiği aktarılmıştır.¹⁰³ Bu durum, bu tür hayvanların insanlar için temiz ve helâl bir gıda olmadığına, dolayısıyla da haram sayılmalarına bir delil teşkil etmiştir.¹⁰⁴

⁹⁹ Şâfiî, *el-Umm*, 2/269.

¹⁰⁰ Şâfiî, *el-Umm*, 2/270.

¹⁰¹ Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm en-Nîsâbü'rî İbnu'l-Munzir, *el-İcmâ'*, thk. Fu'âd 'Abdulmu'im (b.y.: Dâr'ul- Müslim, 1425/2004), 131.

¹⁰² İbnu'l-Munzir, *el-İcmâ'*, 131.

¹⁰³ Buhârî, *el-Câmi 'u 's-sahîh*, "Bed'ül-halk", 3136.

¹⁰⁴ Ebû'l-Me'âlî 'Abdumelik b. 'Abdullâh el-Cuveynî, *Nihâyetu'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*, thk. Abdul'âzîm Mahmûd ed-Dîb (b.y.: y.y., 1428/2007), 18/210; Gazzâlî, *el-Vâsît fî'l-mezheb*, 7/160; Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 3/272; Ebû'l-Fadl Muhammed b. Ebû Bekr el-

Şâfiî mezhebi, genel bir kural olarak, Hz. Peygamber tarafından öldürülmeleri emredilen hayvanların etlerini haram kabul etmiştir. Bu genel ilkeden sadece insanların cinsi münasebette bulunduğu hayvanı istisna etmişlerdir. İnsanın cinsi münasebette bulunduğu hayvanın öldürülmesi emredilmekle birlikte, bu hayvanın etinin yenilmesi haram değildir. Bu durumun dışındaki öldürülmeleri emredilen tüm hayvanların etlerini yemek de haramdır.¹⁰⁵

1.3.6. Öldürülmeleri Yasaklanan Hayvanların Durumu

Şâfiî mezhebine göre, Hz. Peygamber'in öldürülmesini yasakladığı hayvanların etleri haramdır. Bu hayvanlar helâl olmuş olsaydı, boğazlanmaları ve kesilmeleri gerekecekti. Ancak Hz. Peygamber, bu hayvanların öldürülmesini yasaklamıştır. Dolayısıyla kesilmeleri ve tezkiye edilmeleri de yasaktır. Böyle bir durumda bu hayvanların helâllüğünden söz edilemez. Karınca bal arısı ve kurbağa bu tür hayvanlara örnek olarak gösterilebilir.¹⁰⁶

1.3.7. Faydası Olmayan Hayvanların Alınip Satılması

Bu konuda “Umm” kitabında bir bahis açan İmam Şâfiî, köpek ve diğer haram hayvanların satımını değerlendirmiştir. Hz. Peygamber'in köpeğin ücretini yasakladığını delil olarak kullanan İmam Şâfiî, hangi sebeple olursa olsun köpeğin bedeli helâl değildir demiştir. Ayrıca ona göre bir kimse başkası tarafından öldürülen köpeğinin bedelini de alamaz. Şâfiî, Hz. Peygamber'in köpeklerin öldürülmesini emretmesini, ücretinin helâl olmadığına delil olarak zikretmiştir. Şayet ücretini almak helâl olsaydı, Hz. Peygamber öldürülmelerini emretmezdi.¹⁰⁷ Domuzun da Yüce Allah tarafından haram kılındığını bu sebepten dolayı da herhangi bir kıymeti olmadığını ifade eden Şâfiî'ye göre hiçbir durumda bedeli yoktur. Ona göre domuz

Esedî İbn Kâdi Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, thk. Enver b. Ebû Bekr ed-Dâğıstânî (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1432/2011), 4/363; Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/150.

¹⁰⁵ Ebû'l-'Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc* (b.y.: el-Mektebetu't-Ticâriyye, 1357/1983), 9/381; Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/151.

¹⁰⁶ Gazzâlî, *el-Vâsît fî'l-mezheb*, 7/161; Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 3/273; İbn Kâdi Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/362; Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/147.

¹⁰⁷ Şâfiî, *el-Umm*, 3/11.

mal olarak bir değere sahip değildir. Mal olarak kıymeti bulunmayan şeyin de alınıp satılması câiz değildir.¹⁰⁸

Şâfiî mezhebine göre, domuz ve köpek dışındaki diğer hayvanların yenilmeleri, her ne kadar haram olsa da başka bir faydadan dolayı alınıp satılması câizdir. Evcil katır, kedi, pars, doğan şahin, atmaca gibi canlı olarak bir faydası bulunan hayvanların alınıp satılmasında bir beis yoktur.¹⁰⁹ Şâfiî, insanların günlük hayatlarındaki işlerde, avcılıkta vb. yararlı işlerde kullandığı bu hayvanları alıp satmasını helâl görürken, sağladıkları faydayı göz önünde bulundurmıştır. Köpek ve domuzun alınıp satılmasının haram olmasını, faydalı bir mal olup olmadıklarından ziyade Kur'an ve sünnetten çıkardığı delillerden dolayı câiz görmemiştir. Bu konuda nas bulunduğundan dolayı kıyas yolu tercih edilmemiştir. Şayet köpeğin sağladığı yararlar, diğer haram hayvanlara kıyas edilerek hüküm verilecek olsaydı, alınıp satılması evveliyetle helâl olurdu.

Şâfiî mezhebine göre, eti yenmeyen ve avcılık gibi yararları da bulunmayan akbaba, çaylak, lori kuşu, fare, sıçan ve kertenkele gibi hayvanların alınıp satılması câiz değildir. Bu tür hayvanların ölü ya da diri herhangi bir faydaları bulunmamaktadır. Faydası olmayan bir şeyin bedelini almak da yasaktır.¹¹⁰ Bu görüşler değerlendirildiğinde, dönemin şartları dikkate alınmalıdır. Nitekim İmam Şâfiî'nin döneminde faydasız ve değersiz görülen bir hayvan, günümüzde çok yüksek ücretlerle alınıp satılabilmektedir. O dönemde faydalı diye tarif edilen hayvanlar daha çok avcılık ve gündelik işlerde kullanılmaktaydı. Günümüzde sinema ve tiyatro başta olmak üzere sanatsal faaliyetlerde ve farklı sektörlerde kullanılan hayvanlar bulunmaktadır. Bu hayvanların da insanlar arasında sağladığı faydalar ve bu faydalara oranla da bir kıymeti bulunmaktadır. İmam Şâfiî'nin ortaya koyduğu ilke ile günümüzde faydalı ve faydasız olanlar tekrar değerlendirilmelidir. O gün kıymeti bulunmadığından dolayı satımına cevaz verilmeyen bazı hayvanlar bugün kıymetli görülüyorsa, alınıp satılmaları için bir engel kalmamaktadır. Bu durum zamanın değişimi ile ahkâmın değişmesine de örnek olarak verilebilir. Çağlar, dönemler değiştikçe ihtiyaçlar ve beklentiler de değişmektedir. Bu konuda örfün etkisi de dikkate alınmalıdır. Bir toplumda faydasız görülen bir hayvan, başka bir

¹⁰⁸ Şâfiî, *el-Umm*, 3/12.

¹⁰⁹ Şâfiî, *el-Umm*, 3/12.

¹¹⁰ Şâfiî, *el-Umm*, 3/12.

toplumda değerli kabul ediliyorsa, verilecek hüküm de toplumun örfü göz önünde bulundurularak verilmelidir.

1.3.8. Usulüne Uygun Kesilmeyen Hayvanların Durumu

Şâfiî mezhebi, haram ve helâl olan hayvanları sınıflandırdıktan sonra helâl olan hayvanlara şer'î kesim şartı getirmiştir. Bu konudaki görüşlerini de bu ilke ile ifade etmek mümkündür. İnek, koyun, keçi, tavuk, kaz, hindi gibi helâl kara hayvanları, usulüne uygun şekilde kesilmezse etleri haram hükmünü alır.¹¹¹

Helâl olan kara hayvanlarından çekirge ve su canlıları bu hükümden istisna edilmişlerdir. Mezhebin görüşüne göre çekirge ve balıklar nasıl ölürse ölsünler mutlak olarak helâldir. Balık dışındaki deniz hayvanlarının ise kesilmesi şart koşulmamış; kesilip kesilmemeleri tercihe bırakılmıştır. Onlar, şer'î kesim olmaksızın da helâl olarak kabul edilmişlerdir. Ancak kesilmelerinde bir beis yoktur.¹¹²

1.3.9. Eti Haram Olan Hayvanların Sütleri

Şâfiî mezhebine göre, etleri haram olan hayvanların tamamının sütleri de haramdır.¹¹³ Bu ilkeye göre, Şâfiî mezhebin haram olarak nitelediği her hayvanın sütü de haram kabul edildiğinden, mezhep âlimleri haram olan her hayvan türü için ayrı ayrı sütü de haramdır dememişlerdir. Genellikle bu ilke zikredilerek hayvanların tamamı için geçerli kılınmıştır.

Günümüzde, Müslümanlar arasında eşek eti genellikle haram kabul edilen ve tiksnilen bir et türüdür. Ancak eşek sütünün kullanımı dünyada olduğu gibi ülkemizde de giderek artmaktadır. Bunun sebepleri ise besleyici özelliği ve diğer hayvanların sütlerine oranla alerjen etkilere sahip olmamasıdır.¹¹⁴ Şâfiî mezhebinin görüşleri çerçevesinde fayda veya zararları bir tarafa bırakılarak, haram olan bütün hayvanların sütleri de genel bir ilke olarak haram kabul edilmiştir.

¹¹¹ Şâfiî, *el-Umm*, 2/257; Gazzâlî, *el-Vâsît fi'l-mezheb*, 7/165; Ahmed b. el-Huseyn b. Ahmed el-İsfahânî Ebû Şucâ', *el-Ğâye ve't-takrîb* (Mektebet'ül-Cumhuriyye'til-Arabiyye, t.y.), 42.

¹¹² Şâfiî, *el-Umm*, 2/255; Hâtîb eş-Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/145.

¹¹³ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/143.

¹¹⁴ Fulya Taşçı, "Eşek Sütünün Özellikleri ve Gıda Alerjilerinde Kullanımı", *Uludağ Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi* 30/2 (2011), 39-44.

1.3.10. Eti Haram Olan Hayvanların Yumurtaları

Yumurtanın durumu sütle kıyaslandığında onun da haram kabul edilmesi gerektiği akla gelmektedir. Ancak Şâfiî mezhebi, haram olan hayvanların sütleri ve yumurtaları hakkında bir birinden farklı hükümler vermiştir. Şâfiî âlimleri, etleri haram olan hayvanların yumurtalarını helâl kabul etmişlerdir. Bu konuda mezhep içerisinde ittifak olduğu aktarılmıştır. Helâllğine delil olarak ise yumurtaların temiz olması ve iğrenç görülmemesi zikredilmiştir.¹¹⁵

1.3.11. Arap Örfünün Hükümlere Etkisi

Şâfiî, “*el-Umm*” adlı eserinde yeme içme bahsinde “Arapların yemedikleri şeyler olarak haram kılınanlar” adlı bir başlık açmıştır. Bu kısımdaki açıklamaları ile İmam Mâlik’in Medine ehlinin amelini delil kabul etmesi gibi, Arapların yeme içme alışkanlıklarından yola çıkarak bazı hükümler vermiştir. Ona göre Araplar, bazı insanların tiksinden yediği şeylerden tiksiniyorlardı.¹¹⁶ Bunu bir fazilet olarak zikrettiği anlaşılmaktadır. Onun bu görüşlerinin temelleri, ayetlerden çıkardığı anlamlara dayanmaktadır.

Genel bir ilke olarak, Kur’an nassı ve Hz. Peygamber’in hadisi bulunan konularda hassas davranan Şâfiî, yeme ve içme konusunda da aynı hassasiyeti göstermiştir. O, Arapların yeme içme kültürünü delil olarak kullandığı durumları açıklarken, hakkında nas bulunmayan yiyecekler için kullandığını ifade etmiştir. Bir yiyecek hakkında nas mevcut değilse ve Araplar da o yiyeceği tüketiyorsa, Şâfiî bu durumda yiyeceğin helâl olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde bir yiyecek hakkında nas mevcut değilse ve Araplar da onu yemiyorsa, Şâfiî o yiyeceği haram kabul etmiştir.¹¹⁷

Şâfiî’ye göre Araplar, Resullullah’ın ihramlı kişiye öldürmesini mubah kıldığı şeyleri yemezlerdi. Bu durum bu tür yiyeceklerin haram olduğunun delilidir.¹¹⁸ Daha önce de aktarıldığı üzere Şâfiî, Hz. Peygamber’in ihramlı kimseye

¹¹⁵ Hâtib eş-Şirbînî, *Muğnî’l-muhtâc ilâ ma’rifeti me’âni elfâzi’l-minhâc*, 6/158.

¹¹⁶ Şâfiî, *el-Umm*, 2/271; Ebû İbrâhîm İsmâ’il b. Yahyâ el-Muzenî, *Muhtasar’ul-Muzenî* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1410/1990), 393; İbnu’l-Mehâmîlî, *el-Lubâb fi’l-fikhi’s-Şâfi’î*, 391.

¹¹⁷ Şâfiî, *el-Umm*, 2/271; Muzenî, *Muhtasar’ul-Muzenî*, 393; İbnu’l-Mehâmîlî, *el-Lubâb fi’l-fikhi’s-Şâfi’î*, 391; Ebû Şucâ’, *el-Ğâye ve’t-takrîb*, 42.

¹¹⁸ Şâfiî, *el-Umm*, 2/271.

bir hayvanı öldürme ruhsatı vermiş olmasını, o hayvanın haramlığına delil olarak görmüştür. Arapların bu hayvanları yemiyor olması ise, onların yeme içme alışkanlığının Resulullah'ın koymuş olduğu ölçüler ile uyumlu olduğunun bir göstergesi olarak zikredilmiştir.

Mâverdî, Şâfiî'nin bu konudaki görüşlerini detaylandırarak sistematik bir hale getirmiştir. Ona göre, hakkında helâl olduğuna dair nas bulunanlar helâldir. Haram olduğuna dair nas bulunanlar ise haramdır. Hakkında nas bulunmayan yiyeceklerde ise zaruret içerisinde olmayan yerleşik Arapların genel örfüne göre hükmedilir. Mâverdî, hakkında nas bulunmayan yiyeceklerin durumunda itibar edilecek kimseler için bazı şartlar koymuştur. Bu şartlar şunlardır:

1. Arap olmaları.
2. Kendi ülkelerinde olmaları.
3. Şehir ve köy halkından olmuş olmaları.
4. Zengin olmaları, maddi durumlarının iyi olması.
5. Ferahlık ve refah içinde olmaları, zaruret halinde olmamaları.

Ona göre, hakkında nas bulunmayan yiyeceklerde, bu şartları taşıyan insanların habîs gördükleri haram, tayyib gördükleri ise helâl kabul edilir.¹¹⁹ Şayet bu insanların bir kısmı habîs, bir kısmı da tayyib olarak görürse bu durumda çoğunluğa göre karar verilir, azınlığın görüşüne itibar edilmez. Eğer habîs görenler ile tayyib görenler eşitse bu durumda Kureyş'in görüşü dikkate alınır.¹²⁰

Şirâzî de Mâverdî'ye benzer ilkeler ortaya koymuştur. Ona göre bu konuda uygulamaları örnek alınacak Arapların şehir ve köy halkından olup, zenginlik ve refah içinde bulunmaları gerekir. Fakirlik ve zaruret içerisinde bulunanlar ile çölde yaşayanlar bu konuda örneklik oluşturmamaktadır. Bu şartları taşıyan bir topluluk, hakkında nas bulunmayan bir yiyeceği habîs görürken başka bir topluluk aynı yiyeceği tayyib olarak görürse bu durumda çoğunluğa göre karar verilir.¹²¹ Yukarıda da aktarıldığı üzere, Şâfiî mezhebinde Arapların örfü, hakkında hüküm bulunmayan gıdalarda belirleyici olarak kabul edilmiştir. Mezhep âlimleri birçok hayvan

¹¹⁹ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/133.

¹²⁰ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/134.

¹²¹ Ebû İshâk İbrâhîm b. 'Alî eş-Şirâzî, *el-Muhezzeb fî fikhi'l-İmâm eş-Şâfi'î* (b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, t.y.), 1/453.

hakkında bu ilkeye dayanarak hükümler vermişlerdir. Mezhep içerisinde bu ilkeyi kabul etmeyen veya eleştiren bir görüşe de rastlanmamıştır.

Şâfiî mezhebinin bu görüşleri, diğer mezhepler tarafından bir takım eleştirilere tabi tutulmuş ve kabul görmemiştir. Örneğin, Hanefî mezhebi, hakkında nas bulunmayan konularda habîsin ölçüsünü sağduyulu insanın tiksinişi ve iğrenç bulması olarak kabul etmiştir. Bu konuyu tek bir millet ile sınırlandırmamışlardır.¹²² Hanbelî mezhebi ise bu konuda Şâfiî mezhebine benzer görüştedir. Onlar da Arapların habîs dediği hayvanları haram kabul ederken, tayyib dediği hayvanları helâl kabul etmektedirler.¹²³

1.3.12. Zaruret Halinde Haram Gıdaların Hükümü

Zaruret hali, İslâm hukukunda bazı yasakları helâl kılan özel bir ruhsat halidir. Bu durum, kısaca *"Zaruretler haramı mubah kılar"* ilkesi ile ifade edilmiştir. Bu ilkeye göre, zaruret hali içerisinde bulunan kimse için haramlar, geçici bir süreliğine, yani zaruret hali ortadan kalkıncaya kadar mubah hale gelir.¹²⁴ Şâfiî mezhebi, bu ilkeyi göz önünde bulundurarak birçok hüküm vermiştir.

Şâfiî mezhebinde bu konu, zaruret hali nedir, zaruret içerisinde hangi haramlar mubah hale gelir, bu ruhsat ne zaman ortadan kalkar gibi detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Şâfiî, zaruret sebebiyle helâl kılınan yiyecekleri açıklarken bazı ayetleri delil olarak zikretmiştir. Bu ayetler şunlardır:

1. *"Allah, çaresiz yemek zorunda kalmanız dışında size neleri haram kıldığını açıklamışken, üzerine adının anıldığı hayvanları yememenizin sebebi nedir..."*¹²⁵

2. *"Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı. Ama kim mecbur olur da, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur..."*¹²⁶

¹²² Nur Uddin, "Eti Haram Olan Hayvanları Tespit Problemi: Kur'an ve Sünnet Açısından Bir Değerlendirme", *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi* 3/2 (2021), 23-37.

¹²³ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn 'Abdulâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâ'îlî İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muğnî*, thk. 'Abdullah b. 'Abdulmuhsin et-Turkî - 'Abdulfettâh Muhammed el-Hulv (Riyad: Dâru Alemlî'l-Kutub, 1417/1997), 13/316.

¹²⁴ Karaman, *Günlük Hayatımızda Helâller ve Haramlar*, 29.

¹²⁵ el-En'âm 6/119.

¹²⁶ el-Bakara 2/173.

Şâfiî bu ayetlerden hareketle zaruret içerisinde bulunan kimse için meytenin, kanın, domuzun ve akli örtmeyen haram kılınmış şeylerin hepsinin helâl olacağını belirtmiştir.¹²⁷ Buradaki görüşleri, Şâfiî'nin içki gibi insanın aklını kullanmasına engel olan haram kılınmış şeyleri zaruret halinde de mubah görmediğini göstermektedir.

Şâfiî, zaruret içerisinde bulunan kişinin tanımını yaparak zaruret hali hükmünün kapsamını belirlemiştir. Ona göre bir kimsenin açlık derecesinden dolayı hastalık veya ölümünden korkması halidir. Bu kimsenin muztar (zaruret hali içindeki kimse) olabilmesi için de yanında açlığını bastıracak herhangi bir gıdanın olmaması gerekir. Yolda yürüyecek takati kalmayan, bineğine binecek gücü kalmayan, hastalıktan veya ölmekten korkar hale gelen bu hükmeye tabidir. Bu özellikteki kimse, haram olan bir şeyi yiyebilir ve haram olan içeceklerden de sarhoş edici özelliği bulunmayanları içebilir. İmam Şâfiî, içkinin susuzluğu gideren bir özelliği olduğunu düşünmemektedir. Tabiplerin bu konuda içki içenlerin geçici süreliğine rahatladığını ancak daha sonra şiddetli bir şekilde suya ihtiyaç duyup susadığını söyledikleri aktarılmıştır. İmam Şâfiî bu düşüncededir ondan dolayı zaruret içerisindeki kimsenin içki içmesini mubah görmemiştir.¹²⁸

Gazzâlî, zaruret halindeki kimse için bütün haram yiyecekler mubah hale gelir demiştir. Ancak zaruret halinin tanımı burada son derece önemlidir. Ona göre zaruret hali kişinin o şeyi yemediği takdirde nefsinin helâk olmasından korkmasıdır.¹²⁹

Şâfiî, muztarın ne kadar yiyebileceği konusunda da bazı sınırlamalar getirmiştir. Korkularını giderecek ve ona yeterli gücü verecek kadar yemesi mubahtır demiştir. Daha azı kendisine yeterliyken doyuncaya kadar yemesi ve içmesi ise haramdır. Çünkü bu yiyeceklerdeki haramlık zaruret halinden dolayı kalkmıştır. Yeterli ölçüde yemesi ise zarureti ortadan kaldırmaktadır.¹³⁰

Gazzâlî, zaruret halindeki kimsenin çölde bulunması durumunda, doyuncaya kadar yemesinde herhangi bir şüphe olmadığını belirtmiştir. Ancak bu

¹²⁷ Şâfiî, *el-Umm*, 2/276.

¹²⁸ Şâfiî, *el-Umm*, 2/276; Ebû 'Amr Takıyyüddîn Osmân b. 'Abdurrahmân İbnü's-Salâh, *Şerhu müşkili'l-vasîl*, thk. 'Abdulmun'im Halife Ahmed Bilâl (Riyad: Dâru Künûzü İşbiliye, 1432/2011), 4/245.

¹²⁹ Gazzâlî, *el-Vâsîl fi'l-mezheb*, 7/168.

¹³⁰ Şâfiî, *el-Umm*, 2/277; İbnü's-Salâh, *Şerhu müşkili'l-vasîl*, 4/245.

kişinin zaruret halinden kurtulup helâl olan yiyeceğe kavuşacak kadar gücü bulunuyorsa, doyuncaya kadar yemesinin haram olduğunu ifade etmiştir.¹³¹ Burada kişinin içinde bulunduğu durumun zorluğu ve durumdan kendisini kurtarabilecek enerji göz önünde bulundurulmuştur.

Zaruret halindeki kimsenin, haram olan meyteden yanına daha sonra yemek üzere yolluk almasında bir beis yoktur. Bu kimse bir yiyecek bulsa ancak o yiyeceği yemesine izin verilmezse yanındaki meyteden yiyebilir. Şayet satılan bir yiyeceklerle karşılaşsa ancak bu yiyeceği satanlar değerinden çok yüksek bir fiyata satacak olsalar, zaruret halindeki kimse, o yiyeceği satın almayıp meyteyi yiyebilir. Ancak, fiyatında aşırı bir aldatma ve pahalılık yok ise, o kimse, meyteyi artık yiyemez.¹³² Bu görüşleri ile Şâfiî, zor durumda bulunan kimselerin fırsatçı satıcılar tarafından kandırılmasının ve mallarının haksız yere ellerinden alınmasının önüne geçmiştir. Ancak Gazzâlî bu konuda farklı düşünmektedir. Ona göre, zaruret hali içerisinde bulunan kimse, kendisine yüksek fiyatla satılan bir yiyeceği satın almak zorundadır.

133

Şâfiî'ye göre zaruret halinde bulunurken bir meyte ve av ile karşılaşan ihramlı kişi meyteyi tercih edebilir. Şayet ihramlı kişi avı öldürürse fidyesini ödemek zorunda kalır. Mâverdî'ye göre, zaruret hali, ihramlının avı yemesine bir ruhsat oluştursa da, cezayı ödememesi için bir ruhsat oluşturmaz. Bu görüşleriyle ihram yasaklarının ihlali sonucunda cezanın gerekliliğinin zaruret halinde de devam ettiğini ifade etmiştir.¹³⁴

Şâfiî'ye göre, zaruret halindeki hasta kişi, başka birinde, kendi hastalığını artıracığını bildiği bir yiyeceği bulması durumunda, onu almayıp meyteyi yiyebilir.¹³⁵ Şâfiî bu görüşüyle insan sağlığına verdiği önemi göstermiştir. O, kişinin sağlığı söz konusu olduğunda, sağlığı için tedbir almasını ve zaruret hali kapsamında kendisine helâl olacak meyteden yemesini daha uygun görmüştür.

Zaruretin ikinci bir halinden söz eden Şâfiî, bir kimse hastalığa yakalanırsa ve işin ehli olan kişiler de iyileşmesi için bazı şeyleri yemesi ve içmesi gerektiğini

¹³¹ Gazzâlî, *el-Vâsît fi'l-mezheb*, 7/169.

¹³² Şâfiî, *el-Umm*, 2/277.

¹³³ Hücetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Vecîz*, thk. Ahmed Ferid el-Mezidi (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004), 461.

¹³⁴ Şâfiî, *el-Umm*, 2/277; Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/174.

¹³⁵ Şâfiî, *el-Umm*, 2/277.

söylerse, bu durumda onları yiyebilir ve içebilir demiştir. Ancak akli örten sarhoş edici şeyleri bunun dışında tutmuştur. Çünkü ona göre aklın baştan gitmesi haramdır. Bunların yanında da zaruret halindeki kimsenin haddi aşmaması ve günah işlemeye meyilli olmamasını şart koşturmuştur.¹³⁶ Şîrâzî ve Gazzâlî ise içki konusunda Şâfiî'den farklı bir görüş ortaya koymuşlardır. Onlara göre susuzluğunu gidermek için zaruret halindeki bir kişi içki içebilir. Gazzâlî, zaruret halindeki kimseye masum kişinin kanını dökmek dışındaki tüm şeylerin helâl hale geldiğini belirterek, bu helâllerin içine içki içilmesini de dâhil etmiştir.¹³⁷

Şâfiî, kişinin niyetinin de önemini belirtmiş ve bir kimsenin haram şeyleri kullanıp kullanamayacağını, niyetine göre olduğunu ifade etmiştir. Eğer kişi bir haramı işlemek niyetindeyse, zaruret hali sayılmaz ve söz konusu haram şeyler onun için haram kalmaya devam eder. Ancak kişinin niyetinde bir haramı işlemek yok ise, o durumda zaruret halinden söz edilebilir.¹³⁸

Şâfiî, zaruret hali ile ilgili detaylı görüşler ortaya koymuştur. Bu görüşleri, oluşabilecek keyfiliğin de önüne geçmiştir. Zaruret halinin kapsamını belirlemesi, ayetlerde izin verilen ruhsatın, insanlar tarafından suiistimal edilmesine karşı bir tedbir niteliğindedir. Günümüzde zaruret kavramının, kişilerin içinde bulunduğu duruma göre farklı yorumlandığı görülmektedir. Bunun sınırlarının belirlenmesi, hangi durumların zaruret sayıldığına tespit edilmesi son derece önemlidir. İmam Şâfiî, bu sınırları belirleyerek zaruret halini mutlak bir kavram olmaktan çıkarıp, anlaşılabilir somut bir hale getirmiştir.

1.3.13. Tayyib ve Habîs Olarak Nitelendirilen Yiyeceklerin Durumu

“Tayyib” ve “habîs” kavramları açıklanırken değinildiği üzere, Yüce Allah tayyib olan temiz ve hoş yiyecekleri helâl kılarken, habîs olan kötü ve pis yiyecekleri ise haram kılmıştır. İslâm dininde genel bir prensip haline gelen bu anlayış, Şâfiî mezhebinde de görülmektedir.

¹³⁶ Şâfiî, *el-Umm*, 2/277.

¹³⁷ Ebû İshâk İbrâhîm b. 'Alî eş-Şîrâzî, *et-Tenbîh fi'l-fıkhi's-Şâfi'i* (Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1403/1983), 84; Gazzâlî, *el-Vâsit fi'l-mezheb*, 7/169.

¹³⁸ Şâfiî, *el-Umm*, 2/277.

İmam Şâfiî, “*Bugün size iyi ve temiz olan şeyler helâl kılındı.*”¹³⁹ ayetini delil olarak göstererek bütün temiz ve iyi şeylerin helâl kılındığını vurgulamıştır. Ayrıca, “*...Onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri de haram kılan...*”¹⁴⁰ ayetini, Yüce Allah’ın, Araplara göre temiz olan şeyleri, onlara helâl kıldığını, onların pis gördüğü şeyleri de onlara haram kıldığının delili olarak zikretmiştir.¹⁴¹

Bu ifadelerinden, temiz ve hoş görülen bir şeyin Allah tarafından yasaklanmadığını, aksine pis ve iğrenç olan şeylerin yasaklandığını düşündüğü anlaşılmaktadır. Arap örfünün delil olması konusunda da detaylı olarak değinilen bu konuda İmam Şâfiî, yiyeceklerle ilgili birçok görüşünü, bu ilke ve prensibe dayanarak oluşturmuştur. Kurtçukların, hamam böceklerinin, örümceklerin, eşek arısının vb. birçok hayvanın haram kılınma sebebi habîs olmalarıdır. Kelerin, tavşanın, çöl sıçanının, yaban eşiği vb. birçok hayvanın da Araplar tarafından habîs olarak görülmedikleri için yenilmeleri helâl olarak kabul edilmiştir.¹⁴²

1.3.14. Sağlığa Zarar Veren Yiyecek ve İçecekler

Kişinin nefesine zarar vermesi dinimizce yasaklanmıştır.¹⁴³ İslâm inancına göre, insanın canı ve bedeni Allah tarafından emanet olarak verilmiştir. İnsanın sorumluluklarından biri de bu emaneti en iyi şekilde korumaktır. Bedenin ve canın korunması için de öncelikle temiz ve zararsız besinlerle beslenilmesi gerekmektedir. Şâfiî mezhebinde de bu ilke göz önünde bulundurularak, bazı yiyecek ve içeceklerin zararlı olmaları, haram olmalarına delil kabul edilmiştir¹⁴⁴

Zehirli hayvan ve bitkilerin haram kılınmasının sebebi, kişiye gelecek zararları önlemektir. Gıda ve beslenmedeki temel amaç, bedeni beslemek ve kuvvetlendirmektir. Ona zarar verecek ve güçsüz düşürecek yiyecek ve içecekler ise beslenmenin mantığı ile uyuşmamaktadır.

İmam Şâfiî, tedavi amacıyla dahi zehir içilmesine ruhsat vermediğini söylemiştir. Bir kimsenin içerek ölmeyeceği az bir miktar dahi olsa, başka birinin

¹³⁹ el-Mâide 5/5.

¹⁴⁰ el-A‘râf 7/157.

¹⁴¹ Şâfiî, *el-Umm*, 2/264.

¹⁴² Şâfiî, *el-Umm*, 2/265; Gazzâlî, *el-Vâsît fi’l-mezheb*, 1/163.

¹⁴³ Şâfiî, *el-Umm*, 2/270.

¹⁴⁴ Şâfiî, *el-Umm*, 2/268; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetü’l-muhtâc fi şerhi’l-minhâc*, 4/362; Hâtîb eş-Sîrbînî, *Muğnî’l-muhtâc ilâ ma’rifeti me’ânî elfâzi’l-minhâc*, 6/150.

onu içmesi durumunda ölme ihtimali bulunmaktadır. Bundan dolayı zehrin hiçbir miktarına ruhsat vermediğini ifade etmiştir. Eğer böyle bir durum gerçekleşirse, zehri içen kendi canının katili olur; başkasına içiren de onun katili olur, demiştir.¹⁴⁵ Bu görüşlerinde sağlığa zarar veren gıdaların tüketilmesi konusunda son derece hassas davrandığını görülmektedir. İmam Şâfiî, bu konuda tüm kapıları kapatmıştır.

Keyfi olarak zararlı bir ürünün tüketilmesi bir yana, tedavi amaçlı dahi zarar verme ihtimalini göz önüne alarak kullanılmasına ruhsat vermemiştir. Şirbînî ise İmam Şâfiî'den farklı bir görüş ortaya koymuştur. Ona göre tedavi amacıyla zararlı maddelerin az bir miktarının kullanılmasında bir sakınca yoktur. Ancak söz konusu zararlı maddelerin iyleştirme ihtimali, zarar verme ihtimalinden daha yüksek olması şart koşulmuştur.¹⁴⁶

Şüphesiz ki İmam Şâfiî, görüşlerini ortaya koyarken tıbbın bulunduğu konum ile günümüzde tıbbın konumu aynı değildir. Bugün milimetrik hesaplamalarla bazı zehirlerden ilaçlar üretilmektedir. Bu ilaçlar, çeşitli testlerden ve denemelerden geçirildikten sonra hastalara verilmektedir. Şüphesiz ki insan sağlığına bir zarar vermeyecekleri ve tedaviye yardımcı olacakları kesin olarak ispatlanmışsa, bu ilaçların kullanılması, İmam Şâfiî'nin ortaya koyduğu görüşlerle çelişmemektedir. Nitekim İmam Şâfiî bu tür ürünlere, zarar verip vermemesinin bilinmemesinden dolayı ruhsat vermediğini açıkça ifade etmiştir.

Cüveynî (ö.478/1085) ve Şâşî (ö.507/1114) gibi bazı âlimler, yenilmesi durumunda insana zarar verebileceği endişesi ile şişerek su yüzüne çıkmış ölü balığın yenilmesini haram olarak görmüşlerdir.¹⁴⁷ Daha önce ifade edildiği üzere Şâfiî mezhebi balıkları tezkiye olmaksızın helâl kabul etmektedir. Ancak burada insana bir zarar verme durumu söz konusu olduğundan farklı bir hüküm tercih edilmiştir.

Mâverdî ise denizde yaşayan tüm zehirli hayvanlar haramdır diyerek bu ilkeye göre hüküm vermiştir. Nevevî, aynı sebepten dolayı akrep ve yılanların haram olduğunu aktarmıştır.¹⁴⁸ Bu ilkeden hareketle günümüzde insan sağlığını tehdit eden ve zararlı olduğu ispatlanmış gıdaların tüketilmesinin mubah olmadığı sonucuna ulaşılabilir.

¹⁴⁵ Şâfiî, *el-Umm*, 2/270.

¹⁴⁶ Hâtîb eş-Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/158.

¹⁴⁷ Hâtîb eş-Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/145.

¹⁴⁸ Hâtîb eş-Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/146.

Zararlı olan gıdalarda tüketilebilecek miktar konusunda ise mezhep içerisinde farklı görüşler mevcuttur. İmam Şâfiî'ye göre çoğu zararlı olan bir gıdanın azından da kaçınmak gerekmektedir.¹⁴⁹ Canı koruma ilkesi ile bağlantılı olan bu anlayışa göre zararlı bir maddenin hangi insana hangi oranda etki edeceği bilinmemektedir. Bundan dolayı zararlı olan bir şeyin azından da kaçınmak gerekir. İhtiyat ilkesi de bunu gerektirir. “*Ey müminler! İhtiyatlı davranın...*”¹⁵⁰ emri Müslümanlar tarafından genel bir ilke olarak kabul edilmiştir.¹⁵¹ Ancak bununla birlikte tedavi için az miktardaki zararlı bir maddenin kullanılmasına da ruhsat verilmiştir. Bu konuda İmam Şâfiî daha ihtiyatlı bir tutum sergilerken sonradan gelen mezhep âlimleri tedavi amacıyla bu tür maddelerin az miktarını câiz görmüşlerdir.¹⁵²

Bu görüşler değerlendirildiğinde, mezhebin görüşlerinin öncelikli amacı insanın canını korumak olduğu anlaşılmaktadır. Yüksek bir fayda görülmediği sürece zararlı bir maddeyi miktarına bakmaksızın rasgele kullanmak uygun görülmemiştir. Ancak bu tür maddelerin galip bir fayda ve tedavi amacıyla kullanılabileceği yönünde görüşler belirtilmiştir.

1.3.15. Farklı Türlerden Doğan Yavrunun Etinin Tüketilmesi

Şâfiî, farklı türlerden olsalar dahi, eti helâl olan iki hayvanın birleşmesi ile dünyaya gelen yavruyu helâl kabul etmektedir. Buna, yaban eşiği ile atın birleşmesinden dünyaya gelen yavruya verdiği hüküm örnek verebilir.¹⁵³ O, hayvanlardan herhangi birinin etinin haram olması durumunda ise farklı bir görüş belirtmiştir. Ona göre bu tür yavrular, eti haram olan hayvanın hükmüne tabi olarak haram olur. Evcil eşek ile atın birleşiminden dünyaya gelen yavru buna örnektir.¹⁵⁴

Şâfiî'ye göre, haram olan kuşlardan karga, şahin, lori kuşu gibi bir kuş, helâl olan kuşlardan biri ile çiftleşirse meydana gelen yumurtadan çıkan yavruyu yemek helâl değildir. Burada haram ile helâl karışmış durumdadır.¹⁵⁵ Şâfiî, bu durumda

¹⁴⁹ Şâfiî, *el-Umm*, 2/270.

¹⁵⁰ en-Nisâ 4/71.

¹⁵¹ Ali İhsan Pala, *İslam Hukukunda İhtiyat İlkesi* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2009), 85.

¹⁵² Mâverî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/179.

¹⁵³ Şâfiî, *el-Umm*, 2/275; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/364; Hâtîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'âni elfâzi'l-minhâc*, 6/149.

¹⁵⁴ Şâfiî, *el-Umm*, 2/275; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/364.

¹⁵⁵ Şâfiî, *el-Umm*, 2/276.

haram ile helâlin birbirinden ayırt edilemeyeceğini düşünmektedir. Bundan dolayı da bu yavruların etlerini mubah görmemektedir.

Aynı şekilde, Şâfiî, haram kabul ettiği hayvanlardan biri olan kurt ile yenilmesini mubah gördüğü sırtlanın çiftleşmesinden dünyaya gelen yavrunun yenilmesini mubah görmemektedir. Bu durumda da haram ile helâlin karışmasından dolayı haramlık ön planda tutulmuştur.¹⁵⁶ Temiz ve necisin birleşmesinden dünyaya gelen her şey necis olarak kabul edilmiştir.¹⁵⁷

Şirbînî, hayvanlardan ikisinin de helâl olduğu takdirde, farklı türlerden de olsalar, onların birleşmesinden meydana gelen yavrunun helâl olduğu konusunda Şâfiî mezhebinde ittifak olduğunu aktarmıştır. Daha önce ifade edildiği üzere at ile yaban eşeğinin çiftleşmesi, ya da at ile sığır cinsinden bir hayvanın çiftleşmesi sonucu dünyaya gelen yavru mubah kabul edilmiştir. Bu görüşlerinin dışında, farklı bir bakış açısıyla bu meseleyi ele almıştır. Ona göre koyun ve köpeğin birleşimi ile meydana gelen yavruyu yemek haramdır. Ancak bu hükmün verilebilmesi için bu hayvanların birleştiklerinden yani meydana gelen yavrunun eti haram olan hayvanlara ait olduğundan emin olmak gerekir. Şayet bu durum şüpheliyse bu hayvanların birleştiklerini görmediyse, meydana gelen yavru sırf köpeğe benzediğinden dolayı zan ile hareket edilerek haramlığına hükmedilemez. Bu görüşlere göre, helâl olan bir hayvanın doğurduğu yavru konusunda şüphe ile değil, kesin bir delil ile haramlık hükmü verilebilir.¹⁵⁸

Şâfiî mezhebinin bu konudaki görüşleri helâl ile haramın iç içe bulunmaması üzerine kurulmuştur. Mezhep genel bir kaide olarak, haram ile helâlin karışması durumunda ihtiyat tarafını seçerek haram hükmü vermiştir. İmam Şâfiî'de gördüğümüz bu prensip, sonraki Şâfiî âlimlerinde de devam etmiştir.

1.3.16. Necâset Karışan Gıdaların Durumu

Şâfiî mezhebine göre, asıl itibari ile temiz ve helâl olan bir gıdaya necis ve haram bir şey karışırsa, o gıda haram hale gelir.¹⁵⁹ Ancak Şâfiî âlimleri, necâset

¹⁵⁶ Şâfiî, *el-Umm*, 2/276; Mâverî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/143; Hâtîb eş-Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/154.

¹⁵⁷ Mâverî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/143.

¹⁵⁸ Hâtîb eş-Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/149.

¹⁵⁹ Şâfiî, *el-Umm*, 2/270; Mâverî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/157; Gazzâlî, *el-Vâsît fi'l-mezheb*, 7/165.

karışan gıdayı özelliğine göre iki kısma ayırmışlardır. Necâset karışan gıda, zeytinyağı, pekmez, süt gibi sıvı halde bulunuyorsa, içerisine necâsetin karışması ile tamamı necis hale gelir. Necâset karışan gıda donmuş yağ gibi katı halde bulunuyorsa, necâsetin bulaştığı kısmının atılması yöntemi ile geri kalanının tüketilmesinde bir sakınca yoktur.¹⁶⁰

Bu mezhebe göre, su dışındaki ürünlerin az veya çok olması da hükmünü değiştirmemektedir. Aynı şekilde helâl olan ürünün içine karışan necâsetin, ürünü değiştirip değiştirmediği de hükmüne etki etmemektedir. Her iki durumda da söz konusu ürün helâl kabul edilmemiştir. Bu kuraldan sadece su istisna edilmiştir. İki kulle (yaklaşık olarak 95 kg)¹⁶¹ ulaşan suların tadı ve kokusu değişmedikçe, içine karışan necâset suyu haram kılmamaktadır.¹⁶²

Necis olan gıdaların tüketilmesi helâl olmadığı gibi, satılması da helâl değildir. Bu durum zeytinyağı ve pekmez gibi necâseti ayrıştırılamayan tüm maddeler için geçerlidir. Köpek tarafından yalanan süt ve sirke de necâset karışan maddelere örnektir. Bunların da tüketilmesi ve satılması helâl değildir.

Ancak necâset bulaşan elbise gibi, necâseti ayrıştırılabilen şeylerin satılmasında bir sakınca yoktur. Bu necâset, yıkamakla geçtiği için, necâseti ayrışmayan ürünlerden farklı bir hükme tabidir.¹⁶³

¹⁶⁰ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/157.

¹⁶¹ Cengiz Kallek, “Kulle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/357-358.

¹⁶² Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/157.

¹⁶³ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/158.

II. BÖLÜM

ŞAFİİ MEZHEBİNDE HAYVANSAL VE BİTKİSEL GIDALARIN HÜKMÜ

Gıdalar günümüzde et, et ürünleri, meyveler, sebzeler, tahıllar, kuru baklagiller, kurutulmuş gıdalar, dondurulmuş gıdalar, ekmek, tahıllar, süt ürünleri, tatlılar ve içecekler gibi birçok gruba ayrılmıştır. Klasik fıkıh kaynaklarında ise genellikle hayvansal gıdalar ve bitkisel gıdalar olmak üzere iki temel başlık altında toplanmıştır.

Gazzâlî'ye göre dünya üzerindeki gıdalar sayılamayacak kadar çok olmakla birlikte, madenler, hayvanlar ve bitkiler olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Ona göre madenler ancak insan sağlığına zararlı olduğu ölçüde haramdır. Bitkiler ise zararlı ve sarhoş edici özellikleri olmadığı takdirde helâldir. Hayvanlar konusu ise daha teferruatlı bir şekilde ele alınmıştır.¹⁶⁴ Bu çalışmada, Gazzâlî'nin tasnifine benzer bir yöntem tercih edilmiş olup, gıdalar hayvansal ve bitkisel olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir.

2.1. Hayvansal Gıdalar

Hayvansal gıdalar kendi aralarında küçükbaş, büyükbaş, kümes hayvanları ve deniz hayvanları olmak üzere farklı gruplara ayrılmaktadır. Fıkıh kitapları ise daha çok kara hayvanları ve deniz hayvanları şeklinde sınıflandırma yapmıştır. Kara hayvanları da otla beslenenler ve etle beslenen yırtıcılar şeklinde gruplara ayrılmıştır. Mezheplerin konu ile ilgili görüşlerine bakıldığında deniz hayvanları ile ilgili

¹⁶⁴Gazzâlî, *İhyâ'u 'ulûmi'dîn*, 2/92.

tartışmaların nispeten daha az olduğu görülmektedir. Mezhepler arasında ihtilâfa konu olan hayvanlar daha çok kara hayvanları denilen grupta yer almaktadır.

Şâfiî âlimlerinden Kâdî el-Huseyn (ö.462/1069), hayvanları üç gruba ayırmıştır:

1. Deniz hayvanları: Bu hayvanlar sudan çıkarıldığında boğazlanmış gibi olurlar, yani karada yaşayamazlar.
2. Kara hayvanları: Bu hayvanlar karada yaşayıp varlıklarını suda devam ettiremezler.
3. Hem karada hem de denizde yaşayabilen hayvanlar: Bunlar kurbağa, yengeç ve kaplumbağa gibi canlılardır.¹⁶⁵

Şâfiî âlimlerinden Mâverdî ise hayvansal gıdaları hükümlerine göre tasnife tabi tutmuştur:

1. Kitap ve sünnette helâl olduğuna dair nas bulunan hayvanlar helâldir.
2. Kitap ve sünnette haram olduğuna dair nas bulunan hayvanlar haramdır.
3. Bir nas bulunmayan durumlarda ise Allah'ın ayetlerde beyan ettiği üzere tayyib olanlar helâl, habîs olanlar ise haramdır.¹⁶⁶ Bu tasnif yukarıda aktarılan İmam Şâfiî'nin haramlara bakışı ile örtüşmektedir.

İki örnekte görüldüğü üzere fıkıh kitaplarında hayvanlar, farklı açılardan sınıflandırılmış ve ele alınmıştır. Bazı âlimler hükümleri bakımından bir sınıflandırma tercih ederken, bazı âlimler ise hayvanın türü açısından sınıflandırmayı tercih etmişlerdir. Bugün modern bilimde hayvanlar çok daha detaylı bir sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır.¹⁶⁷

Fıkhi mezhepler, konu ile ilgili ayetlerin yorumu, hadislerin sıhhat derecesi, hayvanın özellikleri ve ait olduğu familya, örfün farklılığı gibi bir takım sebeplerden dolayı birçok hayvan konusunda farklı görüşlerde bulunmuşlardır. Şâfiî mezhebinin bu konudaki tutum ve davranışları incelediğinde, hakkında Kur'an ayeti bulunan

¹⁶⁵ Ebû 'Alî el-Huseyn b. Muhammed b. Ahmed el-Merverrûzî el-Kâdî el-Huseyn, *et-Ta'likât*, thk. 'Alî Muhammed Mu'avvid - 'Âdil Ahmed 'Abdulmevcûd (Mekke: Mektebetu Nizâr Mustafâ el-Bâz, t.y.), 193.

¹⁶⁶ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/132.

¹⁶⁷ Mehtap Bağlioğlu, "Taksonominin Kısa Tarihçesi ve İlk Hayvan Taksonomisi Kitabımız: Mebâdî-i Tasnîf-i Hayvânâ", *Dört Öge* 4 (2013), 31-49.

konularda diğer mezheplerden çok da farklı sayılmayacak çizgide olduğu görülmektedir. Ancak hadislerin delil olarak kabul edilme noktasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bir mezhep için delil olan hadis, diğer mezhep tarafından zayıf görülmüş ve bu sebeple farklı bir hükme varılmıştır. Ayet ve hadis bulunmayan konularda ise örfün etkisi daha çok ön plana çıkmıştır. Nitekim farklı meselelerde değinildiği üzere Şâfiî mezhebinin, yeme içme hususunda Arapların örfüne verdiği önem diğer mezheplerce tartışılmış ve eleştirilere tabi tutulmuştur.

2.1.1. Şâfiî Mezhebine Göre Haram Kabul Edilen Hayvansal Gıdalar

2.1.1.1. Ölü hayvanın eti

Meyte, kesilmeden canı çıkan, kendiliğinden ölen hayvan şeklinde tanımlanmıştır.¹⁶⁸ Diğer bir ifadeyle, insanın avlayarak veya boğazlayarak ölümüne sebep olmadığı ölü hayvan şeklinde de tanımlanabilir.¹⁶⁹ Cüveynî, bu tanımlara ek olarak şer‘i tezkiyeye ehil olmayan kimseler tarafından kesilen hayvan da meyte olur diyerek konuyu farklı bir perspektifle ele almıştır.¹⁷⁰ Kısacası, İslâmi usullere göre tezkiye edilmeyen ölü hayvana meyte denilmektedir.

Meyte, Kur’an-ı Kerim’de sarih bir şekilde haram kılınmıştır.¹⁷¹ “O, (Allah) meyteyi size haram kıldı...”¹⁷² ayeti bunun delillerinden bir tanesidir. Buradaki haramlık vasfı, hayvanın bizzat kendiliğinden kaynaklanan bir vasıf olmayıp, hayvanın İslâmi usullere göre boğazlanmadan ölmesinden dolayı verilmiştir. Aslında helâl olan bir hayvan dahi olsa tezkiye edilmediği için, harici bir sebeple haramlık vasfı kazanmıştır.

Kendiliğinden boğazlanmadan ölen kara hayvanının haram olduğu konusunda herhangi bir ihtilâf yoktur. Ancak kendiliğinden ölen deniz hayvanları konusunda ihtilâf vardır.¹⁷³ İmam Şâfiî’ye göre bir hayvan, ister vahşi olsun isterse ehli olsun, şer‘i olarak boğazlanmış olması gerekir. Boğazlanma imkânı yoksa insan

¹⁶⁸ Isfahani, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, 1021; Cuveynî, *Nihâyetu’l-matlab fî dirâyeti’l-mezheb*, 18/218.

¹⁶⁹ Karadâvî, *el-Helâl ve’l-haram fî’l-İslâm*, 44.

¹⁷⁰ Cuveynî, *Nihâyetu’l-matlab fî dirâyeti’l-mezheb*, 18/218.

¹⁷¹ el-Bakara 2/173; el-Mâide 5/3; el-En‘âm 6/145; en-Nahl 16/115.

¹⁷² el-Bakara 2/173.

¹⁷³ Kâdî el-Huseyn, *et-Ta’likât*, 94; Ebu’l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ruşd el-Kurtubî İbn Ruşd, *Bidâyetu’l-muctehid ve nihâyetu’l-muktesid* (Kahire: Şirketu Mustafâ’l-Bâbî’l-Halebî ve Evlâduhu, 1395/1975), 1/465.

etkisiyle (silah, ok, vb.) öldürülmüş olmalıdır. Bu iki durum Şâfiî'ye göre şer'î tezkiyedir. Eğer hayvan böyle tezkiye edilmezse helâl olmaz.¹⁷⁴ Burada Şâfiî, meytenin sınırlarını belirlemiş ve hangi hayvanın meyte sayılmayacağına dair genel bir prensip ortaya koymuştur. Meytenin etinin haram olduğu konusunda ise bir şüphe yoktur.

Şâfiî'ye göre eti helâl olan canlılar ikiye ayrılır. Bir kısmı şer'î tezkiye olmadan helâl olmaz; bu hayvanlar eti helâl olan kara hayvanlarıdır. Diğer bir kısmı ise şer'î kesim olmaksızın canlısı da ölüsü de helâldir; bunlar balıklar ve çekirgelerdir.¹⁷⁵ Şâfiî'nin bu sınıflandırmasına göre, balık ölüsü ve çekirge ölüsü meyte olarak kabul edilmez. Bu iki türü, ayette haram kılınan meyte kavramının kapsamı dışında tutmuştur. Ona göre, bu iki tür dışında meyte olan hiçbir şey helâl değildir. Şâfiî, bu görüşünü İbn Ömer'den nakledilmiş “*Bize iki ölü ve iki kan helâl kılındı.*” hadisine dayandırmıştır.¹⁷⁶

Şâfiî, balık ve çekirgeleri meyte olarak kabul etmemesi üzerine farklı bazı fıkhi ichtihadlarda da bulunmuştur. Ona göre bir balık, meyte olmuş başka bir hayvanın karnından çıksa dahi onu yemek câizdir. Çünkü onun ölüsü hiçbir zaman meyte olmaz.¹⁷⁷

Haneî âlimlerinden Cessâs (ö.370/981) da çekirge ve balıkların, Hz. Peygamber'in tahsisi ile meytenin yasaklanmasından istisna edildiğini ve bu konuda Müslümanlar arasında bir ihtilâfın bulunmadığını aktarmıştır. Deniz canlıları kısmında değinileceği üzere, sadece kendiliğinden ölüp şişmiş hale gelip su yüzüne çıkan balıklar konusunda iki mezhep arasında bir ihtilâf söz konusudur.¹⁷⁸

Meyte olan bir hayvanın kılıları ve kemikleri konusunda mezhepler arasında farklı görüşler ortaya konulmuştur. Şâfiî'ye göre meytenin kemikleri de eti gibi necistir, kılıları ise necis değildir. Bu görüşleri İmam Mâlik ile aynı doğrultudadır. İmam Ebû Hanîfe'ye göre ise kılıları ve kemikleri necis olmaz.¹⁷⁹

¹⁷⁴ Şâfiî, *el-Umm*, 2/257; Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/161; Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 3/271.

¹⁷⁵ Şâfiî, *el-Umm*, 2/255.

¹⁷⁶ Şâfiî, *el-Umm*, 2/255; İbn Mâce, “Et'ime”, 3314.

¹⁷⁷ Şâfiî, *el-Umm*, 2/257.

¹⁷⁸ Ebû Bekir Ahmed b. 'Alî er-Râzî el-Cessâs, *Âhkâmu'l-Kur'ân*, thk. 'Abdu's-Selâm Muhammed 'Alî Şâhîn (Beyrut; Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1994), 1/32.

¹⁷⁹ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/162; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i fî tertîbi's-şerâ'i*, 1/63.

2.1.1.2. Kan

Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette genel bir şekilde kanın haram kılındığı ifade edilmiştir.¹⁸⁰ En'âm suresinde geçen ayette ise “akıcı kan” şeklinde tarif edilerek haram kılınan kanın damarlardan akan kan olduğu, dolayısı ile et arasında kalan kanın haram kapsamına girmediği ifade edilmiştir.¹⁸¹ Şâfiî âlimlerinden Mâverdî de bu yönde görüş bildirmiştir. Ona göre ayetlerde yasaklanan kan, hayvanın boğazlanması veya yaralanmasından dolayı akan kandır.¹⁸² Zaten eti tamamen kandan arındırarak tüketmek mümkün değildir.

Kan, genel olarak Kur'an-ı Kerim'de, haram kılınan domuz eti ve meyte ile birlikte zikredilmiştir. Kanın, insan sağlığı için olumsuz etkileri olan birçok mikroorganizma barındırdığı bilinen bir gerçektir. Bu durum yasaklanmış olmasının hikmetlerinden biri olarak görülebilir. Ayetlerde yasaklanan kandan İmam Şâfiî iki kanı istisna etmiştir. Şâfiî, Hz. Peygamber'den aktarılan “*Bize iki kan helâl kılındı.*” hadisini delil olarak göstererek karaciğer ve dalakta bulunan kanı istisna olarak kabul etmiştir.¹⁸³ Bu iki organdaki kan yasak kapsamı içerisinde değildir. Bunun dışındaki akıcı kanlar ise mezhep tarafından haram kabul edilmiştir.

2.1.1.3. Domuz eti

Hayvansal gıdalar konusunda, bazı hükümler mezhepler arasında tartışmalara sebep olmuştur. Hatta aynı mezhep içinde farklı görüşleri de ortaya çıkarmıştır. Ancak genel bir ilke olarak İslâm dininin temel kaynağı Kur'an-ı Kerim'de konu ile ilgili açık bir nassın bulunması, o konuyu tartışmasız kılmıştır. Domuz, Kur'an'da hakkında açık hüküm bulunan konulardan biridir.¹⁸⁴ Bir diğer özelliği ise Kur'an'da ismi verilerek haram kılınmış tek hayvandır.¹⁸⁵ İslâm âlimleri, domuzun eti, yağı ve derisinin haram olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Domuzun haram olması hem Kur'an nassı ile hem hadislerle hem de Müslümanların icmâsı ile

¹⁸⁰ el-Bakara 2/173; el-Mâide 5/3; el-En'âm 6/145; en-Nahl 16/115.

¹⁸¹ M. Kâmil Yaşaroğlu, “Kan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001).

¹⁸² Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/163.

¹⁸³ Şâfiî, *el-Umm*, 2/255; İbn Mâce, “Et'ime”, 3314.

¹⁸⁴ el-Bakara 2/173; el-Mâide 5/3; el-En'âm 6/145; en-Nahl 16/115.

¹⁸⁵ Asaf Ataseven - Mehmet Şener, “Domuz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/507-509.

sabittir. Ancak derisinin tabaklanma yöntemi ile temiz olup olmayacağı ve tüylerinden yararlanmanın câizliği gibi bazı konularda ihtilâflar vardır.¹⁸⁶

Şâfiî, domuzun Allah tarafından necis olarak nitelenen ve haram kılınmış bir hayvan olduğunu söyler. Bundan dolayı da mal olarak dahi bir kıymeti olmadığı görüşündedir. Ona göre bir domuzu öldüren kişi kıymetini sahibine ödemek zorunda değildir. Allah tarafından pis ve necis olduğu kesin bir dille belirtilen bir şeyin alım satımı da câiz değildir.¹⁸⁷ Yine aynı sebepten dolayı diğer hayvanların aksine domuzun derisinin de tabaklanma yöntemiyle temiz sayılmayacağını çünkü Allah tarafından necis kılınmış bir hayvan olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁸ Şâfiî, domuz ve köpeğin necâsetini asli bir necâset olarak görmektedir. Bundan dolayı da diğer haram kılınmış hayvanlardan farklı olarak derilerinin hiçbir şekilde temizlenmeyeceğini aktarmıştır.¹⁸⁹

Mâverdî, domuz yağı konusunda iki görüş olduğunu aktarmıştır. Birinci görüşe göre, ayetlerde haram kılınan sadece domuz etidir ve yasak domuz yağını kapsamamaktadır. İkinci görüşe göre ise, ayetteki haram kılma vasfı domuzun tamamı için geçerlidir. Etiyle beraber yağı da haram kılınmıştır.¹⁹⁰

Şâfiî âlimlerinden Şîrâzî de haram olan hayvanları tasnif ederken, domuz ve köpeğin diğer haram kılınan hayvanlardan farklı olarak necis olan hayvanlar olduklarını ifade etmiştir. Benzer bir sınıflandırmayı Gazzâlî de yapmıştır.¹⁹¹ Bu gruplandırmayı diğer Şâfiî âlimlerinde de görmek mümkündür. Domuz, haramlık vasfının yanında genellikle necis olarak da nitelenerek diğer hayvanlardan ayrılmıştır.

İslâm dininde haram kılınan her şeyde mutlaka bir hikmet ve sebep vardır. Ancak bizler bu hikmetlerin tamamını bilmemekteyiz. Bazıları bize bildirilmiş olmakla beraber bir kısmını da tahmin etmekteyiz. Domuzun haram kılınma hikmetleri hakkında da oldukça fazla bilgi aktarılmıştır. Bunlardan hangilerinin gerçekten hikmeti ilahi olduğunu bilmek oldukça zordur. Ancak yapılan

¹⁸⁶ İbn Ruşd, *Bidâyetu'l-muctehid ve nihâyetu'l-muktesid*, 1/467.

¹⁸⁷ Şâfiî, *el-Umm*, 3/11.

¹⁸⁸ Muzenî, *Muhtasar'ul-Muzenî*, 93.

¹⁸⁹ Şâfiî, *el-Umm*, 1/22; Cuveynî, *Nihâyetu'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*, 1/22.

¹⁹⁰ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/164.

¹⁹¹ Şîrâzî, *el-Muhezzeb fî fîkhi'l-İmâm eş-Şâfi'î*, 1/449; Gazzâlî, *İhyâ'u 'ulûmi'dîn*, 1/128.

araştırmalara göre hem canlı şekli ile hem de etinde barındırdığı birçok zararlı mikrop ile tüketilmesi insan sağlığı açısından oldukça zararlı bir hayvandır.¹⁹²

2.1.1.4. Allah'tan başkası adına kesilen hayvanların etleri

Bakara suresinde “*Allahtan başkası adına kesilenler haram kılındı...*”¹⁹³ şeklinde ifade edilen hayvanlar da haram olarak kabul edilmişlerdir. Şâfiî'ye göre bir kimse haram bir hayvanı Allah'ın adıyla kesip yese, Allah'ın adını anmış olması o hayvanı helâl kılmaz.¹⁹⁴ Bu görüşlerinden haram bir hayvanın, Allah adıyla kesilmesinden dolayı helâle dönmeyeceği anlaşılmaktadır.

Mâverdî, bu ayette kastedilen hayvanların, ilahlarına yaklaşmak için, onların adıyla kesilen hayvanlar olduğunu aktarmıştır. Bir görüşe göre bu hayvanlar, Allah dışında putlar için kesilen hayvanlardır. Diğer bir görüşe göre ise, Allah'ın adı dışında bir isim anılarak kesilen hayvanlardır.¹⁹⁵

2.1.1.5. Yırtıcı hayvanların etleri

Şâfiî mezhebine göre azı dişli olan bütün yırtıcı hayvanların yenilmesi yasaklanmıştır. Aslan, kaplan, kurt gibi hayvanlar bunlara örnektir.¹⁹⁶ Şâfiî, yırtıcı hayvanların haram olduğu konusunda bazı hadisleri delil olarak kullanmıştır.¹⁹⁷ Onun bu konudaki delilleri şunlardır:

1. “*Nebi, yırtıcı hayvanlardan, azı dişli her hayvanın yenilmesini yasakladı.*”¹⁹⁸

2. “*Yırtıcı hayvanlardan azı dişli olanlar haramdır.*”¹⁹⁹

İmam Şâfiî'nin azı dişli hayvan tanımı tüm yırtıcıları kapsamamaktadır. O, azı dişli yırtıcı hayvanları, büyüklenerek insana saldıran hayvanlar olarak tarif

¹⁹² Asaf Ataseven, *Din ve Tıp Açısından Domuz Eti* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 35.

¹⁹³ el-Bakara 2/173.

¹⁹⁴ Şâfiî, *el-Umm*, 2/273.

¹⁹⁵ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/164.

¹⁹⁶ Şâfiî, *el-Umm*, 1/20; Şîrâzî, *et-Tenbîh fî'l-fıkhi's-Şâfi'i*, 83; Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 3/271; Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/149.

¹⁹⁷ Şâfiî, *el-Umm*, 2/272; İbnü's-Salâh, *Şerhu müşkili'l-vasîl*, 4/225.

¹⁹⁸ Ebû 'Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ'*, thk. Muhammed Mustafâ el-'A'zamî (Abu Dabi: Muessesetu Zâyid b Sultân, 1425/2004), “Sayd”, 1821; Ebû'l-Hasen Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd 'Abdubbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1955), “Sayd”, 1933.

¹⁹⁹ Mâlik b. Enes, “Sayd”, 1822; Müslim, “Sayd”, 1933.

etmiştir. Ona göre aslan, kaplan ve kurt bu tür hayvanlara örnektir. Bu hayvanlar kendilerini büyük görerek insanlara hücum ederler. Şâfiî, tilki ve sırtlanı bu hayvanlardan ayrı tutarak, insana saldırısalarda dahi büyüklenecek saldırmayan hayvanlar olduklarını söylemiştir. Bu sebep dolayısıyla, bu iki hayvanı haram olan yırtıcılar dışında tutmuştur.²⁰⁰

Şâfiî, arslan, pars, karga, çaylak, akrep, fare ve saldırgan köpeği eti yenilmeyen zararlı saldırgan hayvanlar grubunda saymıştır.²⁰¹ Çünkü ona göre, bir hayvanın Hz. Peygamber tarafından öldürülmesinin emredilmiş olması, o hayvanın etinin haram olduğuna delildir. Özellikle ihramlı olan birinin öldürmesine izin verdiği hayvanlar bulunmaktadır. Bu durum, onların etinin haram olduğunu gösterir. Karga, çaylak, akrep, fare ve saldırgan köpeğin öldürülmesinin emredilmesi buna örnektir.²⁰² Aynı şekilde Şâfiî mezhebinde genel bir ilke olarak, öldürülmemesi emredilen hayvanların etleri ise haram olarak nitelenmiştir. Karınca, arı, leylek gibi hayvanlar bu gruba örnek verilebilir.²⁰³

İmam Şâfiî'nin bu görüşlerinden çıkan sonuca göre, ihramlı kimseler için helâl olan hayvanların avlanması yasaklanmışken, Hz. Peygamber, özellikle insanın güvenliğini tehlikeye atan zararlı hayvanların öldürülmesini emrederek, onların helâl bir gıda olmadığını dolaylı bir şekilde ifade etmiştir.

Aslan, kaplan, kurt gibi köpek dışı ile saldıran yırtıcılar Şâfiî mezhebinde olduğu gibi İmam Ebû Hanîfe, Ahmed b. Hanbel ve cumhura göre de haram olarak kabul edilmişlerdir. İmam Mâlik'e göre ise bu hayvanların etleri mekruhtur.²⁰⁴

2.1.1.6. Köpek eti

Şâfiî mezhebine göre köpek, eti yenilmeyen bir hayvandır. Bununla birlikte, domuz gibi necis ve pis bir hayvandır. Haram olan hayvanlardan sadece bu ikisi necistir. Diğer hayvanların eti haram olsa dahi necis olarak nitelenmezler. Domuz konusunda Kur'an nassına dayandırılan bu hüküm, köpek için Hz. Peygamber

²⁰⁰ Şâfiî, *el-Umm*, 2/272.

²⁰¹ Şâfiî, *el-Umm*, 2/229.

²⁰² Şâfiî, *el-Umm*, 2/264; Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 3/272.

²⁰³ Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 3/273.

²⁰⁴ Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-'Eimme es-Serahsî, *el-Mebsût*, thk. Halîl Muhyiddîn el-Meyyis (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993), 11/220; İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muğnî*, 13/319; Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmu' şerhu'l-muhezzeb*, thk. Sabrî b. Ebî Allâfe (Umman: Beytü'l-Efkârî'd-Düveliyye, 2005), 1957.

sünnetine dayandırılmıştır. Hz. Peygamber köpek hakkında “*Köpek habîstir.*” demiştir.²⁰⁵ Şâfiî, köpeğin ölüsünü de dirisini de necis olarak görmektedir.²⁰⁶

Şâfiî, birçok hayvanın etinin yenilip yenilmemesini tartıştığı halde köpeğin yenilmesi konusunda herhangi bir bahis açmamıştır. Daha çok köpeğin pis ve necis bir hayvan olduğunu, alınıp satılmasının dahi câiz olmadığı gibi konuları tartışmıştır. Sonraki Şâfiî âlimlerinde de benzer bir durum gözlemlenmektedir. Çoğunlukla köpeğin yenilmesini söz konusu dahi etmemişlerdir. Kıyaslanacak olursa domuz konusundaki tutumlarını köpeğe de uyguladıkları söylenebilir. Şâfiî âlimlerinden Nevevî, bu konuda bir bahis açarak köpek etinin mezheplerine göre yenilmediğini aktarmıştır. Ayrıca Nevevî, İmam Mâlik’ten aktarılan bir rivayet dışında bütün imamların da bu yönde görüş bildirdiğinden söz etmiştir.²⁰⁷

Şâfiî mezhebinde köpek derisi, domuz derisi gibi tabaklanma yöntemi ile temiz hale gelmez. Bu yönüyle de diğer haram hayvanlardan farklı bir yere sahiptir. Hanefî mezhebinde ise tabaklanan köpek derisi temiz hale gelir; sadece domuz derisi tabaklanarak temizlenmez. Bu konuda da mezhepler arasında farklı görüşler mevcuttur.²⁰⁸

2.1.1.7. Kedi eti

Şâfiî mezhebine göre kedi, eti haram olan yırtıcı bir hayvandır. Bu konuda Hz. Peygamber’den aktarılan “*Kedi yırtıcıdır.*” hadisi delil olarak gösterilmiştir.²⁰⁹ Ayrıca kedinin köpek dişi ile avlanan ve leş yiyen bir hayvan olduğu, bu yönüyle de aslana benzediği aktarılmıştır.²¹⁰ Cumhur da bu görüştedir. İmam Mâlik ise mekruh olarak görmüştür. Nevevî’nin aktardığına göre Şâfiî ulemasından bazı âlimler de mekruh olarak kabul etmişlerdir.²¹¹

²⁰⁵ Ebü’l-Hasen ‘Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *es-Sünen* (Beyrut: Mu’essesetu’r-Risâle, 2004), “Tahâret”, 178.

²⁰⁶ Şâfiî, *el-Umm*, 2/253; Şîrâzî, *et-Tenbîh fî’l-fikhi’s-Şâfi’î*, 83.

²⁰⁷ Nevevî, *el-Mecmu’ şerhu’l-muhezzeb*, 1954; Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî’l-muhtâc ilâ ma’rifeti me’ânî elfâzi’l-minhâc*, 6/149.

²⁰⁸ Cessâs, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, 1/142.

²⁰⁹ Dârekutnî, “Tahâret”, 178.

²¹⁰ Şîrâzî, *et-Tenbîh fî’l-fikhi’s-Şâfi’î*, 83; Nevevî, *el-Mecmu’ şerhu’l-muhezzeb*, 1954; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu’l-muhtâc fî şerhi’l-minhâc*, 4/364.

²¹¹ Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i fî tertîbi’s-şerâ’i’*, 5/39; Nevevî, *el-Mecmu’ şerhu’l-muhezzeb*, 1952.

Mâverdî, evcil kedinin haram olduğunu, vahşi kedi konusunda ise farklı görüşlerin bulunduğunu aktarmıştır. Bir görüşe göre haram kabul edilirken, diğer bir görüşe göre ise helâl olarak görüldüğünü zikretmiştir. Ancak bu iki görüş arasında herhangi bir tercihte bulunmamıştır.²¹² Vahşi kediye haram olarak görenler onu aslana benzetmişlerdir. Helâl olarak kabul edenler ise vahşi eşeğin hükmüne benzetmişlerdir.²¹³ Daha önce ifade edildiği üzere ehil eşekler haram olduğu halde vahşi eşekler helâl olarak kabul edilmektedir. Helâl diyenler, vahşi kediye de bu durum ile kıyaslamışlardır.

Şirbînî mezhep içerisindeki sahih olan görüşe göre vahşi kedinin haram olduğunu aktarmıştır. Helâl kabul edenler, kedinin azı dışının zayıf olduğunu delil gösterirler; ancak hadislerin ifade ettiği üzere kedi yırtıcı bir hayvandır. Bundan dolayı da haram olması, ona göre daha doğru bir görüştür.²¹⁴

Mezhep içerisindeki görüşler incelendiğinde, genellikle hadislerden yola çıkarak evcil kedi etinin haram olarak kabul edildiği görülmektedir. Nevevî, zayıf bir görüşten söz etmiş olsa da, bu görüşün mezhep içerisinde genel kabul görmediği anlaşılmaktadır. İncelenen mezhep kaynaklarında helâl olduğunu savunan bir görüşe rastlanmamıştır. Mezhep içerisinde zayıf bir görüş vahşi kediye helâl olarak kabul etmiş, ancak sahih görüşe göre o da evcil kedi gibi haram kabul edilmiştir.

2.1.1.8. Çakal eti

Çakal eti konusunda Şâfiî mezhebi içerisinde farklı görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre tavşana benzetilen bu hayvan, köpek dişi ile saldırmayan eti helâl olan hayvanlardandır. Diğer bir görüşe göre ise köpek cinsinden olan bu hayvan, pis kokuya sahip habîs bir hayvandır, bu nedenle eti haramdır.²¹⁵ Nevevî, haram olarak kabul eden görüşün sahih olduğunu aktarmıştır.²¹⁶

Şirbînî de bu konuda Nevevî ile aynı görüştedir; helâl olarak gören görüşü zayıf, haram olarak gören görüşü ise sahih kabul etmiştir. Ayrıca o, çakalın azı dişi

²¹² Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/140.

²¹³ Şîrâzî, *el-Muhezzeb fî fikhi'l-İmâm eş-Şâfi'î*, 1/449.

²¹⁴ Hâtîb eş-Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma 'rifeti me 'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/150.

²¹⁵ Şîrâzî, *el-Muhezzeb fî fikhi'l-İmâm eş-Şâfi'î*, 1/450; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/363.

²¹⁶ Nevevî, *el-Mecmu' şerhu'l-muhezzeb*, 1956; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/364; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 9/380.

ile saldıran bir hayvan olması yönü ile aslana benzerlik gösterdiğini aktarmıştır. Çakal etini helâl gören zayıf görüş, bu hayvanı evcil ve vahşi diye ikiye ayırmıştır. Onlar, evcil olanın etini haram, vahşi olanın etini ise helâl kabul ederler.²¹⁷

2.1.1.9. Fil eti

Fil, Şâfiî mezhebinde eti haram olarak kabul edilen hayvanlardandır. Şîrâzî, onu köpek dişi ile saldıran hayvanlarla beraber zikrederek haram olarak nitelendirmiştir.²¹⁸ Nevevî, Şâfiî mezhebinde şâz bir görüşe göre fil etinin helâl olduğu aktarılmış olsa da meşhur ve sahih olan görüşe göre haram olduğunu ifade etmiştir. Haram olma sebebi olarak da azı dişli, saldırgan öldürücü bir hayvan olması zikredilmiştir.²¹⁹

İmam Ebû Hanîfe ve Kûfe ulemasına göre fil, eti haram olan hayvanlardandır. Hanbelî mezhebi de haram olarak kabul etmiştir. İbn Şihâb ve bir rivayete göre de İmam Mâlik'e göre helâldir.²²⁰

2.1.1.10. Maymun eti

Maymun eti, Şâfiî mezhebinde haram olarak kabul edilmiştir. Şîrâzî, maymunu köpek dişi ile saldıran hayvanlardan biri olarak zikretmiştir.²²¹ Hanefî ve Hanbelî mezheplerine göre de haram kabul edildiği aktarılmıştır.²²²

Şîrbînî, sansarların da bir tür maymun olduğunu ve bundan dolayı haram kabul edildiklerini aktarmıştır. Ona göre sansar tavukları parçalayan saldırgan bir hayvandır bu yönü ile çakala benzerlik gösterir.²²³ Tüm bu özellikleri dikkate alındığında eti haram bir hayvan olarak görülmüştür.

²¹⁷ Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/150; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/363.

²¹⁸ Şîrâzî, *et-Tenbîh fî'l-fikhi's-Şâfi'î*, 83; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/363.

²¹⁹ İbnü's-Salâh, *Şerhu müşkili'l-vasît*, 4/221; Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 3/271; Nevevî, *el-Mecmu' şerhu'l-muhezzeb*, 1957.

²²⁰ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i fî tertîbi's-şerâ'i*, 5/39; İbn Ruşd, *Bidâyetu'l-muctehid ve nihâyetu'l-muktesid*, 1/468; İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muğnî*, 13/321; Nevevî, *el-Mecmu' şerhu'l-muhezzeb*, 1957; Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/149.

²²¹ Şîrâzî, *et-Tenbîh fî'l-fikhi's-Şâfi'î*, 83; Nevevî, *el-Mecmu' şerhu'l-muhezzeb*, 1957; Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/149; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/363.

²²² Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i fî tertîbi's-şerâ'i*, 5/36; İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muğnî*, 3/320.

²²³ Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/150.

2.1.1.11. Ayı eti

Ayı, Şâfiî mezhebine göre eti haram kabul edilen bir hayvandır. Haram olma sebebi, azı dişi olan yırtıcı bir hayvan olmasıdır. Ayı, bu yönüyle aslan, kurt ve kaplan gibi yırtıcı hayvanlara benzemektedir.²²⁴ Ayı eti, Hanefî mezhebinde de haram olarak kabul edilmiştir. Hanbelî mezhebinde ise helâldir.²²⁵

Bilimin gelişmesi ile ortaya çıkan bazı çalışmalar, bu hayvanın etinin insan sağlığı için bazı tehlikeler barındırdığını göstermiştir. Trişin hastalığı olarak bilinen ölümcül bir tehlikeye sahip bu hastalık, sadece ayı ve domuz etinden insanlara bulaşmaktadır.²²⁶ Bu örnek ve daha niceleri, gıda konusunda seçici olunması gerektiğini hatırlatmaktadır. Özellikle habîs olarak nitelenen yiyeceklerden uzak durulması, beden ve ruh sağlığı açısından son derece önemlidir.

Yapılan bilimsel incelemelere göre yabani hayvanlardan birçok zararlı hastalık insanlara bulaşmaktadır.²²⁷ Haram ve helâl olma vasıflarını bir tarafa bırakarak, yabani hayvanların tüketilmesini sağlık açısından da değerlendirmek önemlidir. Sağlığa zarar verebilecek hastalık riski yüksek yabani hayvan etlerinden özellikle kaçınılmalıdır.

2.1.1.12. Eşek ve katır eti

Şâfiî mezhebinde, ehil eşek eti ile katır eti haram olarak kabul edilmiştir.²²⁸ İmam Şâfiî, evcil eşek etinin haram olmasının delili olarak şu hadisi zikretmişti:²²⁹ “*Nebi, Hayber yılında mut’a nikâhını ve ehil eşek etini yasakladı.*”²³⁰

Şâfiî’ye göre bu hadiste iki önemli delil bulunmaktadır. Birincisi, bu hadis evcil eşek etinin haram olduğunu belirtmiştir. İkincisi ise buradan evcil olmayan yabani eşek etinin mubah olduğu sonucu çıkmaktadır. Çünkü eşekler evcil ve yabani

²²⁴ Şîrâzî, *et-Tenbîh fî l-fikhi’s-Şâfi’i*, 83; Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî’l-muhtâc ilâ ma’rifeti me’ânî elfâzi’l-minhâc*, 1/149.

²²⁵ Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i fî tertîbi’s-şerâ’i*, 5/37; İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muğnî*, 13/321.

²²⁶ Ataseven, *Din ve Tıp Açısından Domuz Eti*, 51.

²²⁷ Abdullah İnci vd., “Memelilerin (Yabani) Önemli Paraziter Hastalıkları- I: Protozoon Enfeksiyonları”, *Erciyes Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi* 5/1 (2008), 51-61.

²²⁸ Şâfiî, *el-Umm*, 1/20; Nevevî, *Ravdatu’t-tâlibîn ve ‘umdetu’l-muftîn*, 3/271; Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî’l-muhtâc ilâ ma’rifeti me’ânî elfâzi’l-minhâc*, 6/149; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu’l-muhtâc fî şerhi’l-minhâc*, 4/363.

²²⁹ Şâfiî, *el-Umm*, 2/275.

²³⁰ Buhârî, “Zebaih”, 5202; Müslim, “Sayd”, 1407.

diye iki gruba ayrılmaktadır. Hz. Peygamber'in bir grubunu yasaklamış olması ve diğer grubunu bu yasağa dâhil etmemiş olması, diğer grubun mubah olduğunu göstermektedir.²³¹ Şâfiî, burada hadisin mefhûm-î muhâlifinden hüküm çıkarma yoluna gitmiştir. Şâfiî mezhebine göre, evcil bir eşek yabanileşse dahi, onun etini yemek helâl olmaz. Onun haramlık vasfı, ilk hal üzerine devam eder. Ehil eşeğin haram olduğu konusunda mezhep içerisinde ittifak vardır.²³²

İmam Şâfiî, evcil eşek ile çiftleşen bir attan dünyaya gelen yavruların yenilmesinin de haram olduğunu belirtmiştir. Bu konuda annenin ya da babanın hangi taraf olduğunun bir önemi olmadığını düşünmektedir; her iki durumda da doğan yavruya haram hükmü vermiştir. Şâfiî âlimleri de bu konuda bir ayrım yapmaksızın katır etini haram olarak kabul etmişlerdir. Haram ile helâlin birleşiminden dünyaya geldiği için bu hükme varmışlardır. At ile çiftleşen vahşi eşekten meydana gelen yavruyu ise helâl ile helâlin birleşiminden meydana geldiği için helâl kabul etmişlerdir.²³³

Câbir'den aktarılan “*Hayber günü at, katır ve eşek kestik. Resulullah bize katır ve eşeği yasakladı ancak atı yasaklamadı.*”²³⁴ rivayeti de Şâfiî mezhebinde kullanılan delillerden bir tanesidir.²³⁵ Şâfiî, bu rivayetten iki ayrı hüküm çıkarmıştır. Burada katır ve eşek etinin yasaklığı için delil vardır, bununla birlikte at etinin mubahlığının delili de yine aynı hadiste mevcuttur. Nevevî, Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde geçen bu rivayetin Şâfiî ulemasının delili olduğunu aktarmıştır.²³⁶

Cumhur, katırın haram olduğu yönünde görüş belirtmiştir. Hasan-ı Basrî gibi bazı âlîmler ise helâl olduğuna hükmetmiştir.²³⁷ Şâfiî uleması genel olarak katır etini haram kabul etmişlerdir. Nevevî, katır ve ehil eşeğin haram olduğu konusunda Şâfiî mezhebinde bir ihtilâfın olmadığını aktarmıştır.²³⁸

²³¹ Şâfiî, *el-Umm*, 2/275.

²³² Şâfiî, *el-Umm*, 2/275; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/363; Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/149.

²³³ Şâfiî, *el-Umm*, 2/275; Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 3/271; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/363; Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/149.

²³⁴ Buhârî, “Zebaih”, 5201; Müslim, “Sayd”, 1941.

²³⁵ Nevevî, *el-Mecmu' şerhu'l-muhezzeb*, 1953.

²³⁶ Nevevî, *el-Mecmu' şerhu'l-muhezzeb*, 1953.

²³⁷ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/143; Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'î fî tertîbi's-şerâ'î*, 5/37.

²³⁸ Nevevî, *el-Mecmu' şerhu'l-muhezzeb*, 1952; Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/149.

Ehil eşek ve katır eti, Şâfiî mezhebinde ve cumhura göre haram kabul edilmiştir. İmam Mâlik'ten konu ile ilgili üç görüş aktarılmıştır. Birinci ve meşhur olan rivayete göre mekruh, ikinci rivayete göre haram, üçüncü rivayete göre ise mubah demiştir. İbn Abbas ise helâl olarak kabul etmiştir.²³⁹

2.1.1.13. Eti haram olan kuş türleri

Şâfiî mezhebine göre pençeli yırtıcı kuşların etleri haramdır.²⁴⁰ Şâfiî'ye göre, Arapların yemediği, akbaba, lori kuşu, kerkenes, şahin, doğan, atmaca, arı kuşu gibi kuşların eti helâl değildir. Bunların dışında da Arapların yemedikleri kuşların hepsi haramdır.²⁴¹ Bu görüşlerinde de Şâfiî, Arapların beslenme alışkanlıklarını delil kabul etmiştir.

2.1.1.13.1. Akbaba ve tavşancıl eti

Şâfiî, akbaba ve tavşancıl kuşlarının murdar olan hayvanlar olduklarını, bundan dolayı da etlerinin helâl olmadığını söylemiştir. Bu hayvan türlerini Şâfiî, hoş ve temiz olan türlerden saymamıştır. Bu kuşların insanlara bir zararı dokunmamasına rağmen haram olarak gördüğünü belirtmiştir.²⁴² Bu kuşların etlerinin haram kabul edilmesinin sebebi zararlı olmaları değildir. Buradaki temel sebep habîs kabul edilmeleridir. İnsan mükerrerem bir varlık olarak görüldüğü için, bu tür hayvanlarla beslenmesi uygun görülmemiştir.

2.1.1.13.2. Avcı kuşların etleri

Şâfiî'ye göre güvercin gibi kuşları yakalayan avcı hayvanların da etleri helâl değildir. Doğan, şahin, kartal ve atmaca bu tür hayvanlara örnektir. Bunlar insanların

²³⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 11/232; İbn Ruşd, *Bidâyetu'l-muctehid ve nihâyetu'l-muktesid*, 1/469; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i fî tertîbi's-şerâ'i*, 5/37; İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muğnî*, 13/318; Nevevî, *el-Mecmu' şerhu'l-muhezzeb*, 1953.

²⁴⁰ Şâfiî, *el-Umm*, 2/265; Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/145; Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 3/272; Hâtîb eş-Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/149; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/363.

²⁴¹ Şâfiî, *el-Umm*, 2/265.

²⁴² Şâfiî, *el-Umm*, 2/274.

mallarına zarar veren hayvanlardır. Araplar da bu tür hayvanların etlerini yemezlerdi.²⁴³

Mâverdî de pençeleri ile diğer kuşlara saldıran ve onları gagalarıyla parçalayan kartal, doğan, şahin gibi yırtıcı kuşların hepsinin etlerinin haram olduğunu aktarmıştır.²⁴⁴ Bu konudaki delilleri ise İbn Abbas'tan aktarılan, “*Resulullah bütün pençeli kuşları yasakladı.*” hadisidir.²⁴⁵ Bu hadiste ve benzer birçok rivayette geçen bu yasağı İmam Şâfiî ve diğer mezhep âlimleri hüküm çıkarırken kullanmışlardır. Şirbînî, haram kabul edilen bu kuşların etlerinin yanında diğer organlarının da haram olduğunu aktarmıştır.²⁴⁶

2.1.1.13.3. Hüdhüd eti

Hüdhüd kuşu, Şâfiî mezhebinde eti haram olarak kabul edilen kuşlardan biridir. Mâverdî, onun haramlığı hakkında rivayetler olduğundan bahsetmiştir.²⁴⁷ Şîrâzî, haram kılınma sebebini açıklarken Hz. Peygamber'in hüdhüd ile kırlangıcın öldürülmesini yasakladığını, bundan dolayı da bu iki kuşun etinin haram olduğunu ifade etmiştir.²⁴⁸ Daha önce de aktarıldığı üzere Hz. Peygamber'in bir hayvanın öldürülmesini yasaklaması, onun yenilebilir bir av hayvanı olmadığının göstergesi olarak kabul edilmiştir.

Gazzâlî, İmam Şâfiî'nin Hz. Peygamber'in, hüdhüdü öldüren ihramlı kişi için ceza ödemesi gerektiğini emretmesinden hareketle hüdhüdü helâl olarak gördüğünü aktarmıştır. Çünkü İmam Şâfiî'ye göre, ancak eti helâl olan hayvanların öldürülmesinden dolayı Hz. Peygamber ihramlıya cezayı emrederdi.²⁴⁹ Bu hayvan hakkında Şâfiî mezhebinin sıklıkla kullandığı iki delil çakışmıştır. Bundan dolayı da mezhep âlimleri arasında farklı hükümler ortaya çıkmıştır. Ancak ağırlıklı olarak habîs bir hayvan olarak görülmüş ve haram kabul edilmiştir.²⁵⁰

²⁴³ Şâfiî, *el-Umm*, 2/274; Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 3/272; Hâtîb eş-Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma 'rifeti me 'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/150; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/363.

²⁴⁴ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/144.

²⁴⁵ Müslim, “Sayd”, 1934.

²⁴⁶ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/145; Hâtîb eş-Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma 'rifeti me 'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/150.

²⁴⁷ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/145.

²⁴⁸ Şîrâzî, *el-Muhezzeb fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî*, 1/452.

²⁴⁹ Gazzâlî, *el-Vâsît fî'l-mezhep*, 7/162.

²⁵⁰ İbnü's-Salâh, *Şerhu müşkili'l-vasît*, 4/228.

2.1.1.13.4. Papağan ve tavus eti

Papağan ve tavus kuşları da Şâfiî mezhebinde etleri haram olan hayvanlardandır. Nevevî, bu hayvanlar hakkında iki görüş olsa da en sahih olan görüşe göre ikisi de haramdır demiştir. Şirbînî de haram olarak kabul eden görüşün sahih olduğunu aktarmıştır. Ayrıca ona göre bu hayvanların haram olmalarının sebebi iğrenç ve tiksindirici olmalarıdır. Bununla birlikte bu hayvanları helâl kabul edenler, iğrenç olduklarını kabul etmediklerinden dolayı helâl hükmüne varmışlardır.²⁵¹

Bu hayvanların etlerinin haram veya helâl olduğu yönünde görüş bildirenlere bakıldığında, genellikle herhangi bir nas ileri sürmediklerini görülmektedir. Çoğunlukla, bu hayvanların görünüşü üzerinden bir hükme varmaya çalışmışlar ve içinde bulundukları topluluğun bu hayvanlara bakış açısı ile bir değerlendirme yaptıkları görülmüştür.

2.1.1.13.5. Yarasa eti

Dünya üzerinde yaklaşık olarak 4500 memeli türü bulunmaktadır. Bu memelilerden 1400 tanesi yarasa çeşitleridir. Bu hayvanların büyük bir kısmı genellikle böceklerle beslenirler. Doğal yaşamda birçok yararları bulunmakla birlikte hastalıkları taşımak ve yaymak konusunda ise birçok zararları bulunmaktadır.²⁵²

Kovid-19 salgınında da adından sıkça söz ettiren bu hayvan bir yiyecek olarak değerlendirildiğinde, Nevevî, yarasalar konusunda ihtilâflı görüşlerin olduğunu ancak bu hayvanların kesin bir şekilde haram olduğunu aktarmıştır.²⁵³ Şirbînî ise Nevevî'ye bu konuda bir eleştiri yöneltmiştir. O, Nevevî'nin yarasa etini haram olarak gördüğünü ancak bununla birlikte ihramlı bir kimsenin yarasa öldürmesi durumunda diyetinin ödeneceğine hükmettiğini aktararak, bu iki durumun tezatlık oluşturduğunu ifade etmiştir. Çünkü Nevevî, eti yenmeyen hayvanların ihramlı kimse tarafından öldürülmesi durumunda herhangi bir diyet gerekmediği

²⁵¹ Nevevî, *el-Mecmu' şerhu'l-muhezzeb*, 1959; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/365; Hâtîb eş-Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/151.

²⁵² Harun Alp, "Yarasaların Özellikleri ve Yarasalarla Mücadele Yöntemleri.", *Dicle Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi* 2 (Aralık 2009), 57-63; Nursel Aşan Baydemir, "Covid-19 Salgınında Yarasalar ve Yaban Hayatı", *Doğanın Sesi* 6 (2020), 14-27.

²⁵³ Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 3/273; Nevevî, *el-Mecmu' şerhu'l-muhezzeb*, 1959; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 9/382.

görüşündedir.²⁵⁴ Bundan dolayı da aynı hayvanda hem haramlık vasfı hem de ihramlı kişi için öldürme diyetinin birleşmemesi gerekmektedir. Nevevî'nini bu durumunu eleştiren Şîrbînî, yarasaların hükmü konusunda ise ondan farklı bir görüş belirtmemiştir. Kısaca ifade edilirse Şâfiî mezhebinde eti haram olarak kabul edilen bir hayvan olduğu görülmektedir.

Yarasanın insanda uyandırdığı tikslenme hissi, beslendiği yiyecekler ve taşıdığı birçok hastalık göz önünde bulundurulduğunda, insan için tayyib bir yiyecek olmadığı anlaşılmaktadır. Şâfiî mezhebi de genel olarak bu kanıdadır. Yaratılmış her canlıyı gıda olarak görmenin, insan sağlığını bozmak başta olmak üzere birçok sorunu da beraberinde getireceği yadsınamaz bir gerçektir. Doğada görülen her canlı gıda değildir; beslenirken bu ilke göz önünde bulundurulmalıdır.

2.1.1.13.6. Karga eti

İmam Şâfiî'ye göre, çaylak ve karga, Hz. Peygamber tarafından, ihramlı kimseye öldürme izni verilen hayvanlardandır; bundan dolayı da etleri helâl değildir. Aynı şekilde bu kuşlar da Arapların yemediği kuşlardandır.²⁵⁵ Şâfiî, burada da Arapların beslenme alışkanlığı ile beraber ihramlı kimsenin durumunu hüküm çıkarma metodu olarak kullanmıştır. Ona göre, ihramlı bir kimseye öldürmesi emredilen hiçbir hayvan, normal zamanlarda avlanılan temiz ve helâl hayvanlardan olamaz. Şâfiî, ihramdan önce helâl olanlar ihramlıya haram kılındığına göre, ihramlıya öldürme izni verilenler helâl olamaz çıkarımında bulunmuştur.²⁵⁶

Karga çeşitleri konusunda da bazı farklı görüşler mevcuttur. Büyük siyah kargaların eti, bir görüşe göre helâl kabul edilmiş olsa da Nevevî, sahih olan görüşe göre bunların etinin haram olduğunu aktarmıştır. Benekli kargalar konusunda ise hadislerle haram kılındığını bu konuda mezhep içerisinde bir ihtilâf olmadığını ifade etmiştir. Kuzgun eti de Şâfiî mezhebinde sahih olan görüşe göre haram olarak kabul edilmiştir.²⁵⁷

²⁵⁴ Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma 'rifeti me 'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/153.

²⁵⁵ Şâfiî, *el-Umm*, 2/274; Şîrâzî, *et-Tenbîh fî'l-fikhi's-Şâfi'i*, 84; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/365.

²⁵⁶ Şâfiî, *el-Umm*, 2/274; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/365.

²⁵⁷ Nevevî, *el-Mecmu' şerhu'l-muhezzeb*, 1959; Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 3/272; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/365; Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma 'rifeti me 'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/151.

Ekin kargası konusunda da mezhep içerisinde farklı görüşler mevcuttur. Ekin kargası, siyah küçük bir karga türü olarak tarif edilmiştir. Bir görüşe göre, bu kargalar yenilebilir, çünkü bu hayvanlar ekin ile beslenen tiksindirici olmayan bir türdür. İkinci bir görüşe göre ise bunları yemek câiz değildir. Bu hayvanların etlerini haram kabul edenler, kargaların bir türü olmalarından hareketle haram kabul etmişlerdir. Şîrbînî, daha doğru olan görüşün, ekin kargasını helâl olarak gören görüş olduğunu aktarmıştır.²⁵⁸ Bu konuda birinci görüş, nistan yola çıkarak kargaların etlerini topluca haram kabul etme yoluna gitmiştir. İkinci görüş ise bu kuşları ayrı ayrı değerlendirip beslenmelerinden yola çıkarak helâl hükmüne varmıştır.

2.1.1.13.7. Leylek eti

Genellikle Şâfiî mezhebine göre su kuşlarının eti helâl olarak görülmüştür çünkü bu hayvanlar temiz ve hoş hayvanlar olarak kabul edilmişlerdir. Ancak leylek eti konusunda mezhep içerisinde birbirinden farklı görüşler bulunmaktadır. Gazzâlî, leylek etinin sahih olan görüşe göre helâl olduğunu aktarmıştır. Ona göre leylek, turna kuşu gibi kabul edilmelidir. Turna kuşu mezhep içerisinde çoğunluk tarafından eti helâl kabul edilen bir kuştur. Gazzâlî leyleği, turna kuşuna kıyaslayarak helâl kabul etmiştir.

Nevevî ise farklı bir görüş aktarmıştır. O, sahih olan görüşe göre leylek etinin haram olduğunu ifade etmiştir. Şîrbînî, leyleği pislikle beslenen iğrenç bir hayvan olarak tanımladıktan sonra etinin haram olduğunu aktararak Nevevî ile aynı görüşte bulunmuştur.²⁵⁹

Yukarıda aktarıldığı üzere leylek konusunda mezhep içerisinde farklı iki görüş mevcuttur. Bununla birlikte her iki görüş sahipleri de kendi görüşlerinin sahih olan görüş olduğunu aktarmışlardır. Bu durum, görüşler arasında bir tercihte bulunmayı zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte, her iki tarafın da net ve bağlayıcı bir delili olmadığı anlaşılmaktadır. Bu görüş ayrılığının sebebi yaşadıkları dönem farkı olarak yorumlanmaktadır. Her görüş sahibi, hakkında kesin hüküm bulunmayan bir hayvanı kendi kıyas ve görüşleri ile değerlendirmiştir. Bu hayvan hakkında ihtilâflı

²⁵⁸ Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/151.

²⁵⁹ Gazzâlî, *el-Vâsît fi'l-mezheb*, 7/162; Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 3/274; Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/152.

görüşler mevcut olsa da mezhep içerisinde ağırlıklı olarak haram kabul edildiği tespit edildiğinden haram hayvanlar kısmında ele alınmıştır.

2.1.1.14. Eti haram olan su hayvanları

Sadece suda yaşayan hayvanlar, daha sonraki kısımlarda aktarılacağı üzere Şâfiî mezhebinde genel olarak helâl kabul edilmişlerdir. Ancak hem karada hem de denizde yaşayan kurbağa, yengeç, timsah gibi bazı hayvanlar hakkında haram hükmü verilmiştir. Bununla birlikte, bu hayvanlar hakkında farklı görüşler de ortaya konulmuştur. Şîrâzî, kurbağa ve benzerlerinin eti yenilmeyen hayvanlardan olduğunu aktarmıştır. Ancak bu konuda farklı görüşler mevcuttur.

1. Birinci görüşe göre bu hayvanlar haram olarak kabul edilmiştir.
2. İkinci görüşe göre helâl olarak kabul edilmiştir.
3. Üçüncü görüşe göre ise, karada eti yenilen hayvanlara benzer olanlar helâl, karada eti yenilenlere benzemeyenler ise haramdır.²⁶⁰

Gazzâlî, kurbağa, yengeç ve kaplumbağayı Arapların habîs gördüğü haram olan hayvanlar arasında saymıştır.²⁶¹ Nevevî de kurbağa, yengeç ve kaplumbağanın meşhur olan görüşe göre haram olduğunu aktarmıştır.²⁶² Ayrıca ona göre, hayatının tamamını suda geçirmeyen, hem kara hem de su hayvanı olan çakal ve su yılanı da haram olan hayvanlardandır.²⁶³ Şîrbînî, Nevevî'nin bu görüşlerini değerlendirirken sadece su yılanının değil, zehirli olan tüm su hayvanlarının, Mâverdî'nin görüşüne göre haram olduğunu zikretmiştir.²⁶⁴ Bu görüşlerinden çıkan sonuca göre, bu tür hayvanların etlerini haram olarak kabul etme sebepleri, zararlı ve zehirli olmalarıdır.

Hem suda hem de karada yaşayabilen hayvanlardan olan timsah da Şâfiî mezhebinde haram olarak görülen hayvanlardandır. Şîrâzî, timsahı, köpek dişi ile saldıran aslan, kaplan, kurt gibi hayvanlarla beraber zikrederek haramlık sebebi

²⁶⁰ Şîrâzî, *et-Tenbîh fî'l-fikhi's-Şâfi'î*, 84; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/361; Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/146.

²⁶¹ Gazzâlî, *el-Vecîz*, 460.

²⁶² Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 3/275; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/362.

²⁶³ Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, thk. Muhammed Muhammed Tahir Şa'ban (Beyrut: Dâr'ul- Minhâc, 2005), 539; Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/146.

²⁶⁴ Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/146.

olarak aynı gruba dâhil etmiştir.²⁶⁵ Nevevî de timsah etinin sahih olan görüşe göre haram olduğunu aktarmıştır.²⁶⁶ Şîrbînî, bazı âlimlerin köpek balığını timsaha kıyaslayarak haram olarak gördüğünü aktarmıştır. Ancak mezhep içerisindeki sahih görüşe göre köpek balığı eti helâl, timsah eti ise haramdır.²⁶⁷

Tespit edildiği kadarıyla, mezhep içerisindeki çoğunluk hem karada hem de denizde yaşayan kurbağa, yengeç, kaplumbağa ve timsah gibi hayvanların etini haram olarak görmüştür. Bu hayvanların etinin helâl olduğunu aktaran görüş ise zayıf ve tercih edilmeyen görüş olarak kalmıştır. Bu tür hayvanları haram görme sebepleri ise iki başlık altında toplanabilir. Birinci sebep, kaplumbağa, yengeç, kurbağa gibi hayvanlar habîs olarak görüldükleri için haram kabul edilmiştir. İkinci sebep olarak da su yılanı, akrep gibi hayvanlar zehirli olduğu için haram görülmüştür. Bunların dışında kurbağa için özel olarak öldürülmesinin Hz. Peygamber tarafından yasaklanmış olması da haramlık sebepleri arasında sayılmıştır.

2.1.1.15. Yılan ve akrep etleri

Şâfiî mezhebine göre yılan ve akrep gibi zehirli hayvanların etleri haramdır.²⁶⁸ İmam Şâfiî, yılan ve akrep gibi hayvanları Arapların tiksindiği ve bir zaruret hali olmaksızın yemedikleri hayvanlardan saymıştır. Ona göre bu hayvanları yemek haramdır.²⁶⁹ Şâfiî'ye göre yılan etinden yapılan tiryakı (Bir çeşit macun veya panzehir) yemek de câiz değildir. Ancak zaruret halinde yenilebileceğini söylemiştir. Bu ifadelerinden yılan etinin o dönemde tedavi amacıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır. Şâfiî, bir sebep olmaksızın yılan etini ve ondan üretilen herhangi bir şeyi câiz görmemektedir. Akabinde ise ancak bir insan, meyte etini yiyecek kadar zaruret içinde kalırsa o durumda yılan etini yiyebilir diyerek leşle aynı kategoride görmüştür.²⁷⁰

Şâfiî'ye göre Hz. Peygamber, ihramlı kişinin, yılanları ve akrepleri öldürmesini emretmiştir. Bu durum, bu tür zararlı hayvanların etlerinin haram

²⁶⁵ Şîrâzî, *et-Tenbîh fî'l-fikhi's-Şâfi'i*, 83.

²⁶⁶ Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 3/275.

²⁶⁷ Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/146.

²⁶⁸ Şâfiî, *el-Umm*, 2/268; Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/150; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/161.

²⁶⁹ Şâfiî, *el-Umm*, 2/267.

²⁷⁰ Şâfiî, *el-Umm*, 2/268.

olduğunun delilidir. Bu konuda Gazzâlî de İmam Şâfiî'nin görüşlerini desteklemiştir. Ona göre Resulullah'ın bir hayvanı öldürmesini emretmesi, onun haramlığının göstergesidir. Şayet öyle olmasaydı Hz. Peygamber onu boğazlayın diye emrederdi, onu öldürün lafzını kullanmazdı. Boğazlanma eti helâl olan hayvanlar için kullanılır, öldürülme fiili ise haramlığın göstergesidir. Şirbînî ise bu hayvanların insanlara eziyet veren hayvanlar olduklarından dolayı Hz. Peygamber tarafından öldürülmelerinin tavsiye edildiğini aktarmıştır. Öldürülmesi emredilen hayvanların etlerinin haram olduğu düşüncesi, daha önce açıklandığı üzere Şâfiî mezhebinde genel bir kuraldır.²⁷¹

Hanefî ve Hanbelî mezhepleri bu konuda Şâfiî mezhebiyle aynı görüştedir. Onlara göre de bu hayvanların etleri haramdır. İmam Mâlik ise bu sürüngenlerin ve diğer yer haşerelerinin helâl olduğu yönünde görüş bildirmiştir.²⁷²

2.1.1.16. Haşereler

Fare, kertenkele, kara böcekler, hamam böcekleri, örümcek çeşitleri, karıncalar, sinekler gibi haşerelerin tüketilmesi, Şâfiî mezhebinde haram olarak kabul edilmiştir.²⁷³ İmam Şâfiî'ye göre bu hayvanlar, Arapların tiksindiği ve zaruret hali olmaksızın yemedikleri hayvanlardandır. Ayrıca Şâfiî, bu hayvanların Araplar tarafından pis ve murdar görülen hayvanlar olduklarını aktarmıştır.²⁷⁴

Mâverdî, zehirli olmayan haşerelerin de etlerinin haram olduğunu belirtmiştir. O, böcekler, kurtçuklar, karıncalar ve başka mikroorganizmalarla beslenen küçük haşerelerin hepsini bu gruba örnek vermiştir. İmam Mâlik'in ise bunların hepsini helâl olarak kabul ettiğini nakletmiştir.²⁷⁵ Kurtçuklar konusunda, alimlerin farklı görüşler belirttiğini, yiyeceklerde meydana gelenlere helâl, yerde meydana gelenlere ise haram diyenlerin olduğunu aktaran Mâverdî, bu ikisi arasında

²⁷¹ Şâfiî, *el-Umm*, 2/271; Gazzâlî, *el-Vâsît fi'l-mezheb*, 7/161; Hâtîb eş-Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/151.

²⁷² Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994), 1/542; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i'*, 5/36; İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muğnî*, 13/317; Nevevî, *el-Mecmu' şerhu'l-muhezzeb*, 1957.

²⁷³ Şâfiî, *el-Umm*, 2/268; Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/146; Şîrâzî, *et-Tenbîh fi'l-fikhi's-Şâfi'i*, 83; Hâtîb eş-Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/150; Cuveynî, *Nihâyetu'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*, 18/212.

²⁷⁴ Şâfiî, *el-Umm*, 2/268.

²⁷⁵ Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, 1/542; Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/146.

bir ayırım yapılamayacağını, ikisinin de habîs olduğunu söylemiştir.²⁷⁶ Ancak Nevevî bu konuda farklı düşünmektedir. Ona göre peynir, sirke, baklagiller ve meyvelerde meydana gelen kurtçukları tüketmek helâldir. O, bunun en sahih görüş olduğunu aktarmıştır.²⁷⁷

Mâverdî'ye göre sinekler ve arılar da haram ve habîstir. Mâverdî'nin aktardığına göre arılar konusunda iki görüş bulunmaktadır. Bir görüşe göre bal arısı yenilebilir ancak diğer arılar yenilemez. Diğer bir görüşe göre balının yenilir olması arıyı helâl kılmaz.²⁷⁸

Şîrâzî, eşek arısı, hamam böceği, sinekler gibi haşereleri Araplar tarafından habîs olarak görülen hayvanlar arasında zikrederek haram olduklarını aktarmıştır.²⁷⁹ Gazzâlî de bütün haşerelerin habîs olduklarından dolayı haram olduklarını aktarmıştır.²⁸⁰ Ona göre sinekler gibi kanatlı haşereler de habîs hayvanlardır. Kanatlı haşerelerden sadece çekirgeler helâl kılınmıştır.²⁸¹

Şâfiî âlimlerinin haşereler konusundaki görüşleri incelendiğinde, mezhep içerisinde bu konuda farklı görüşlerin çok fazla olmadığı görülmektedir. Kurtçuklar konusunda olduğu gibi bazı küçük detaylarda farklı görüşler ortaya konulmuştur; ancak genel olarak, İmam Şâfiî'nin bu konudaki görüşleri sonraki dönemlerdeki müntesipleri tarafından savunulmaya devam edilmiştir.

Mezhep âlimlerinin görüşleri incelendiğinde genellikle haşerelerin habîs olmalarından dolayı haram kılındığını ifade etmişlerdir. Onlar bu tür hayvanları iğrenç ve tiksindirici bulmuşlardır. Arapların bu tür hayvanlara yaklaşımı da bir diğer tahrim sebebi olarak ön plana çıkmaktadır. Hz. Peygamber'in bu haşerelerden özellikle zehirli olanlarının öldürülmesini emretmiş olması, mezhebin bu canlıları haram kabul etmesinin bir diğer sebebidir.

²⁷⁶ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/147.

²⁷⁷ Nevevî, *el-Mecmu' şerhu'l-muhezzeb*, 1957.

²⁷⁸ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/147.

²⁷⁹ Şîrâzî, *et-Tenbîh fi'l-fikhi's-Şâfi'i*, 83.

²⁸⁰ Gazzâlî, *el-Vâsît fi'l-mezheb*, 7/163.

²⁸¹ Gazzâlî, *el-Vâsît fi'l-mezheb*, 7/164.

2.1.1.17. Necis yemle beslenen hayvanların etleri

Cellâle, gübre ve dışkı gibi necis bir yemle beslenen hayvana verilen addır.²⁸² İmam Şâfiî, necis bir yem ile beslenen bu hayvanları iki kategoriye ayırmıştır. Birinci kısım, necis olan yemi fazla yiyen hayvanlardır; bu pislik terlerinde, derilerinde ve gevişlerinde kendini göstermektedir. İkinci kısım ise daha az pislik yiyen hayvanlardır; bu hayvanlarda pislik terlerinde, derilerinde ve gevişlerinde görülmez. Ona göre bu fark, yemi ne kadar yedikleri ile doğru orantılıdır. Şâfiî, yedikleri pisliği dışa yansıtmayan hayvanların yasaklanmış cellâle olmadığını düşünmektedir.²⁸³

Şâfiî, cellâlenin nasıl tespit edileceğini açıkladıktan sonra bu hayvanların nasıl temizleneceği konusunda görüşlerini ifade etmiştir. Ona göre necis yemle beslenen bu hayvanlar, temiz yemle beslenerek arındırılmalıdır. Ne kadar sürede temizleneceği konusunda ise, terleri ve gevişlerinde necis yemin etkisi fark edilmeyecek duruma gelinceye kadar temiz yemle beslenilmesi gerektiğini aktarmıştır. Aksi halde etleri helâl olmaz.

Şâfiî, hayvan türleri hakkında da bazı sürelerden söz etmiştir. Deve için temizlenme süresi kırk gün, koyun için deveden daha az bir süreyi, tavuk için ise yedi gün zaman tayin eden bazı haberlerin var olduğunu, ancak buradaki asıl amaç, hayvanın temiz tabiatına tekrar dönünceye kadar beklemektir.²⁸⁴

Bir rivayete göre, Hz. Peygamber, cellâlenin etini ve sütünü yasaklamıştır.²⁸⁵ Mâverdî'ye göre, hadis ehli kimseler buradaki yasağı haram olarak anlamışlarsa da, buradaki yasak mekruh anlamı taşımaktadır. Cellâlenin ne kadar sürede temizleneceği konusunda ise her tür için farklı süreler zikretmiştir. Ona göre, develer kırk gün, inekler otuz gün, koyunlar yedi gün, tavuklar ise üç gün temiz yemle beslendikten sonra cellâle olmaktan çıkmaktadır. Ancak bu sürelerin bir kesinliği olmadığını ve bunlardan kastın pisliğin hayvanın bedeninden giderilmesi olduğunu ifade etmiştir. Ona göre hayvanın bedeninden pislik, bu sürelerden daha az

²⁸² Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/147; Cuveynî, *Nihâyetu'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*, 18/214; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/368.

²⁸³ Şâfiî, *el-Umm*, 2/265; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/368.

²⁸⁴ Şâfiî, *el-Umm*, 2/265.

²⁸⁵ İbn Mâce, "Zebaih", 3189.

bir sürede giderilirse, o hayvan cellâle olmaktan çıkar ve mekruh olma durumu ortadan kalkar.²⁸⁶

Şîrâzî de celâllenin etini mekruh olarak kabul etmektedir. O da Mâverdî gibi celâllenin temiz yemle beslenip eski haline döndükten sonra mekruh olmaktan çıkacağını aktarmıştır.²⁸⁷ Ona göre de cellâle olan devenin kırk gün, koyunun yedi gün, tavuğun ise üç gün temiz yemle beslenmesi gerekir.²⁸⁸

Gazzâlî, cellâle konusunda İmam Şâfiî ile aynı doğrultudadır. Ona göre cellâle olan hayvanın eti haramdır. Bu hayvan ancak temiz yemle beslendikten sonra helâl olur. Etinin pişirilmesi yöntemi ile helâl hale gelmez. Hayvan canlıyken temiz yem ile beslenerek necâsetin etkisi giderilmelidir. Bu görüş aynı zamanda hocası Cüveynî'nin de görüşüdür.²⁸⁹

Nevevî, cellâle hakkında iki görüş olduğunu aktarmıştır. Birinci görüşe göre yukarıda da aktarıldığı üzere haram olarak nitelenmiştir. İkinci görüş ise mekruh olduğu yönündedir. Nevevî, tercihini mekruhtan yana kullanmıştır. Bu görüşe sahip başka Şâfiî âlimleri de mevcuttur.²⁹⁰ Cellâlenin temiz yemle beslendikten sonra tabiatının değişmesiyle helâl olduğu konusunda ise mezhep içerisinde farklı bir görüş mevcut değildir. Çünkü necâsetin etkisi ortadan kalkınca bu hayvanların hükmü de doğal olarak değişmektedir.²⁹¹

Nevevî, İbn Abbas'tan aktarılan sahih rivayete dayanarak Şâfiî âlimlerinin cellâle olan hayvanın temiz yemle beslenmeden sütünün ve yumurtasının yenilmesini de eti gibi uygun görmediğini aktarmıştır.²⁹²

²⁸⁶ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/147.

²⁸⁷ Şîrâzî, *et-Tenbîh fî'l-fikhi's-Şâfiî*, 84.

²⁸⁸ Şîrâzî, *el-Muhezzeb fî fikhi'l-İmâm eş-Şâfiî*, 1/454.

²⁸⁹ Cuveynî, *Nihâyetu'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*, 18/214; Gazzâlî, *el-Vâsît fî'l-mezheb*, 7/165.

²⁹⁰ İbnu'l-Mehâmilî, *el-Lubâb fî'l-fikhi's-Şâfiî*, 391; Nevevî, *Minhâcû't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 540; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/368.

²⁹¹ Cuveynî, *Nihâyetu'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*, 18/214.

²⁹² Nevevî, *el-Mecmu' şerhu'l-muhezzeb*, 1960; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/368.

2.1.2. Şâfiî Mezhebine Göre Helâl Kabul Edilen Hayvansal Gıdalar

2.1.2.1. Evcil hayvanların etleri

İmam Şâfiî, “*Dört ayaklı hayvanlar helâl kılınmıştır...*”²⁹³ ayetinde geçen ve helâl kılınan hayvanların deve, inek, koyun ve keçi türünü kastettiğinin dışında bir görüş bilmediğini aktarmıştır. Bu hayvanlar dişi ve erkekleri ile beraber toplamda 8 çift hayvandır. Kurban olarak kesilen ve hakkında haram olduğuna dair herhangi bir tartışma bulunmayan hayvanlar da bunlardır. Şâfiî mezhebine göre bu hayvanların etleri helâldir. İbn Kâdî Şuhbe (ö. 874) bu hayvanların helâl olduğu konusunda icmâ olduğunu aktarmıştır.²⁹⁴ Bu sınıflandırmaya bazı Şâfiî âlimleri atı da dâhil etmişlerdir. Onlara göre at da behimetü'l en'âm olan hayvanlardan bir tanesidir.²⁹⁵

Bu hayvanların temiz olduğu ve hem cahiliye döneminde hem de İslâm dini geldikten sonraki dönemde, insanların bu hayvanların etlerini satın yediği aktarılmıştır.²⁹⁶ Bu konuda mezhep içerisinde farklı bir görüş mevcut değildir.

2.1.2.2. Yabani otçul hayvanların etleri

İmam Şâfiî, otçul bazı hayvanların yaratılış olarak evcil hayvanlara benzediğini düşünmektedir. Ona göre evcil hayvanlar yabanileşerek yaban hayvanları hükmünü alabilirler; aynı şekilde yabani hayvanlar da evcilleşerek evcil hayvanların hükmüne tabi olabilirler.²⁹⁷ Şâfiî'nin bu görüşlerinden yaban eşeğini istisna ettiğini görmekteyiz. Çünkü ona göre yabani eşek eti helâldir. Hatta bu yabani hayvan, insanlar tarafından evcilleştirilmiş olsa dahi kesilip yenilmesini helâl olarak kabul etmektedir.²⁹⁸

Evcil eşek bahsinde de aktarıldığı üzere eşekleri iki gruba ayıran Şâfiî, yabani olanlarının etlerinin yasak olmadığını destekleyen bir takım rivayetleri delil olarak kullanmaktadır. Ona göre Resulullah, özellikle ehil eşek etini yasaklarken

²⁹³ el-Mâide 5/1.

²⁹⁴ Şâfiî, *el-Umm*, 2/213; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 539; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/362; Hatib eş-Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma 'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/147.

²⁹⁵ Şîrâzî, *et-Tenbîh fî'l-fikhi's-Şâfi'î*, 84; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/362.

²⁹⁶ Nevevî, *el-Mecmu' şerhu'l-muhezzeb*, 1952.

²⁹⁷ Şâfiî, *el-Umm*, 2/265.

²⁹⁸ Şâfiî, *el-Umm*, 2/265; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/363.

yaban eŖeęinden söz etmemiŖtir. Bu durum, mubahlığının bir göstergesidir.²⁹⁹ Ayrıca bazı sahabilerin öldürölmüş olan bir yaban eŖeęini yediği rivayetleri de mevcuttur. Sahabiler, Ŗüphede kalarak Hz. Peygamber'e yabani eŖeęinin hükmünü sorduğunda yemelerine ruhsat vermiŖtir. Hatta bir rivayete göre Hz. Peygamber de bizzat onun etinden yemiŖtir. Aktarılan bu rivayetler de yabani eŖek etinin mubah olduğunu göstermektedir.³⁰⁰

Ŗâfi'ye göre yabani bir eŖek bir at ile çiftleŖirse, bu birliktelikten dünyaya gelen yavruyu yemek câizdir. Çünkü her iki hayvanı yemek de mubahtır. Temiz hayvanlardan dünyaya gelen yavrular da temizdir.³⁰¹

Yaban inekleri, ceylan ve geyik türleri de eti helâl olarak kabul edilen yabani hayvanlardandır.³⁰² Nevevî bu hayvanların helâl olduğu konusunda ittifak olduğunu aktarmıŖtır. Ŗirbînî, bu ittifakın icmâ boyutunda olduğunu ifade etmiŖtir. Bu konuda mezhep içerisinde farklı bir görüş mevcut değildir. Bu hayvanlar, vahŖi eŖeęe kıyas edilmiŖlerdir. Ŗâfi âlimleri bunları tayyib olarak görmüşür.³⁰³

2.1.2.3. Eti helâl olan kuŖ türleri

Güvercin, horoz, tavuk, keklik, turna, ördek, kaz, serçe gibi hayvanlar Ŗâfi mezhebinde temiz ve helâl olarak görölen hayvanlardandır. Resulullah'ın da tavuk eti yediğine dair rivayetler aktarılmıŖtır.³⁰⁴ Bu hayvanların hepsi tayyibattandır. Tavuk ve horoz etinin helâl olduğu hakkında icmâ olduğu aktarılmıŖtır. Bu hayvanların evcil ya da yabani olmuş olması da durumu deęiŖtirmemektedir.³⁰⁵

Deve kuŖu etinin de helâl olduğu aktarılmıŖtır. Ŗirâzî, sahabenin deve kuŖunu öldüren ihramlı kimse için cezaya hükmettiğini delil olarak göstererek, bu hayvanın temiz yenilebilir bir av hayvanı olduğunu aktarmıŖtır. Ŗirbînî ise deve

²⁹⁹ Ŗâfi, *el-Umm*, 2/275; Hâtib eŖ-Ŗirbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/148.

³⁰⁰ Müslim, "Hac", 1196; İbn Kâdi Ŗuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fi Ŗerhi'l-minhâc*, 4/363.

³⁰¹ Ŗâfi, *el-Umm*, 2/275.

³⁰² Ŗirâzî, *et-Tenbîh fi'l-fikhi'Ŗ-Ŗâfi'i*, 83; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 539; İbn Kâdi Ŗuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fi Ŗerhi'l-minhâc*, 4/363; Hâtib eŖ-Ŗirbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/147.

³⁰³ Nevevî, *el-Mecmu' Ŗerhu'l-muhezzeb*, 1955; Hâtib eŖ-Ŗirbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/148; İbn Kâdi Ŗuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fi Ŗerhi'l-minhâc*, 4/363.

³⁰⁴ Buhârî, "Zebaih", 5198.

³⁰⁵ Ŗirâzî, *et-Tenbîh fi'l-fikhi'Ŗ-Ŗâfi'i*, 83; Ŗirâzî, *el-Muhezzeb fi fikhi'l-İmâm eŖ-Ŗâfi'i*, 1/452; İbnü's-Salâh, *Ŗerhu müŖkili'l-vasit*, 4/233; Nevevî, *el-Mecmu' Ŗerhu'l-muhezzeb*, 1959; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetu'l-muhtâc fi Ŗerhi'l-minhâc*, 9/382; Hâtib eŖ-Ŗirbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/152.

kuşunun helâl olduğu konusunda icmâ olduğunu aktarmıştır. Çünkü Hz. Peygamber, onu öldüren ihramlı kişiye bir deve kesmesini emretmiştir. Bu durum, deve kuşunun helâl ve temiz bir hayvan olduğunu ispatlamaktadır.³⁰⁶

Nevevî, devekuşu, tavuk, turna, toy kuşu, keklik, ördek, kaya kuşu, serçeler ve güvercinleri, Şâfiî mezhebinin ittifakla helâl kabul ettiğini aktarmıştır. Onun aktardığına göre, bu hayvanlar hakkında mezhep içerisinde farklı bir görüş bulunmamaktadır.³⁰⁷

Yaban güvercinleri, kumru, sığırcık kuşu, kanarya da aynı şekilde helâl olan hayvanlardandır. Sahih olan görüşe göre bülbül de helâldir. Ancak zayıf bir görüşe göre haram olduğu da aktarılmıştır.³⁰⁸

2.1.2.4. Çekirge eti

İmam Şâfiî'ye göre çekirge, eti helâl olan hayvanlardandır. Çekirgeler, balıklarla birlikte şer'î kesim olmaksızın helâl kılınmıştır. Meyte konusunda da değinildiği üzere İmam Şâfiî, çekirgeleri meyte hükmünün dışında tutmuştur. Ne şekilde ölürse ölsün çekirge helâldir. Ona göre çekirgeler şer'an kesilmiş hükmündedir. Helâl sayılmaları için herhangi bir kesime ihtiyaç duymazlar.³⁰⁹ Şâfiî, çekirgeleri mutlak olarak helâl kabul ettiği için, ona göre başka hayvanın karnında bulunan ölü çekirgeyi yemek de helâldir.³¹⁰

Şâfiî mezhebinin bu konudaki delili: Adullah b. Ebû Evfa'nın "Peygamberle beraber yedi gazve yaptık onunla beraber çekirge yedik." rivayetidir.³¹¹ Hz. Peygamber'in yediği sabit olan bir yiyeceğin helâl olduğunu tartışmaya gerek dahi yoktur.

Nevevî, ister Müslüman isterse Mecûsî avlanmış olsun, ister kendi kendine ölmüş olsun, fark etmeksizin çekirgelerin helâl olduğunu söylemiştir. Ebû Hanîfe, Ahmed b. Hanbel ve cumhur da bu konu Şâfiî mezhebi ile aynı fikirdedir. İmam

³⁰⁶ Şîrâzî, *el-Muhezzeb fî fikhi'l-İmâm eş-Şâfi'î*, 1/451.

³⁰⁷ Nevevî, *el-Mecmu' şerhu'l-muhezzeb*, 1959; Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/152.

³⁰⁸ Gazzâlî, *el-Vâsît fî'l-mezheb*, 7/162; Nevevî, *el-Mecmu' şerhu'l-muhezzeb*, 1959; Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/152.

³⁰⁹ Şâfiî, *el-Umm*, 2/255.

³¹⁰ Şâfiî, *el-Umm*, 2/257.

³¹¹ Buhârî, "Zebaiih", 5176; Nevevî, *el-Mecmu' şerhu'l-muhezzeb*, 1960.

Mâlik ise bu görüşlerden farklı olarak kendi kendine ölen çekirgeleri helâl olarak görmemektedir.³¹²

2.1.2.5. At eti

Şâfiî mezhebine göre at eti, yenilen helâl etlerdendir. Bu görüşlerini Hz. Peygamber'in uygulamasına dayandırmışlardır. Yukarıda da aktarıldığı üzere Hayber günü yaşanan ve Câbir tarafından nakledilen olay, atın helâl olduğunu göstermektedir; şayet haram olsaydı, Hz. Peygamber onu da katır ve eşek ile beraber yasaklardı. Ancak Hz. Peygamber, at eti yenilmesine bir ses çıkarmamıştır.³¹³ Ayrıca Şâfiî, at etinin helâl olduğu yönünde hadisler aktararak görüşünü desteklemiştir. Bu konuda delil olarak kullandığı Câbir hadisi dışındaki diğer hadisler ise şöyledir:

1. “Resulullah bizim at eti yememize müsaade etti.”³¹⁴
2. “Resulullah döneminde bir at kestik ve yedik.”³¹⁵

Şâfiî, bu delilleri zikrettikten sonra, cinsi ne olursa olsun, at diye tabir edilenlerin hepsinin helâl olduğu görüşünde bulunmuştur.³¹⁶ Şîrâzî de atı helâl olan evcil hayvanlar ile beraber zikretmiştir. Onun yapmış olduğu sınıflamada at, inek, koyun, deve gibi helâl olan evcil hayvanlardan biridir.³¹⁷

Nevevî, at eti konusunda Şâfiî mezhebinde herhangi bir ihtilâfın olmadığını, mezhep içerisinde at etini mekruh olarak gören kimselerin bulunmadığını ayrıca mezhep dışındaki âlimlerin çoğunun da helâl olduğu yönünde görüş bildirdiğini aktarmıştır.³¹⁸

İmam Ebû Yûsuf, Ahmed b. Hanbel, İmam Muhammed gibi bazı âlimlerin at etini helâl gördüğü, İmam Mâlik gibi bazı âlimlerin haram kabul ettiği, İmam Ebû Hanîfe'nin ise mekruh gördüğü aktarılmıştır. Haram görenler, Kur'an'da, Allah, atın yararlarını binek ve süs olarak saymıştır, bunların dışında kalan durumlar için

³¹² Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, 1/537; Serahsî, *el-Mebsût*, 11/220; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'*, 5/36; İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muğnî*, 13/300; Nevevî, *el-Mecmu' şerhu'l-muhezzeb*, 1960.

³¹³ Nevevî, *el-Mecmu' şerhu'l-muhezzeb*, 1952; Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/147; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/361.

³¹⁴ Şâfiî, *el-Umm*, 2/275; Buhârî, “Zebaih”, 5201; Müslim, “Sayd”, 1941.

³¹⁵ Şâfiî, *el-Umm*, 2/275; Buhârî, “Zebaih”, 5200; Müslim, “Sayd”, 1942.

³¹⁶ Şâfiî, *el-Umm*, 2/275; Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/147.

³¹⁷ Şîrâzî, *et-Tenbîh fî'l-fikhi's-Şâfi'i*, 83.

³¹⁸ Nevevî, *el-Mecmu' şerhu'l-muhezzeb*, 1952.

kullanılması haramdır demişlerdir. İkinci bir delil olarak da atı, ehil eşeğe benzetmişlerdir.³¹⁹

At etini haram kabul edenlerin görüşü bazı yönlerden eleştirilmiştir. Birincisi, at etinin haramlığı konusunda delil olarak gösterilen, atların, katırların ve eşeklerin binek ve ziynet olarak yaratılmış olması ayetinin Mekke’de nazil olduğu konusunda ittifak bulunmaktadır.³²⁰ Eşek etinin haram kılınması ise bilindiği üzere Medine döneminde, Hayber fethi esnasında gerçekleşmiştir. Bundan dolayı bu delil kabul görmemiştir. Çünkü Mekke döneminde atların, katırların ve eşeklerin binek ve süs hayvanı olarak yaratıldığı ayeti nazil olduktan sonra sahabeler, bu hayvanların etlerinden uzak durmamıştır. Hz. Peygamber, Hayber günü eşek etini haram kılıp at etini serbest bırakıncaya kadar bu durum böyle devam etmiştir. Şayet Mekke’de nazil olan ayetten bu hayvanların etlerinin haram olduğu anlaşılmış olsaydı, Hayber’de ikinci defa haram kılınmasına gerek kalmazdı.

İkinci olarak da at etinin haramlığına delil gösterilen bu durum mantıki açıdan eleştirilmiştir. Şâfiî âlimlere göre, bir şeyin birkaç yararının sayılmış olması, başka yararları olmadığı anlamına gelmemektedir. Sayılan yararlar, atın akla ilk gelen yararlarıdır; bunların dışında başka yararları da olabilir.³²¹ Bu eleştiriler, Şâfiî âlimler tarafından haram kabul edenlere yapılmıştır.

2.1.2.6. Sırtlan eti

İmam Şâfiî’ye göre sırtlan, eti yenen helâl bir hayvandır. Bu görüşünü de iki şekilde desteklemiştir. Birincisi, Araplar sırtlan etini yerlerdi; bu da sırtlan etinin helâl olduğunu gösteriyor. İkincisi, Resulullah’tan aktarılan bir hadise göre ihramlı kişi sırtlan öldürürse onun cezasını öder. Bu durum, sırtlan etinin helâl olduğunu gösteriyor.³²² Şâfiî’ye göre, şayet sırtlan haram olsaydı, onu öldürmenin herhangi bir

³¹⁹ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/142; Serahsî, *el-Mebsût*, 11/233; Kâsânî, *Bedâ'i' u's-sanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'*, 5/38; İbn Ruşd, *Bidâyetu'l-muctehid ve nihâyetu'l-muktesid*, 1/469; İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muğnî*, 13/324; Hatîb eş-Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/147.

³²⁰ en-Nahl, 16/18.

³²¹ İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/363; Hatîb eş-Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/147.

³²² Suleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sunenu Ebî Dâvûd*, thk. Şu'ayb el-'Arna'ût (b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), “Et’ime”, 3801.

cezası olmayacaktı.³²³ Ayrıca Şâfiî, Mekke’de Sefa ile Merve tepeleri arasında sırtlan eti satıldığından bahsetmektedir.³²⁴ Bu haberi aktarmasındaki amacı, Araplar tarafından yenilen bir et olduğunu bildirerek haram olmadığı konusundaki görüşlerini desteklemek istemesidir.

Şâfiî mezhebinde, Abdurahman b. Ebî Ammâr’dan nakledilen “*Câbir’e sırtlan bir av mıdır diye sordum? “Evet” dedi. Onu yiyeyim mi diye sordum? “Evet” dedi. Bunu Peygamber mi dedi diye sordum? “Evet” dedi.*”³²⁵ hadisi de delil olarak kullanılmıştır.³²⁶ Bu rivayete göre Hz. Peygamber, sırtlanın yenilmesine doğrudan ruhsat vermiştir. Her ne kadar kendisi yememiş olsa da sahabiler tarafından yenildiğinin bir delili niteliğindedir.

Şâfiî’ye göre sırtlan, yırtıcı bir hayvan olmasına rağmen helâl bir hayvandır. Bu hayvan, insana saldırırsa dahi kibirle saldırmaz. Şâfiî, bu özelliğinden dolayı helâl kılındığını düşünmektedir. Ayrıca Şâfiî, sırtlanın haram olduğuna dair bir nassın bulunmadığını aktarmıştır. İbn Salâh ise Şâfiî mezhebinin sırtlanın helâl olduğuna delil olarak kullandığı hadisin sahih bir hadis olduğunu aktarmıştır.³²⁷

Daha önce de belirtildiği gibi İmam Şâfiî, özellikle hakkında hüküm bulunmayan bazı hayvanların durumu hakkında görüş bildirirken Arap örfüne sık sık başvurmaktadır. Ona göre Arapların beslenme örfü, hayvanın helâl olup olmadığı konusunda belirleyici bir rol oynamaktadır. Sırtlan konusunda ise Arap örfünü hadisleri desteklemek için kullanmıştır. Şâfiî’nin bir diğer ölçeği ise ihramlı kişi için bu hayvanların öldürülmesinin herhangi bir ceza gerektirip gerektirmediği konusudur. Şâfiî, ihramlı kişinin avlanma yasaklarından, hayvanın helâl olup olmadığına ulaşan bir yöntem takip etmektedir.³²⁸ Sırtlanın helâl olduğu yönünde bu iki güçlü delilini kullanmıştır.

İmam Mâlik’in sırtlan için mekruh dediği aktarılmıştır. İmam Ebû Hanîfe ise haram olarak kabul etmiştir.³²⁹ Şâfiî mezhebi, yukarıda açıklandığı üzere helâl

³²³ Şâfiî, *el-Umm*, 2/265; Hâtib eş-Şîrbînî, *Muğnî’l-muhtâc ilâ ma’rifeti me’ânî elfâzi’l-minhâc*, 6/148; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu’l-muhtâc fî şerhi’l-minhâc*, 4/363.

³²⁴ Şâfiî, *el-Umm*, 2/265; Hâtib eş-Şîrbînî, *Muğnî’l-muhtâc ilâ ma’rifeti me’ânî elfâzi’l-minhâc*, 6/148.

³²⁵ Tirmizî, “Et’ime”, 1791.

³²⁶ İbnü’s-Salâh, *Şerhu müşkili’l-vasît*, 4/226.

³²⁷ Şâfiî, *el-Umm*, 2/273; İbnü’s-Salâh, *Şerhu müşkili’l-vasît*, 4/226; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu’l-muhtâc fî şerhi’l-minhâc*, 4/363.

³²⁸ Muzenî, *Muhtasar’ul-Muzenî*, 393.

³²⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 11/225; Nevevî, *el-Mecmu’ şerhu’l-muhezzeb*, 1955.

olarak kabul ederek bu iki mezhepten ayrılmıştır. Mâverdî, İbn Abbas, İbn Ömer, Ebû Hureyre ve Ebu Said el-Hudrî'den aktardığı bazı rivayetlerle, onların sırtlanı helâl gördüğünü aktarmıştır. Onların bu görüşüne de muhalefet eden kimse bulunmamıştır. Bu rivayetlerin, Şâfiî mezhebinin sırtlanın helâl olduğu yönündeki görüşlerinin delilleri olduğunu söylemiştir.³³⁰ Kısaca ifade edilecek olursa, sırtlanın helâl olduğu hadislerle ve Arap örfü ile delillendirilmiştir.

2.1.2.7. Tilki eti

Tilki, Şâfiî mezhebine göre eti yenilen helâl bir hayvandır. İmam Şâfiî, genellikle tilkiyi sırtlanla beraber zikretmiştir. Bu da ikisini benzer olarak gördüğünü göstermektedir. Ona göre azı dişli yırtıcı hayvanlar, insanlara saldıran aslan, kurt ve pars cinsinden hayvanlardır. Tilki ve sırtlan ise insanlara saldıran özellikte değildir. Dolayısı ile haram olan yırtıcılardan sayılmazlar. Tilki azı dişli zayıf bir hayvan olarak da tarif edilmiştir.³³¹

Yırtıcı hayvanlar başlığında değinildiği üzere, Şâfiî'nin bu saldırmadan kastı özellikle hayvanların kendilerini büyük görerek saldırmasıdır. Burada Şâfiî, hayvanın hangi halde saldırdığını dikkate almaktadır. O, tilki ve sırtlanı büyüklük göstermeden saldıran hayvanlar olarak görmektedir. Şîrâzî de tilkinin köpek dişleri ile saldırmayan helâl bir hayvan olduğunu aktarmıştır. O, tilkiyi bu yönüyle tavşana benzetmiştir.³³² Hayvanların aç kaldığında, kendi canını savunmak zorunda kaldığında ya da farklı durumlarda saldırgan olabileceği bilinen bir gerçektir. Zira bir tavuk bile yeri geldiğinde insana hücum edebilmektedir. Her insana saldırıyı Şâfiî, hayvanın haramlığına bir delil olarak kabul etmemiştir. O kibirlenerek insana saldırıyı delil olarak kullanmıştır.

Şâfiî mezhebinin delillerini değerlendiren İbn Salâh, bu konuda helâl kılıcı bir hadisin bulunmadığını, haram kılıcı iki hadisin ise senetlerinin zayıf olduğunu aktarmıştır. Bundan dolayı da İmam Şâfiî'nin birçok konuda olduğu gibi bu konuda da Arapların tilkiyi yemesini delil olarak kullandığını zikretmiştir. Bu, onların tilkiyi temiz ve hoş olarak gördüğünün delilidir. Şayet habîs olsaydı Araplar onu yemeyi

³³⁰ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/137.

³³¹ Şâfiî, *el-Umm*, 2/265; Muzenî, *Muhtasar'ul-Muzenî*, 393; Şîrâzî, *et-Tenbîh fî'l-fıkhi's-Şâfi'î*, 83; İbnü's-Salâh, *Şerhu müşkili'l-vasîl*, 4/225; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/363; Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/151.

³³² Şâfiî, *el-Umm*, 2/272; Şîrâzî, *el-Muhezzeb fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfi'î*, 1/450.

bırakırdı. İmam Şâfiî, “*De ki: Size temiz ve hoş olan şeyler helâl kılındı...*”³³³ ayetinin muhataplarının Araplar olduğunu düşünerek, bundan dolayı da onların temiz şeyleri yemeye devam ederek pis şeyleri terk ettiklerini ifade etmiştir.³³⁴ Bu düşüncesini, hakkında Kur’an ve sünnetten delil bulunmayan hemen her konuda uygulamıştır.

Ebû Hanîfe tilkiyi haram olarak kabul etmiştir. Çünkü ona göre tilki, köpek dişleri ile avlanan bir hayvandır. Ebû Hanîfe, tilkiyi de sırtlan gibi görmüş ve ikisi için aynı hükmü vermiştir. İmam Mâlik ise mekruh olarak kabul etmiştir. Ahmed b. Hanbel’den konu ile ilgili ihtilâflı görüşler nakledilmiştir. Onun tilkiyi haram kabul ettiği yönünde ağırlıklı görüş mevcut olsa da helâl kabul ettiği görüşü de kaynaklarda geçmektedir.³³⁵

2.1.2.8. Keler eti

İmam Şâfiî’ye göre, boyutu fark etmeksizin keler eti yemek câizdir. Şâfiî, Hz. Peygamber’e bu hayvanın hükmü sorulduğunda, “*Onu ne yerim ne de yasaklarım.*”³³⁶ dediğini aktarmıştır. Ona göre, bu hadis keler etinin helâl olduğunun delilidir. Bu hadis, Hz. Peygamber’in keleri haram olduğundan değil, canı çekmediğinden yemediğini gösteriyor. İnsan doğası gereği bazı yiyeceklerden tiksinebilir; bu durum, onun haram olduğunu göstermez.³³⁷

Şâfiî, ikinci bir delil olarak Halid b. Velid’in Hz. Peygamber’e kelerin haram olup olmadığını sorduğunda, “*Hayır ama ben ondan tiksiniyorum*”³³⁸ dediğini aktarmıştır. Ona göre Hz. Peygamber burada helâl olduğunu açık bir şekilde ifade etmiştir. Ayrıca, haram olsaydı Hz. Peygamber, Halid b. Velid’in keleri yemesine müsaade etmezdi. Çünkü Halid b. Velid, onun sofrasında bulunurken keler eti yemiştir. Şâfiî, bu iki hadisten hareketle keler yemenin helâl olduğu sonucuna varmıştır.³³⁹

³³³ el-Mâide 5/4.

³³⁴ İbnü’s-Salâh, *Şerhu müşkili’l-vasît*, 4/226.

³³⁵ Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i fî tertîbi’s-şerâ’i*, 5/39; İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muğnî*, 13/321; Nevevî, *el-Mecmu’ şerhu’l-muhezzeb*, 1955.

³³⁶ Buhârî, “Zebaih”, 5216; Müslim, “Sayd”, 1943.

³³⁷ Şâfiî, *el-Umm*, 2/274; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu’l-muhtâc fî şerhi’l-minhâc*, 4/363.

³³⁸ Buhârî, “Zebaih”, 5217; Müslim, “Sayd”, 1945.

³³⁹ Şâfiî, *el-Umm*, 2/273; Muzenî, *Muhtasar’ul-Muzenî*, 393; Hâtîb eş-Şirbînî, *Muğnî’l-muhtâc ilâ ma’rifeti me’ânî elfâzi’l-minhâc*, 6/148.

Mâverdî, kelerin Şâfiî mezhebinde helâl, İmam Mâlik'e göre haram, İmam Ebû Hanîfe'ye göre ise mekruh olduğunu ifade etmiştir. Bu mezheplerin görüşlerini desteklediği rivayetleri de değerlendiren Mâverdî, bu rivayetlerden, Resulullah'ın onu haram kılmadığı, sadece yemekten sakındığı sonucunu çıkarmıştır.³⁴⁰ Bu görüşleri, Şâfiî'nin, "Resulullah, onu canı çekmediği için yemedi." görüşü ile paralellik göstermektedir. Şâfiî âlimlerinden İbn Salah ise keler konusundaki hadislerin son derece açık ve sahih olduğunu aktararak kelerin helâl olduğunu ifade etmiştir.³⁴¹

Şâfiî âlimleri, Hz. Peygamber'in keleri yememesini haramlık sebebi olarak yeterli görmemişlerdir. Onlar, Hz. Peygamber'in helâl olsa dahi bazı yiyecekleri yemek istememesini doğal olarak görmüşlerdir. Gerçekten de insan bünyesi farklılık göstermektedir. Aynı ailede iki kardeşin dahi beslenme mizaçları birbirinden farklı olabilmektedir. Bütün insanların benzer yiyecekleri sevmesi veya bünyelerinin aynı yiyecekleri kabul etmesi düşünülemez. Hz. Peygamber'in de bir insan olduğu, sevdiği ve sevmediği yiyeceklerin bulanabileceği unutulmamalıdır. Keler konusunda huzurunda yenilmesi ve buna bir tepki göstermemesi, helâllığı için yeterli kanıt taşımaktadır. Nitekim akl-ı selîm olan herkes, Hz. Peygamber'in, huzurunda ihlal edilen bir harama sessiz kalmayacağını kabul eder.

2.1.2.9. Tavşan eti

İmam Şâfiî, tavşanı Arapların yediği hayvanlar arasında saymıştır. Ona göre, tavşan av hayvanlarından biridir ve yenmesi helâldir.³⁴² Mâverdî de tavşanın, köpek dişleri bulunmayan, helâl bir hayvan olduğunu aktarmıştır.³⁴³ Ona göre, Şâfiî mezhebinin tavşanın helâl olduğu yönündeki delillerinden biri şu rivayettir: Muhammed b. Safvan iki tavşan avladıktan sonra durumlarını Hz. Peygamber'e sorması üzerine, onları yemesini buyurmuştur.³⁴⁴

³⁴⁰ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/139; Serahsî, *el-Mebsût*, 11/231.

³⁴¹ İbnü's-Salâh, *Şerhu müşkili'l-vasît*, 4/225.

³⁴² Şâfiî, *el-Umm*, 2/265; Şîrâzî, *et-Tenbîh fî'l-fıkhi's-Şâfi'î*, 83; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/364; Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzî'l-minhâc*, 6/148.

³⁴³ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/139.

³⁴⁴ İbn Mâce, "Sayd", 3244.

Şîrbînî, bu rivayetten farklı olarak başka bir rivayeti delil olarak aktarmıştır. Bu rivayete göre, “Hz. Peygamber’e tavşanın bir kısmı gönderildiğinde, Hz. Peygamber onu kabul etmiştir.”³⁴⁵ Ona göre, bu rivayet tavşanın helâl ve temiz bir yiyecek olduğunun delilidir. İbn Kâdi Şuhbe ise, Peygamberimizin tavşan etini yediğini aktararak bu hayvanın helâl olmasına delil olduğunu söylemiştir.³⁴⁶

Nevevî, Şâfiî mezhebinde ve diğer âlimlerin tamamı arasında tavşanın helâl olarak görüldüğünü aktarmıştır. Amr b. As ve İbn Ebi Leylâ ise mekruh olarak görmüşlerdir. Şîrbînî, Ebû Hanîfe’nin tavşanı, adet görmesi özelliğinden dolayı sırtlana benzettiğini ve bundan dolayı da haram olarak gördüğünü aktarmıştır. Ancak Hz. Peygamber’in tavşandan yediğini aktaran rivayetin ona ulaşmadığından dolayı, böyle bir hüküm verdiğini iddia etmiştir.³⁴⁷ Bu görüşü ile tavşanın sahih bir rivayetle helâl olduğunu, Ebû Hanîfe’nin bu rivayeti görmesi durumunda başka türlü hüküm veremeyeceğini düşünmüştür. Hanefî mezhebinin kaynaklarına bakıldığında ise tavşan etini mubah kabul ettikleri görülmektedir. Hanefî âlimlerinden Serahsî’ye göre tavşanın adet gören bir hayvan olduğu iddiası, bazı cahil Araplara aittir.³⁴⁸

Şâfiî mezhebinin bu konudaki görüşleri incelendiğinde tavşanın helâl olduğu konusunda Şâfiî âlimlerinin hemfikir olduğu söylenebilir. Mezhebin bu konudaki görüşlerinin ne kadar isabetli olduğu, yapılan bir takım bilimsel araştırmalarla da anlaşılmaktadır. Yapılan araştırmalara göre tavşan eti, son derece sağlıklı ve faydalı bir gıda olmakla beraber, kalp damar hastalığı başta olmak üzere birçok hastalığa karşı da koruyucu etkiye sahiptir.³⁴⁹ Bir yiyeceğin faydalı olması hellaliği veya haramlığı hususunda doğrudan hüküm koyma sebebi olmasa da genellikle faydalı ve güzel şeyler helâl kılınmışken, zararlı ve faydasız şeyler ise haram kılınmıştır.

³⁴⁵ Buhârî, “Zebaih”, 5215; Müslim, “Sayd”, 1953; Hatîb eş-Şîrbînî, *Muğnî’l-muhtâc ilâ ma’rifeti me’ânî elfâzi’l-minhâc*, 4/363.

³⁴⁶ İbn Kâdi Şuhbe, *Bidâyetu’l-muhtâc fî şerhi’l-minhâc*, 4/363.

³⁴⁷ Nevevî, *el-Mecmu’ şerhu’l-muhezzeb*, 1955; Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî’l-muhtâc ilâ ma’rifeti me’ânî elfâzi’l-minhâc*, 6/148.

³⁴⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 11/230; Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i’ fî tertibi’s-şerâ’i’*, 5/39.

³⁴⁹ Büşra Yaranoglu, “Fonksiyonel Bir Gıda Olarak Tavşan Eti ve Önemi”, *Dicle Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi* 12/1 (2019), 66-69.

2.1.2.10. Aktavşan eti

Arap tavşanı, ya da aktavşan olarak bilinen hayvan da Şâfiî mezhebinde eti helâl olan hayvanlardandır. Bunu fareye benzeten görüşler olmuş olsa da, Hz. Peygamber'in farelerin öldürülmesini emrettiği halde aktavşanı zikretmediği söylenerek, bu iddialara cevap verilmiştir. Ancak Şirbînî, bu hayvanı tarif ederken fareye benzeyen bir hayvan olarak tanımlamıştır. Bununla beraber onun görüşü de bu hayvanın, farenin aksine helâl olduğu yönündedir.³⁵⁰ Ayrıca, bu hayvan pençeli olmasına rağmen haram olarak görülmemiştir. Bu hayvanın, tilki gibi azı dişi zayıf bir hayvan olduğu aktarılmıştır.³⁵¹ Daha önce tilki ve sırtlan için bu istisnanın yapıldığından söz edilmişti; benzer bir şekilde bu hayvan da diğer pençeli yırtıcılardan istisna edilmiştir.

Bunun sebebi ise şu şekildedir: Arapların, onu avlayıp yediği aktarılmıştır. Ayrıca, Hz. Ömer'in de onu av hayvanlarından kabul etmesi ve ihramlı kimsenin onu öldürmesi halinde ceza ödemesini emretmesi, aktavşanın helâl olduğuna delil olarak gösterilmiştir.³⁵² Şâfiî âlimleri, hakkında nas bulunduğu için genel hükümden ayrı bir hükme tabi tutmuşlardır.

2.1.2.11. Kirpi eti

Şâfiî mezhebine göre kirpi, eti yenilen helâl bir hayvandır.³⁵³ Mâverdî, kirpinin Hz. Peygamber tarafından habîs olarak nitelenen bir hayvan olduğunu, bundan dolayı da helâl olarak kabul edilemeyeceğini savunan bir görüşün olduğunu aktarmıştır. Bir diğer görüşe göre ise buradaki habîslik kirpinin etinde değil, onu kesmek isteyenlere engel olmasından dolayı verilmiş bir sıfattır. İbn Sâlah da kirpinin habîs olduğunu aktaran rivayetin isnadının zayıf olduğunu ifade etmiştir.³⁵⁴ Kirpinin haram olduğu yönündeki rivayet, Şâfiî âlimlerince kabul görmemiştir. Hem

³⁵⁰ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/140; Hâtîb eş-Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzî'l-minhâc*, 6/148.

³⁵¹ Hâtîb eş-Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzî'l-minhâc*, 6/145; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/363.

³⁵² Şîrâzî, *el-Muhezzeb fî fikhi'l-İmâm eş-Şâfi'î*, 1/450; Hâtîb eş-Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzî'l-minhâc*, 6/148; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/363.

³⁵³ Şâfiî, *el-Umm*, 2/265; Şîrâzî, *et-Tenbîh fî'l-fikhi's-Şâfi'î*, 83; İbnü's-Salâh, *Şerhu müşkili'l-vasîl*, 4/230; Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 3/277; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 9/380; Hâtîb eş-Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzî'l-minhâc*, 6/148.

³⁵⁴ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/141; İbnü's-Salâh, *Şerhu müşkili'l-vasîl*, 4/239.

senet bakımından hem de mana bakımından bu rivayet eksik bulunmuş ve delil olarak kullanılmamıştır.

Şîrâzî, kirpiyi köpek dişleri ile saldırmayan tayyibattan bir hayvan olarak zikretmiştir. İbn Ömer'e kirpinin durumu sorulduğunda, En'am suresi 45. ayeti³⁵⁵ okuyarak cevap vermesi, kirpi hakkında haram kılıcı bir nas bulunmadığının delili olarak aktarılmıştır. Nevevî, kirpinin sahih olan görüşe göre helâl olduğunu ifade etmiştir. Şîrbînî ise oklu büyük kirpilerin de helâl olduğunu aktarmıştır.³⁵⁶

İmam Mâlik'in de Şâfiî mezhebi gibi kirpinin helâl olduğu yönünde görüş bildirdiği aktarılmıştır. Bazı kaynaklarda İmam Mâlik'in mekruh olarak kabul ettiği yönünde de bilgiler mevcuttur. Hanbelî mezhebine göre haram, Hanefî mezhebine göre ise mekuhtur.³⁵⁷

2.1.2.12. Samur eti

Şâfiî mezhebine göre samur, eti yenilen helâl bir hayvandır. Bu hayvanı Araplar, tayyib hayvanlardan biri olarak görmüşlerdir. Bu durum, helâl olmasının sebebi olarak zikredilmiştir. Şîrbînî samuru, kediye benzeyen bir hayvan olarak tarif etmiştir. Ancak bu benzerlik, şekil olarak bir benzerliktir. Çünkü mezhebe göre hüküm bakımından kedi, samurdan farklıdır. Kedinin aksine samur, Araplar tarafından hoş ve temiz görülmüştür; bundan dolayı da eti helâl olarak kabul edilmiştir.³⁵⁸ Birçok örneğinde görüldüğü üzere samur hakkında da Arapların beslenme alışkanlıkları, delil olarak kullanılmıştır. Bu durum aynı zamanda samur hakkında hükme varacakları bir nassın mevcut olmadığını göstermektedir. Şayet samur hakkında bir nas mevcut olsaydı, öncelikle o nas aktarılırdı. Buradan hareketle samurun helâlligini veya haramlığını ifade eden bir nassın Şâfiî âlimlerince mevcut olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

³⁵⁵ “De ki: Bana vahyolunanda leş, akıtılmış kan, domuz eti, (şüphesiz o necistir) ya da Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka haram kılınmış bir şey bulamıyorum...” (el-En'am)

³⁵⁶ Şîrâzî, *el-Muhezzeb fî fikhi'l-İmâm eş-Şâfi'î*, 1/450; Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 3/277; Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma 'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/148.

³⁵⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 11/255; İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muğnî*, 13/317; Nevevî, *el-Mecmu' şerhu'l-muhezzeb*, 1956.

³⁵⁸ Nevevî, *Minhâcû't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 539; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/363; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 9/380; Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma 'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/148.

2.1.2.13. Gelincik eti

Gelincik konusunda iki farklı görüş olduğunu aktaran Mâverî, herhangi bir seçim yapmadan görüşleri aktarmakla yetinmiştir. Bir görüşe göre eti haram olarak kabul edilmişken, ikinci görüşe göre ise helâl olarak görülmüştür. Gazzâlî, bu görüş ayrılıklarının sebebini açıklamıştır. Onun aktardığına göre, haram kabul edenler ile helâl kabul edenler, bu hayvanın köpeğe mi yoksa tilkiye mi benzediğinde ihtilâf etmişlerdir. Gelinciği tilkiye benzetenler etini helâl olarak görürken, köpeğe benzetenler ise haram olarak kabul etmişlerdir.³⁵⁹

Şâfiî âlimlerinden Şirâzî, görüş ayrılıklarına değinmeden gelinciğin helâl olduğunu söylemekle yetinmiştir. Son dönem Şâfiî âlimlerinden Şirbînî ise gelinciği fare avlayan bir hayvan olarak tanımlamıştır. Bununla beraber, gelincik etinin helâl olduğunu aktarmıştır.³⁶⁰

Bu hayvan konusunda mezhep içerisinde ihtilâf olsa da ağırlıklı olarak helâl kabul edilmiştir. Ancak helâl diyenler, diğer hayvanların aksine delilleri üzerinde çok fazla durmamıştır. Tartışmalardan ve ihtilâflardan yola çıkarak konu ile ilgili açık bir nassın bulunmadığı söylenebilir. Bundan dolayı âlimler, hangi hayvana benzediğini bularak bir karara varmaya çalışmışlardır.

2.1.2.14. Eti helâl olan su canlıları

İmam Şâfiî'nin deniz (bahr) tanımı oldukça kapsamlı bir tanımdır. Ona göre, suyu çok ve geniş olan her şey deniz kapsamındadır. Suyunun tatlı ya da tuzlu olmasına bakılmaksızın bu durum tüm sular için geçerlidir. Ona göre Allah, deniz avını ve yemeğini helâl kılmıştır. Denizin kıyıya attığı veya su yüzüne çıkan şeyler de deniz yiyeceğidir.³⁶¹ Şâfiî'nin deniz hayvanı için getirdiği bir diğer şart ise yaşantısının çoğunu suda geçirmiş olmasıdır. Bu özelliği taşıyan hayvanlar deniz avıdır ve nerede olursa olsun avlanıp yenilmesinde bir sakınca yoktur.³⁶²

Şâfiî mezhebine göre, deniz hayvanları iki gruba ayrılmıştır. Birinci grup balıklardır. Bu konuda bazı küçük detaylar haricinde görüş farklılıkları mevcut

³⁵⁹ Mâverî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/140; Gazzâlî, *el-Vâsît fi'l-mezheb*, 7/159.

³⁶⁰ Şirâzî, *el-Muhezzeb fi fikhi'l-İmâm eş-Şâfiî*, 1/450; Hâtîb eş-Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 67148.

³⁶¹ Şâfiî, *el-Umm*, 2/199; Hâtîb eş-Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/145.

³⁶² Şâfiî, *el-Umm*, 2/230.

değildir. İkinci grup ise balıklar dışındaki deniz foku ve deniz domuzu gibi deniz hayvanlarıdır. Bu hayvanlar mezhep içerisinde farklı görüşlere sebep olmuştur.

2.1.2.14.1. Balıklar

İmam Şâfiî'ye göre balıkların ölüsü de öldürülmüş olanı da şer'î kesim olmaksızın helâl kılınmıştır. Hangi durumda ölü bulursak bulalım, balıkların yenilmesinde bir sakınca yoktur. Balıklar şer'an kesilmiş hükmündedir.³⁶³ Ona göre balıkların ve diğer deniz canlılarının yakalanması, onların kesimi anlamına gelmektedir. Çünkü onlar özü itibariyle temizdirler. Kendiliğinden ölüp kıyıya vuranları ile sudan yakalanıp çıkarılanları arasında bir fark yoktur. Hangi şekilde ölürse ölsün, su hayvanları helâldir.³⁶⁴

Balıklar konusundaki helâllik çok geniş olarak yorumlanmıştır. Nitekim Şirbînî, canlı olarak balıkların yutulması da helâldir demiştir. Ayrıca küçük balıkların içini yarmadan herhangi bir temizlik işlemi yapılmadan yenilmesini de câiz olarak görmüştür. Meyte kısmında da aktarıldığı üzere, İmam Şâfiî başka bir balığın karnında bulunan ölü balığın yenilmesini helâl olarak görmektedir. Şirbînî de bu doğrultuda görüş belirtmiştir.³⁶⁵ Şâfiî mezhebinin balıklar konusundaki görüşleri, zaman içerisinde önemli bir değişiklik göstermemiş ve aynı doğrultuda devam etmiştir.

İmam Şâfiî, bazı âlimlerin kendisine, su yüzüne çıkmış ölü balıklar hakkında muhâlefet ettiğini aktarmıştır. Ancak hangi gerekçelere dayanarak bu tür balıkları mekruh gördüklerini bilmediğini zikretmiştir. Şâfiî'ye göre sünnet, su yüzüne çıkmış balıkların yenilebileceği konusunda delil teşkil etmektedir.³⁶⁶ Meyte konusunda da aktarıldığı üzere Şâfiî, “Bize iki ölü helâl kılındı.”³⁶⁷ hadisini su yüzüne vurmuş balığın helâl olduğuna delil olarak zikretmiştir. Bu hadisi aktaran Ebû Eyyub'un, Hz. Peygamber döneminde su yüzüne vurmuş bir balığı yediklerini aktarmasıyla da görüşlerini desteklemiştir.³⁶⁸

³⁶³ Şâfiî, *el-Umm*, 2/255; Nevevî, *Minhâcû't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 539; Hâtîb eş-Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma 'rifeti me 'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/145.

³⁶⁴ Şâfiî, *el-Umm*, 2/251; Muzenî, *Muhtasar'ul-Muzenî*, 390.

³⁶⁵ Şâfiî, *el-Umm*, 2/255; Hâtîb eş-Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma 'rifeti me 'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/145.

³⁶⁶ Şâfiî, *el-Umm*, 2/251; Buhârî, “Zebaih”, 5174.

³⁶⁷ İbn Mâce, “Et'ime”, 3314.

³⁶⁸ Muzenî, *Muhtasaru'l-Muzenî*, 390; Ebû Dâvûd, “Et'ime”, 3815; Hâtîb eş-Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma 'rifeti me 'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/145.

Bu görüşlere Cüveynî ve Şâfiî bir ilave yapmışlardır. Onlara göre, su yüzüne çıkmış balık şişerse ve kişi onu yediği halde hasta olmaktan veya rahatsızlanmaktan korkarsa, bu durumda sağlık sebebi ile bu hayvan haram olur.³⁶⁹ Onların bu görüşü, Şâfiî mezhebinin genel olarak ortaya koyduğu ilkeler ile bir tezatlık oluşturmamaktadır. Zaruret-i hamseden bir ilke olarak bilinen, kişinin canını korumak için ihtiyatlı davrandıkları görülmektedir. Şişerek su yüzeyine çıkmış balığın bir hastalığa veya rahatsızlığa sebep olacağı ihtimalini göz önünde bulundurmuşlardır. Bu görüş aynı zamanda Hanefî mezhebinin de görüşüdür. Bu mezhebe göre şişerek su yüzeyine çıkmış ölü balığı yemek helâl değildir. Hanbelî mezhebi ise bu konuda Şâfiî mezhebi ile aynı görüştedir. Onlara göre bu balığı yemek mubahtır.³⁷⁰ Bu görüşler sağlık açısından değerlendirildiğinde, şişerek su yüzeyine çıkmış ve çeşitli mikroorganizmalar barındırmaya başlamış böyle bir yiyeceğin tüketilmemesi daha isabetli görünmektedir.

2.1.2.14.2. Balıkların dışındaki su canlıları

İmam Şâfiî'ye göre balıklar dışındaki deniz domuzu ve fok balığı gibi diğer deniz hayvanlarının da eti helâldir. Nevevî mezhep içerisindeki sahih görüşün bu yönde olduğunu aktarmıştır.³⁷¹ Ancak mezhep içerisinde bu hayvanlarla ilgili üç görüş nakledilmiştir:

1. Birinci görüşe göre bu canlılar helâldir. Bu görüş İmam Şâfiî'nin görüşüdür.
2. İkinci görüşe göre bu canlılar haramdır.
3. Üçüncü görüşe göre ise, karada benzerleri helâl olan deniz hayvanları helâl, karadaki benzerleri haram olan deniz hayvanları da haramdır.³⁷²

Gazzâlî bu görüştedir. Ona göre, su kuşları ve hayvanlarının tamamı helâldir. Ancak o, karada haram bir hayvana benzeyenleri bunun dışında

³⁶⁹ Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/145.

³⁷⁰ Cessâs, *Âhkâmü'l-Kur'ân*, 1/133; Serahsî, *el-Mebsût*, 11/247; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn 'Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâ'îlî İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muğnî*, thk. 'Abdullah b. 'Abdulmuhsin et-Turkî - 'Abulfettâh Muhammed el-Hulv (Riyad: Dâru Alemlî'l-Kutub, 1417/1997), 13/299.

³⁷¹ Nevevî, *Minhâcû't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 539; Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/146.

³⁷² Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 3/275; Hâtîb eş-Şîrbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/146.

tutmuştur.³⁷³ Nevevî'ye göre balıklar dışında diğer deniz canlılarının etinin helâl olmadığı yönündeki görüş zayıf bir görüştür.³⁷⁴

Daha önce değinildiği üzere İmam Şâfiî, suda yaşayan canlıları tek tek sayarak bir değerlendirmeye tabi tutmamıştır. Ona göre suda yaşayan canlılar genel olarak helâldir. Ondan sonra gelen mezhep âlimlerinden bazıları da fok, deniz domuzu, denizineği gibi balık şeklinde olmayan hayvanların durumunu tartışmıştır. Bu konudaki farklı görüşlerden daha önce bahsedildi.

Ancak midye gibi bazı hayvanlar ilk dönemlerde tartışılmamıştır. Bunda insanların yeme içme alışkanlıkları ile o dönemde ve coğrafyada bilinen bir yiyecek olup olmadığı etkili olmuştur. Sonraki dönem âlimlerinden Şirbînî, midye hakkında bir takım tartışmalar aktarmıştır. Bir görüşe göre midyenin helâl olduğunu aktaran Şirbînî, sahih olan görüşün bu görüş olduğunu ifade etmiştir. Çünkü midye sadece suda yaşayan bir hayvandır ve deniz yiyeceğidir. Bir diğer görüşe göre ise midye haram olarak kabul edilmiştir. Ancak bu görüşün sahih olmadığı ve midye hakkında yasaklayıcı bir nassın bulunmadığı söylenerek, haram diyenlerin görüşü eleştirilmiştir.³⁷⁵

Şâfiî mezhebi bu konuda yasaklayıcı bir nassın bulunmamış olmasını ve midyenin de sadece denizde yaşayan bir canlı olmasını helâlligi için delil göstermiştir. O dönemin doğal bir koşulu olarak bu gıdanın zararlı bakteriler içerip içermediği veya insan sağlığı için zararlı ağır metaller barındırıp barındırmadığı tartışılmamıştır. Günümüzde ise midye daha çok insan sağlığı açısından tartışılan bir gıdadır. Kimi görüşlere göre faydalı bir besin iken bazı görüşlere göre ise zararlı ağır metaller içeren ve bazı durumlarda insan sağlığını tehdit eden bir yiyecektir.³⁷⁶

Şüphesiz bu bilimsel veriler, ilk dönem âlimlerinin önünde bulunsaydı, bu tür hayvanlar bugün tartışmalı olmaktan çıkardı. İnsan sağlığı söz konusu olduğunda, hakkında nas bulunmayan bir yiyecek genel kural ve kaidelerden istisna edilerek

³⁷³ Gazzâlî, *el-Vâsît fi'l-mezheb*, 7/163.

³⁷⁴ Nevevî, *Minhâcû't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 539; Hâtib eş-Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/146.

³⁷⁵ İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 9/379; Hâtib eş-Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/145.

³⁷⁶ Mehmet Nezir Güngörür - Sühendan Mol, "Bir Gıda Olarak Midye", *Aydın Gastronomy* 3/2 (2019), 119-127; Fulya Karademir - Tolga Kahraman, "İstanbul'da Tüketime Sunulan Midye Dolmaların Mikrobiyolojik Kalitesinin Belirlenmesi", *Kocatepe Veterinary Journal* 14/4 (2021), 436-443.

zararlı olması yönü ile haram olarak nitelenebilir. Elbette Kur'an ve sünnet ile sabit olan konularda herhangi bir değişimin olması söz konusu değildir.

2.1.3. Şâfiî Mezhebine Göre Şer'i Kesim

İslâm'da helâl olan hayvanlar mutlak olarak helâl kılınmamıştır. Onların helâl vasfı kazanmasının bir ön şartı olarak şer'i kesim ile tezkiye edilmeleri şart koşulmuştur. Kısaca hayvan belli usuller ile boğazlanmış olmalıdır. Bu işleme şer'i kesim veya tezkiye denilir.³⁷⁷ Mezhepler, şer'i kesim şartları ve kriterlerinde ihtilâf etmiştir. İmam Şâfiî bu konuyu detaylı bir şekilde ele alarak açıklamıştır.

Şâfiî'ye göre şer'i kesim iki şekildedir. Birincisi güç yetirebildiğimiz şekliyledir; bu da kesmek ve boğazlamaktır. İkinci şekli ise kesime güç yetiremediğimiz durumlarda bir ok veya silah atışı ile hayvanın öldürülmesidir. İnsan tarafından eğitilen yırtıcı hayvanlar aracılığı ile yapılan avlanma da güç yetiremediğimiz şer'i kesim kısmına dâhildir.³⁷⁸

2.1.3.1. Hayvanlarda kesim yeri

Kesimine güç yetirebildiğimiz hayvanların kesim yeri, boynunun ve boğazının kesilmesidir. Ancak bu hayvan kaçarsa, atılan silah ile öldürülmesi onun kesimi olmuş olur. Kuyuya düşen deve ve benzeri bir hayvanı kesme imkânı olmazsa, herhangi bir yerine bıçak ile vurulması onun kesimi anlamına gelmektedir.³⁷⁹

Şâfiî, boynun gerdanlık kısmını kesim yeri olarak tarif etmiştir. Yemek borusu, boğaz ve ana damarlar bu kısımda bulunmaktadır. Sünnete uygun olan kesim yeri de burasıdır.³⁸⁰

Kesimin en mükemmel şekli, boğazla beraber yemek borusunun ve iki ana damarın kesilmesidir. Kesim için gerekli olan en alt sınır ise boğaz ile yemek borusunun kesilmesidir. Boğaz ve ana damarların kesilip yemek borusunun

³⁷⁷ Şâfiî, *el-Umm*, 2/257.

³⁷⁸ Şâfiî, *el-Umm*, 2/257; Ebû Şucâ', *el-Ğâye ve't-takrîb*, 41; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 532.

³⁷⁹ Şâfiî, *el-Umm*, 2/257; Ebû Şucâ', *el-Ğâye ve't-takrîb*, 41; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 533.

³⁸⁰ Şâfiî, *el-Umm*, 2/260.

kesilmemesi şer'î kesim olmamaktadır. Aynı şekilde ana damarlar ile yemek borusunun kesilip boğazın kesilmemesi de şer'î kesim olmamaktadır.³⁸¹

Şâfiî, yemek borusu ve boğazı kesilen hayvanın hayatta kalamayacağını, ancak bu ikisi kesilmeden ana damarları kesilen hayvanın az bir süre de olsa yaşamının devam ettiğini düşünmektedir. Bundan dolayı da yemek borusu ve boğazın kesilmesini özellikle minimum kesim için gerekli şartlar olarak görmüştür. Bu iki şart yerine getirildiğinde mükemmel bir kesim olarak görmese de asgari şartları yerine geldiği için geçerli bir şer'î kesim olarak kabul etmektedir.³⁸²

2.1.3.2. Kesim aleti

Şâfiî'ye göre en iyi kesim aleti demirden olup en hafif olanıdır. Ona göre demir alet ile kesim yapmak müstehaptır. Ancak, tırnak ve diş dışındaki, damarları kesip kanı akıtan bütün kesim aletleri ile kesim yapmak câizdir. Damarları kesmek yerine ezerek hayvanın ölümüne sebep olan, keskin olmayan aletler ile kesim yapmak câiz değildir. Nevevî, demir, bakır, altın, ahşap, taş ve cam gibi maddelerden yapılmış bıçak ile kesim yapılabileceğini aktarmıştır. O da İmam Şâfiî gibi diş ve tırnak ile kesimi helâl olan kesimin dışında tutmuştur.³⁸³ Diş ve tırnak ile kesimi helâl kabul etmemelerinin sebebi Hz. Peygamber'den bu iki yöntemi yasaklayıcı rivayetlerin aktarılmış olmasıdır.³⁸⁴

Bu görüşleri incelendiğinde, Hz. Peygamber tarafından kesimde kullanılması yasaklanmış olan nesneler haricinde Şâfiî âlimlerin bir sınırlandırma yapmadıkları görülmektedir. Bu mezhebe göre en hızlı ve acısız şekilde bu hayvanın kesilmesi esas olarak kabul edilmiştir. Bundan dolayı da diğer kesim aletleri câiz görülmekle beraber sağlamlığı ve kullanışlı olması dikkate alınarak demirden yapılmış olanı en uygun araç olarak tanımlanmıştır.

³⁸¹ Şâfiî, *el-Umm*, 2/259; Şîrâzî, *et-Tenbîh fi'l-fikhi's-Şâfi'i*, 82.

³⁸² Şâfiî, *el-Umm*, 2/259.

³⁸³ Şâfiî, *el-Umm*, 2/259; Şîrâzî, *et-Tenbîh fi'l-fikhi's-Şâfi'i*, 82; Ebû Şucâ', *el-Ğâye ve't-takrîb*, 41; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 534.

³⁸⁴ Buhârî, "Zebaih", 2356.

2.1.3.3. Kesim yapan kişinin özellikleri

İmam Şâfiî, kesim yapan kişinin, Müslüman, akıl bâliğ ve fakih olmasını hoş bulduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte, bir çocuğun veya kadının kesim yapmasının da câiz olduğunu söylemiştir. Kitap ehlinin çocukları ve kadınları için de aynı görüştedir; onların kesimi de ona göre câizdir.³⁸⁵

Şâfiî'ye göre sarhoş bir kişinin ve delinin kesimi mekruhtur. Bununla birlikte, bu geçerli bir kesimdir ve buna haram denilemez. Delinin akli başındayken yaptığı kesim ise mekruh değildir. Dilsiz Müslümanın da kesimi geçerli olup mekruh değildir.³⁸⁶

2.1.3.4. Gayri müslimlerin kestiği hayvanların hükmü

Şâfiî'ye göre, kitap ehlinin kestikleri, Allah'ın adıyla kesmeleri halinde helâl olmaktadır. Allah'tan başkası adına kestikleri ise helâl değildir. Mesih adı anılarak kesilenleri de bu kısma örnek olarak göstermiştir.³⁸⁷

Şâfiî'ye göre, Yahudi ve Hristiyanların, Müslümanlar için helâl olan hayvanlardan kesmeleri halinde, Müslümanların onları yemelerinde bir sakınca yoktur. Aynı şekilde onların, kendileri için haram saydığı iç yağ, bağırsak gibi şeyleri de Müslümanlar yiyebilir. Şâfiî, ayetlerde Allah'ın onların yemeklerini helâl kıldığını ifade etmiştir. Müfessirlere göre ise onların yemeklerinden kastedilen şey, onların kestikleridir, diyerek bu görüşünü desteklemiştir.³⁸⁸

Şâfiî kitap ehli arasında harbî, müste'men ya da zimmî olmaları yönünde bir ayırım yapmamaktadır. Ona göre, bu üç gruptan hangisinde bulunurlarsa bulunsunlar, kestiklerini yemek câizdir.³⁸⁹

Şâfiî'ye göre ebeveynlerinden biri Hristiyan diğeri ise Mecûsî olan kişinin kestiği yenilmez. Şâfiî'nin bu görüşleri henüz akıl bâliğ olmamış çocuk hakkında

³⁸⁵ Şâfiî, *el-Umm*, 2/259; Ebû Şucâ', *el-Ğâye ve 't-takrîb*, 41; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 532.

³⁸⁶ Şâfiî, *el-Umm*, 2/264; Şîrâzî, *et-Tenbîh fi'l-fikhi's-Şâfiî*, 82; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 532.

³⁸⁷ Şâfiî, *el-Umm*, 2/254.

³⁸⁸ Şâfiî, *el-Umm*, 2/263.

³⁸⁹ Şâfiî, *el-Umm*, 2/264.

olmalıdır. Çünkü ona göre, ebeveynleri farklı dinlerden olan bir çocuk, bulûğ çağına erdikten sonra ehli kitabın dinini kabul ederse o zaman kestiği helâl olmaktadır.³⁹⁰

Şâfiî, kesime gücü yeten bir Müslüman'ın kesmesini bir Yahudi ve Nasrânî'nin kesmesine tercih ettiğini söylemiştir. Bununla birlikte, onların kesimini câiz olarak görmüştür.³⁹¹

2.1.3.5. Anne karnındaki yavrunun durumu

Şâfiî mezhebine göre boğazlanmış helâl bir hayvanın karnından çıkan yavru can çekişir durumda veya ölü bulunsa farketmeksizin helâl hükmündedir. Bu durum, boğazlanan hayvan için geçerli olmakla beraber ok veya bir silah yardımı ile avlanan hayvan için de geçerlidir. Şâfiî mezhebi bu görüşlerini “*Ceninin kesimi, annesinin kesimiyledir.*”³⁹² hadisi ile desteklemişlerdir. Onların görüşüne göre yavru, annenin bir parçasıdır. Annenin kesimi diğer parçalarının da kesimi anlamına gelmektedir. Bu sebeple anne karnındaki yavru da kesilmiş hükmündedir.³⁹³

Anne karnındaki yavrunun tüylenmiş olup olmadığı hükmüne etki etmemektedir. Ancak henüz vücut organları ve azaları belli olmayacak derecede küçük bir et parçası veya kan pıhtısı şeklindeyse, onu yemek helâl olmaz.³⁹⁴

Anne karnından çıkan yavrunun kesimden önce hayatta olup olmadığının helâllik hükmüne etki edip etmiyeceği mezhep içerisinde tartışılmıştır. Bir görüşe göre, bu yavrunun helâl olabilmesi için kesimden önce hayatta olması gerekir. Çünkü kesimden önce ölmüş ise leş hükmündedir. Bu görüşe göre anne henüz kesilmeden önce karnına aldığı bir darbe sonucu yavrusu ölür ve hareket etmezse, daha sonra kesimi yapılan bu annenin yavrusu helâl değildir. İkinci bir görüşe göre ise cenin mutlak olarak helâldir.³⁹⁵

³⁹⁰ Şâfiî, *el-Umm*, 2/256.

³⁹¹ Şâfiî, *el-Umm*, 2/263.

³⁹² Tirmizî, “Et’ime”, 1476.

³⁹³ Cuveynî, *Nihâyetu'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*, 18/218; Ebû Şucâ', *el-Ğâye ve't-takrîb*, 41; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 540; İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/369; Hâtîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/158.

³⁹⁴ İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/370; Hâtîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/158.

³⁹⁵ İbn Kâdî Şuhbe, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*, 4/370; Hâtîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, 6/158.

2.1.3.6. Kesme adabı

Şâfiî, eğer imkân varsa kesilen hayvanın kıble yönüne döndürülmesini müstehap olarak görmektedir. Ancak bunun yapılmaması durumunda hayvan haram olmuş olmamakla birlikte müstehap bir eylem terk edilmiş olur.³⁹⁶

Şâfiî, kesilen hayvanın boynunun kırılması ve canının çabuk çıkması için hayvana vurulmasını mekruh olarak görmüştür. Aynı şekilde hayvan can çekişirken derisinin yüzülmesi, bir tarafının kesilmesi gibi eylemleri de mekruh olarak görmüştür.³⁹⁷ Hayvana acı verecek olan bu davranışlar hoş karşılanmamıştır.

Hayvan kesilirken besmele ile birlikte, Hz. Peygamber'e salavat getirilmesi de müstehap olan davranışlardandır. Allah'ın adıyla ve Muhammed'in adıyla demek ise doğru değildir. Allah'ın adıyla denildikten sonra Hz. Peygamber'e salavat getirilmelidir.³⁹⁸

2.2. Bitkisel Gıdalar ve İçecekler

Şâfiî mezhebinde, bitkisel gıdalar konusu çok detaylı ele alınmamıştır. Bunun sebebi, bitkiler hususunda mezheplerin tartıştığı konuların sınırlı olmasıdır. Hayvansal gıdalarda tartışmalar ve fikir ayrılıkları daha fazla olduğu için o konu kaynaklarda daha detaylı ele alınmıştır. Ancak gerek Kur'an ayetlerinde gerekse hadislerde yasaklanan bitkisel gıdalar yok denecek kadar sınırlıdır. Genel olarak mezhepler, bitkisel gıdaları hoş ve temiz olarak nitelemiştir.

Bitkisel gıdalar ile ilgili haramlar ve yasaklar, sarhoşluk veren bitkisel içecekler ve insana zararları bulunan uyuşturucu bitkiler konusunda yoğunlaşmıştır. Bu yasakların başında, sarhoşluk veren ve uyuşturucu etkiye sahip bitkiler gelmektedir. Helâl kılınan yiyecekler, insanlara zarar vermediği müddetçe helâldir. İnsan için bir hastalık veya açık zarara sebebiyet verdiklerinde, helâl olup olmadığı konusu tartışmalı hale gelmektedir. Şâfiî kaynaklarında bitkisel gıdalar, bu çerçevede ele alınmıştır. Hayvansal gıdalarda olduğu gibi, bitkisel gıdalarda teferruatlı bir

³⁹⁶ Şâfiî, *el-Umm*, 2/262; Şîrâzî, *et-Tenbîh fi'l-fikhi's-Şâfi'i*, 82; Nevevî, *Minhâcû't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 534.

³⁹⁷ Şâfiî, *el-Umm*, 2/262; Şîrâzî, *et-Tenbîh fi'l-fikhi's-Şâfi'i*, 82.

³⁹⁸ Şâfiî, *el-Umm*, 2/262; Nevevî, *Minhâcû't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, 533.

sınıflandırma yapılmamıştır. Temel kaynaklarda geçen yeme içme bahislerinin büyük bir kısmı hayvansal gıdalara ayrılmıştır.

2.2.1. Bitkisel Gıdalar

Mezhebin bitkisel gıdalar konusundaki genel prensiplerine göre, herhangi bir nas bulunmadığı sürece bitkilerde asl olan helâl olmalarıdır. Bu bağlamda, zararı bulunmayan meyveler ve hububatlar genel olarak helâl kabul edilmiştir. Mâverdî, “*Öldürücü ve zararlı olanları hariç bütün bitkiler helâldir.*” diyerek mezhebinin konuya bakışını özetlemiştir.³⁹⁹ Bunun delili olarak ise “*Allahın kulları için çıkardığı süslü ve temiz rızıkları kim haram kıldı?*”⁴⁰⁰ ayeti gösterilmiştir.

Mâverdî, yukarıdaki özetin yanı sıra bitkisel gıdaları dört sınıfa ayırarak incelemiştir:

1. Meyve, sebze ve hububat gibi gıdalardır. Bunların tüketilmesi helâl satımı da câizdir.
2. İlaç olan bitkilerdir. Tedavi için yenilmeleri mubahtır, tedavi dışında tüketilmelerinin câiz olup olmadığı ise zararlı olup olmadıklarına göre değişmektedir. Şayet bunlar zararsız ise tedavi dışında da tüketilip satılabilir. Ama zararlı iseler tedavi dışında tüketilmeleri câiz değildir.
3. Sarhoşluk veren bitkilerdir. Bunlar da 3 kısma ayrılır:
 - a. Sarhoşluk ve aşırı zevk veren bitkilerdir. Bunların tüketilmesi haramdır. Bunları tüketenlere had cezası uygulanmalıdır. Bu bitkilerin, tedavi için de kullanılmaları câiz değildir. İçki bu gruba dâhildir.
 - b. Şarhoşluk verip aşırı zevk vermeyenlerdir. Tüketilmesi haramdır ancak had cezasını gerektirmez. İhtiyaç duyulduğunda tedavi için kullanılabilir. Kullanıldığı amaç çoğunlukla tedavi için ise satılması câizdir. Kullanım amacı çoğunlukla tedavi dışında ise satılması câiz değildir. Uyuşturucu özelliğe sahip bitkiler bunlara örnektir.
 - c. Tek başına sarhoşluk vermeyip başka bitkilerle beraber bu etkiyi gösterenlerdir. Bu bitkiler de tedavi için kullanıldığında tüketilmesi ve satılması câizdir. Tedavi dışında tüketilmesi ve satılması ise haramdır.

³⁹⁹ Mâverdî, *el-İknâ‘ fi’l-fikhi’s-Şâfi‘i*, 184; Şîrâzî, *el-Muhezzeb fi’l-fikhi’l-İmâm eş-Şâfi‘i*, 1/455.

⁴⁰⁰ el-A‘râf 7/32.

4. Zararlı olan bitkilerdir. Zehirli bitkiler bu kısma örnektir. Bunlar da kendi aralarında 4 kısma ayrılırlar.

a. Azı da çoğu da öldürücü olanlar. Bunların tüketilmesi haramdır. Satılması da batıldır.

b. Azı öldürücü olmayıp çoğu öldürücü olanlar. Çoğunun tüketilmesi haramdır, satımı ise batıldır. Azının tedavi için tüketilmesi helâldir. Tedavi amacıyla satılması da câizdir. Farklı bir amaçla satılması ise câiz değildir.

c. Genellikle öldürücü olanlar. Bunlar öldürmeme ihtimali bulunmakla birlikte çoğunlukla öldürücü olarak değerlendirilenlerdir.

d. Genellikle öldürücü olmayıp nadiren öldürücü olanlar. İmam Şâfiî'nin bu bitkileri, bazen yenilmesi helâl bazen de yenilmesi haram olanlar arasında zikrettiği aktarılmıştır. Ancak doğru olan görüşe göre bunların tedavi amacıyla kullanılmaları câiz tedavi dışında ise câiz değildir.⁴⁰¹

Bu sınıflandırma değerlendirildiğinde hakkında nas bulunmayan bitkilerin haram kabul edilmesi için bir sebep arandığı görülmektedir. Sebepsiz yere hiçbir bitkiye haram hükmü verilmemiştir. Genellikle âlimler, sarhoş edici ve zararlı olma özellikleri üzerinde durmuşlardır. Bu iki özelliği barındırmayan bitkilerde ise helâllik hükmünü tercih etmişlerdir. Sarhoş edici ve zararlı olanları da kendi aralarında tedavi amacı taşıyıp taşımadıkları yönüyle değerlendirilmiştir. Tedaviye yardımcı olanlara benzerlerinden farklı hükümler vermişlerdir.

2.2.2. İçecekler

Şâfiî'ye göre yiyeceklerde olduğu gibi içeceklerin de Allah'ın kitabı ve Peygamber'in sünnetinde yasaklayıcı bir nas bulunmadığı sürece asl olan helâl olmalarıdır. Aynı şekilde Müslümanların haram olduğu konusunda ittifak ettiği içecekler de haramdır.⁴⁰² Hakkında yasaklayıcı bir nas bulunan içecekler oldukça sınırlıdır.

Şâfiî âlimlerinin eserleri incelediğinde, aslen helâl olduğu halde harici bir sebepten dolayı haram olan bir takım içecekleri de konu edindiklerini görülmektedir. Mâverdî, içecekler hakkında, *“Necis ve sarhoş edici olmayan bütün içecekler*

⁴⁰¹ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/178.

⁴⁰² Şâfiî, *el-Umm*, 2/269; Mâverdî, *el-İknâ' fi'l-fikhi's-Şâfi'i*, 184.

helâldir.” diyerek haram olanları iki sınıfa ayırmıştır.⁴⁰³ Bu tanımlamasından yola çıkılarak içecekler, haramlığı asli olanlar ve haramlığı harici bir sebebe dayananlar olmak üzere iki başlığa ayrılmıştır.

2.2.2.1. Aslen haram olan içecekler

Kur'an-ı Kerim'de yasaklanan ürünlerden biri de içkidir. Açık bir şekilde haram kılınmıştır. Bununla birlikte bazı âlimler zaruret halinde içilebileceği yönünde görüş bildirmişlerdir. Ancak İmam Şâfiî bu konuya son derece ihtiyatlı yaklaşmaktadır. Ona göre içki zor durumda kalmış zaruret hali içerisindeki kimse için helâl değildir. Bunun yanında tedavi amaçlı olarak da içilmesini uygun görmemektedir.

Ona göre içki, susatan ve acıktıran bir özelliğe sahiptir, ayrıca bir ilaç da değildir. Bunun yanında, aklı giderir, örter. Kişinin aklını sağlıklı kullanamaması ise farzları yerine getirmesini engeller, başka haramları da işlemesine sebep olur.⁴⁰⁴ İmam Şâfiî, içki konusunda son derece hassas davranarak zaruret halinde dahi içilmemesi gerektiğini savunmuştur. Onun görüşüne göre içki susuzluğu gidermez, içen kişi için suya olan ihtiyacı artırır bundan dolayı da bir hayatı kurtarması söz konusu olamayacaktır. Faydası olmamakla beraber içkinin etkisiyle aklı sağlıklı kullanamayan kişi ibadetlerini yerine getiremeyecek ve belki de birçok haramı işlemiş olacaktır. Tüm bunları göz önünde bulunduran Şâfiî, zaruret halinde dahi bu maddeye oldukça mesafeli bir görüş ortaya koymuştur. Zühd ve takvası ile bilinen İmam Şâfiî'nin böyle bir görüş ortaya koyması anlaşılmayacak bir durum değildir. Hayatı boyunca şüpheli gördüğü her durumdan kaçınmayı bir ilke edinen Şâfiî, her durumda içkiden kaçınılması gerektiğini savunmuştur.

Şâfiî âlimlerinden Şîrâzî ise, zaruret halindeki kimsenin içki içmesinin câiz olduğunu savunmuştur. Bu konuda mezhep içerisinde farklı görüşlerin olduğunu da aktarmıştır:

1. Birinci görüşe göre, zaruret halindeki kimse için içki içmek câiz değildir; yukarıda da aktarıldığı üzere, bu İmam Şâfiî'nin görüşüdür.

⁴⁰³ Mâverdî, *el-İknâ' fi'l-fikhi's-Şâfi'i*, 183.

⁴⁰⁴ Şâfiî, *el-Umm*, 2/277; Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/170; Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Fetâvâ'n-Nevevî* (Beyrut: y.y., 1417/1996), 103.

2. İkinci görüşe göre, tedavi için kullanmak câizdir, ancak zaruret halinde içilmesi câiz değildir.⁴⁰⁵

3. Üçüncü görüşe göre ise, zaruret halinde içilmesi câizdir çünkü onunla kişi, nefesine gelecek olan bir tehlikeyi engellemiş olur.⁴⁰⁶

Bu konuda Şîrâzî, mezhep imamının görüşüne muhalif bir görüş tercih ederek içilmesini câiz görmüştür. Onun bu görüşünden, içkiyi susuzluğu gideren ve zaruret halindeki insanın canını kurtaran bir madde olarak gördüğü anlaşılmaktadır. İmam Şâfiî'den farklı olarak bu görüşü savunmasının sebebi, içkinin özellikleri konusunda İmam Şâfiî'den farklı düşüncesidir. Ebû Hanîfe'ye göre de tedavi için ve zaruret halinde içki içilmesi câizdir.⁴⁰⁷ Bazı Şâfiî âlimleri bu konuda Ebû Hanîfe'nin görüşlerine daha yakındır.

Günümüzde ise bu tür farklı görüşlerden birini tercih etmek çok daha kolay hale gelmiştir. Bilimsel deneyler, laboratuvar ortamında bir maddenin tüm özelliklerini ortaya koymaktadır. İçkinin özellikleri tahlil edilerek susuzluğu giderip gidermediği bilimsel olarak kanıtlanmalıdır. Bu veriler ışığında, zaruret halindeki kimse için içilip içilmemesi tekrar tartışılmalıdır.

2.2.2.2. Haramlığı harici bir sebebe dayanan içecekler

Bu içecekler, meyve suyu, ayran, zeytinyağı gibi aslen temiz ve helâl olduğu halde, içine düşen veya karışan bir necâset sebebiyle haram olarak kabul edilmiş içeceklerdir. Şâfiî mezhebine göre, donmuş halde bulunan gıdaların içine düşmüş ölü fare ve benzeri necâsetlerin etraflarının temizlenmesi ve atılması yöntemi ile temiz hale gelir. Bu konuda delil olarak gösterilen bir takım hadisler mevcuttur.⁴⁰⁸ Ölü fare ve etrafının donmuş yağdan temizlenmesi ve atılması yağın geri kalanının tüketilmesine bir engel oluşturmamaktadır.⁴⁰⁹

Ancak söz konusu gıdalar sıvı halde bulunurken içlerine düşen bir necâset onların tamamını necis kılmaktadır. Bu konuda miktarının çokluğu veya azlığı durumu değiştirmemektedir. Aynı şekilde necâsetin içine düştüğü maddeyi değiştirip

⁴⁰⁵ Şîrâzî, *et-Tenbîh fî'l-fikhi's-Şâfi'i*, 84.

⁴⁰⁶ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/170; Şîrâzî, *el-Muhezzeb fî fikhi'l-İmâm eş-Şâfi'i*, 1/456.

⁴⁰⁷ Cessâs, *Âhkâmu'l-Kur'an*, 1/159; Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/170.

⁴⁰⁸ Buhârî, "Vudû", 233; Ebû Dâvûd, "Et'ime", 3841.

⁴⁰⁹ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/157.

değiştirmediği de önemli değildir. Su, bu yönüyle diğer içeceklerden ayrılmıştır. Çünkü su değişmediği sürece ve iki kullenden çok miktara sahipse, içine düşen necis madde ile necis hale gelmemektedir.⁴¹⁰ Suyun diğer içeceklerden farklı olarak değerlendirilmesinin sebebi su hakkında hadislerin bulunmasıdır.⁴¹¹ Ancak Şâfiî'ler diğer sıvıları suyla kıyaslayarak hükme varmamışlardır. Onlar, ihtiyat ilkesi gereği bu içecekleri mahzurlu bulmuşlardır. Şâfiî mezhebinin karakteristik özelliği haline gelen bu ihtiyat ilkesi burada da görölmektedir.

⁴¹⁰ Mâverdi, *el-Hâvî'l-kebîr*, 15/157; Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Abdullâh b. Bahâdır eş-Şâfiî ez-Zerkeşî, *Habâya'z-zevâyâ*, thk. 'Abdulkâdir 'Abdullâh el'Ânnî (Kuveyt: y.y., 1402/1982), 43.

⁴¹¹ İbn Mâce, "Tahâret", 517; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 33.

SONUÇ

Günümüzde Müslümanların helâl gıda problemi her geçen gün artarak devam etmektedir. Bir yandan yetersiz gıda tehlikesi diğer taraftan sınır tanımaz bir tüketim alışkanlığı içinde temiz, helâl ve zararsız gıda ile beslenmek oldukça zor bir hale gelmiştir. İslâm âlimleri asırlar öncesinden gıda ile ilgili birçok analiz ortaya koyup bu analizleri bir sistem içerisinde gerekçelendirmişlerdir. Bugün bu ilkelerin anlaşılıp yeniden değerlendirilmesi, helâl gıda konusundaki bazı sorunlarımıza çözümler üretebilir. Bu amaçla yapılan çalışmada, Şâfiî mezhebinin gıda konusundaki kriterleri ve hükümleri tahlil edilmiştir.

Çalışmada Şâfiî mezhebinin bir gıda hakkında helâl veya haram hükmü verirken sıklıkla kullandığı bazı temel kriterler tespit edilmiştir. Bu kriterler kısaca şunlardır:

- Şâfiî mezhebinde, “Yiyecek ve içeceklerde asıl olan helâl olmalarıdır.” anlayışı içerisinde konular ele alınmıştır. Bundan dolayı bir şeyin haram kabul edilebilmesi için deliller sunulmuştur. Haramlığı için delil bulunmayan gıdalarda helâl hükmü tercih edilmiştir.

- Hakkında Kur’an veya sünnetten helâl olduğuna dair delil bulunan gıdalar, helâl olarak kabul edilmiştir. Ayetlerde geçen çeşitli yiyecekler ile Hz. Peygamber’in yediği veya yenilmesine müsaade ettiği yiyecekler bu ilke doğrultusunda helâl kabul edilmiştir.

- Hakkında Kur’an veya sünnetten haram olduğuna dair delil bulunan gıdalar, haram olarak kabul edilmiştir. Ayetlerde geçen meyte, kan, domuz, Allah’tan başkası adına kesilenler ve sarhoşluk veren içecekler; hadislerde geçen yırtıcı hayvanlar ile eşek, katır, köpek ve kedi gibi hayvanlar bu ilke doğrultusunda haram kabul edilmiştir.

- Bir kimsenin izni ve rızası olmaksızın ona ait bir şeyi tüketmek mülkiyet hakkı ön planda tutularak haram kabul edilmiştir. Bu ilke doğrultusunda, asıl itibarı ile helâl olan bir ürün, elde edilme yönteminden dolayı haram kabul edilmiştir.

- Hakkında Kur'an veya sünnetten delil bulunmayan gıdalar konusunda Arap örfüne başvurulmuştur. Gıda konusunda Şâfiî mezhebini diğer mezheplerden ayıran önemli ölçütlerden biri bu ilkedir. Birçok hayvan türü hakkında ayet ve hadislerden delil bulunmaması üzerine bu ilke ile hüküm verilmiştir. Bazen tek başına delil olan bu ilke, bazen de nassı destekleyen bir konumda kullanılmıştır.

- Hz. Peygamber'in öldürülmesini yasakladığı hayvanlar, haram olarak kabul edilmiştir. Karınca, bal arısı ve kurbağa gibi bazı hayvanlar, Hz. Peygamber'in öldürülmesini yasakladığı hayvanlara örnektir.

- Hz. Peygamber'in öldürülmesini emrettiği hayvanlar, haram olarak kabul edilmiştir. İnsanlar için zararlı ve tehlikeli görülerek öldürülmeleri emredilen yılan ve akrep gibi hayvanlar bu bağlamda haram kabul edilmiştir.

- İnsanlara faydası olmayan, haram kılınmış hayvanların ticareti de haram olarak kabul edilmiştir. Haramlar konusunda daima mesafeli ve ihtiyatlı davranan bu mezhep, haram hayvanların satımını da uygun görmemektedir.

- Helâl olan bir hayvan, usulüne uygun bir şekilde kesilmezse haram hükmünü alır. Şâfiî mezhebi, bu genel kuraldan su hayvanları ve çekirgeleri istisna etmiştir. Özellikle helâl olan kara hayvanları için şer'î kesim şart koşulmuştur.

- Eti haram olan hayvanların sütleri de haramdır. Cinsi ve türü fark etmeksizin eti haram olan hayvanların tamamının sütleri haram kabul edilmiştir. Eti haram olan hayvanların yumurtaları ise helâl kabul edilmiştir.

- Helâl bir hayvan ile haram hayvanın birleşiminden doğan yavrunun eti haram kabul edilmiştir.

- Necâset karışan gıdalara haram hükmü verilmiştir. İhtiyat ilkesi gereği, bu tür gıdalardan uzak durulması istenmiş, sıvı halde bulunanların tamamı haram kabul edilmişken, katı halde bulunup necâsetten temizlenme ihtimali bulunanlar, temizlenmek koşuluyla mazur görülmüştür.

- Sarhoşluk vererek akli gideren yiyecek ve içecekler haramdır. İçki gibi içecekler ve uyuşturucu etkiye sahip bitkiler, bu bağlamda haram kabul edilmiştir.

- İnsan sağlığına zarar veren yiyecek ve içecekler haram kabul edilmiştir.

- Tayyib olan yiyecekler helâl, habîs olan yiyecekler ise haramdır. Şâfiî mezhebine göre, Yüce Allah insanlar için temiz yiyecekleri helâl kılmışken pis ve iğrenç yiyecekleri haram kılmıştır.

- Zararlı ve zehirli bitkiler haramdır. Bitkilerin zehirli olmaları, haram kabul edilme sebeplerinden biridir. Tedavi amaçlı zarar vermeyecek az bir miktarının kullanımına ise izin verilmiştir.

- Zaruret hali sonuçlanana kadar haram olan yiyecekler helâl hale gelir. İnsan canı söz konusu olduğunda gıda ile ilgili yasaklar esnetilerek bir takım ruhsatlar verilmiştir. Bu bağlamda haram yiyeceklerin tüketilmesine geçici süreliğine izin verilmiştir.

- Domuz, köpek, aslan, kaplan, kurt, kedi, çakal, fil, maymun, ayı, zürafa, eşek, katır, akbaba, tavşancıl, doğan, şahin, kartal, atmaca, hüdhüd, papağan, tavus kuşu, yarası, karga, leylek, kurbağa, yengeç, timsah, kaplumbağa, yılan, akrep, bal arısı, karınca ve haşereler Şâfiî mezhebinin kriterlerine göre haram olan bazı hayvanlardır.

- Deve, sığır, koyun, keçi, geyik, ceylan, antilop, zebra, tavuk, horoz, kaz, ördek, hindi, bıldırcın, turna, serçe, çekirge, at, sırtlan, tilki, keler, tavşan, aktavşan, kirpi, samur, sincap, gelincik, balıklar ve diğer su canlıları Şâfiî mezhebinin kriterlerine göre helâl olan bazı hayvanlardır.

- Zararlı ve sarhoş edici özelliği bulunmayan tohumlar, hububatlar, meyveler, kuru yemişler, bitkiler ve içecekler, Şâfiî mezhebine göre helâl kabul edilmiştir.

Yukarıda aktarılan kriterler, Şâfiî mezhebi tarafından sıklıkla kullanılmış ve birçok fûrû meseleye de örneklerde sunulduğu üzere titizlikle uygulanmıştır. Bunların büyük bir kısmı İmam Şâfiî tarafından ortaya konulmuş, ondan sonra gelen mezhep âlimleri ise bunları benimsemiş ve kullanmaya devam etmiştir.

Mezhep içi ihtilâfın gıda konusunda çok yoğun olmadığı gözlemlenmekle birlikte, bazı detaylarda mezhep içinde çeşitli görüşler ortaya konulmuştur. Bu kriterlerin uygulanması veya farklı kriterlerin çatışması sonucunda hükümlerde farklılıklar gözlemlenmiştir.

İlk dönemlerde değerlendirmeye alınmayan bazı ürünler de zamanla mezhep içerisinde tartışılmış ve değerlendirilmiştir. Bu durum kültürlerin ve beslenme alışkanlıklarının hükümlere yansımaları şeklinde yorumlanabilir.

Hakkında nas bulunan yiyecek ve içecekler mezhep içerisinde çok fazla tartışılmazken, hakkında nas bulunmayan konular daha fazla görüş ayrılığına sebebiyet vermiştir. Her âlim, kendi dönemi, kültürü ve bilgisi ile bu tür gıdaları değerlendirmiş ve bir hükme varmıştır. Günümüzde, bu tür tartışmalı gıdaların zararlı olup olmadığı, içerisinde necis bir madde bulunup bulunmadığı gibi konularda detaylı incelemeler yapılmalı ve bu şekilde yeniden değerlendirilmelidir.

KAYNAKLAR

- Abdulbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemu'l-mufehres li elfâzi'l- Kur'âni'l- Kerîm*. Kahire: Dâr'ul- Kutub'il-Mısriyye, t.y.
- Ahmed, Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. *Kitâbü'l- 'ayn*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 2003.
- Ahmed Negrî, el-Kâdî 'Abdu'n-Nebî b. 'Abdi'r-Resûl el-. *Dustûru'l- 'ulemâ': Câmi'u'l- 'ulûm fî ıstılâhâtı'l-funûn*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1421/2000.
- Alp, Harun. "Yarasaların Özellikleri ve Yarasalarla Mücadele Yöntemleri." *Dicle Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi* 2 (Aralık 2009), 57-63.
- Âsım Efendi, Mütercim. *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*. çev. Mustafa Koç- Eyyüp Tanrıverdi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2013.
- Aslan, Mehmet. "İslam Hukukuna Göre İstihâle ve İstihlâkın Necis Katkı Maddesi İçeren Gıda, İlaç, Kozmetik ve Temizlik Malzemelerinin Hükmüne Etkisi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/43 (2016).
- Ataseven, Asaf. *Din ve Tıp Açısından Domuz Eti*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 7. Basım, 2007.
- Ataseven, Asaf - Şener, Mehmet. "Domuz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/507-509. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Bağlioğlu, Mehtap. "Taksonominin Kısa Tarihçesi ve İlk Hayvan Taksonomisi Kitabımız: Mebâdî-i Tasnîf-i Hayvânâ". *Dört Öge* 4 (2013), 31-49.
- Baydemir, Nursel Aşan. "Covid-19 Salgınında Yarasalar ve Yaban Hayatı". *Doğanın Sesi* 6 (2020), 14-27.

- Beyhâki, Ebû Bekr Ahmed b. el- Hüseyin el-. *Menâkıbu's-Şafîi*. Kahire: Dâru't-Turâs, 1971.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukukî İslamiye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayın Evi, t.y.
- Boran, Mustafa. *Hanefî Mezhebinde Yiyecek ve İçeceklerde Helallik ve Haramlık Ölçüleri*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Doktora, 2018.
- Buceyrimî, Suleymân b. Muḥammed b. 'Omer el-Buceyrimî el-Mısırî eş-Şâfi'î el-. *et-Tecrîd li nef'i'l-'Ubeyd*. 4 Cilt. b.y.: y.y., 1369/1950.
- Buhârî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâ'îl b. İbrâhîm el-. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Mustafa Dîb el-Buğâ. Dımaşk: Dâru İbn Kesîr; Dâru'l-Yemâme, 1993.
- Büyüközer, Hüseyin Kami. *Yeniden Gıda Raporu Yediklerimiz, İçtiklerimiz Helal mi, Haram mı?* İstanbul: Gimdes, 9. Basım, 2012.
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. 'Alî er-Râzî el-. *Âhkâmu'l-Kur'ân*. thk. 'Abdu's-Selâm Muhammed 'Alî Şâhîn. 3 Cilt. Beyrut; Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1415/1994.
- Cuveynî, Ebû'l-Me'âlî 'Abdumelik b. 'Abdullâh el-. *Nihâyetu'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*. thk. Abdul'azîm Mahmûd ed-Dîb. b.y.: y.y., 1428/2007.
- Cürcânî, Ebû'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. 'Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *Kitâbu't-ta'rîfât*. thk. Heyet. Beyrut: y.y., 1403/1983.
- Dağcı, Şamil. *İmam Şafii, Hayatı ve Fıkıh Usulü İlmindeki Yeri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2020.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen 'Alî b. Ömer b. Ahmed ed-. *es-Sünen*. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 2004.
- Demirci, Kürşat. "Haram". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/97-100. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1997.
- Demirci, Kürşat. "Helâl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/173-175. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1998.
- Duman, M. Zeki. "Habîs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/379. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1996.

- Ebû Dâvûd, Suleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sunenu Ebî Dâvûd*. thk. Şu'ayb el-'Arna'ût. 7 Cilt. b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-'Âlemiyye, 2009.
- Ebû Şucâ', Ahmed b. el-Huseyn b. Ahmed el-'İsfahânî. *el-Ğâye ve't-takrîb*. Mektebet'ül- Cumhuriyye'til- Arabiyye, t.y.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-. *el-Vasît fi'l-mezheb*. thk. Ahmed Mahmûd İbrahîm - Muhammed Muhammed Tâmr. 7 Cilt. Kahire: Dâru's-Selâm, 1417/1996.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-. *el-Vecîz*. thk. Ahmed Ferid el-Mezidi. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1. Basım, 2004.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-. *Helaller Haramlar*. çev. Osman Yolcuoğlu. İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 5. Basım, 2020.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-. *İhyâ'u 'ulûmi'd-dîn*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, t.y.
- Güngörür, Mehmet Nezir - Mol, Sühendan. "Bir Gıda Olarak Midye". *Aydın Gastronomy* 3/2 (2019), 119-127.
- Hatîb eş-Şirbînî, Şems ed-Dîn Muhammed b. Ahmed eş-Şâfi'î el-. *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*. 6 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1415/1994.
- İsfahani, Ragıb el-. *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*. çev. Abdulbaki Güneş - Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları, 2010.
- Izutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*. çev. Ayaz, Selâhattin. İstanbul: Pınar Yayınları, 2. Basım, 1991.
- İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Fâris el-Kazvînî. *Mucmelu'l-luğa*. 2 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, t.y.
- İbn Hacer el-Heytemî, Ebû'l-'Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed. *Tuhfetu'l-muhtâc fi şerhi'l-minhâc*. 10 Cilt. b.y.: el-Mektebetu't-Ticâriyye, 1357/1983.

İbn Kâdî Şuhbe, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Ebû Bekr el-Esedî. *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc*. thk. Enver b. Ebû Bekr ed-Dâğıstânî. 4 Cilt. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1432/2011.

İbn Kesîr, Ebû'l- Fidâ. *Tabakâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'îyyîn*. thk. Enver Baz. Kahire: Dâr'ul- Vefa, 2004.

İbn Kudâme el-Makdisî, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn 'Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâ'ilî. *el-Muğnî*. thk. 'Abdullah b. 'Abdulmuhsin et-Turkî - 'Abdulfettâh Muhammed el-Hulv. 15 Cilt. Riyad: Dâru Alemlî'l-Kutub, 3. Basım, 1417/1997.

İbn Mâce, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Şu'ayb el-'Arna'ût. Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî. *Lisânü'l-'arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru's-Sadr, 1883.

İbn Ruşd, Ebu'l-Velîd Muḥammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ruşd el-Kurtubî. *Bidâyetu'l-muctehid ve nihâyetu'l-muktesid*. 2 Cilt. Kahire: Şirketu Mustafâ'l-Bâbî'l-Halebî ve Evlâduhu, 4. Basım, 1395/1975.

İbn Ruşd el-Cedd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ruşd el-Kurtubî. *el-Beyân ve't-tahsîl ve's-şerh ve't-tevcîh ve't-t'alîl li'mesâilî'l-mustehrace*. thk. Dr. Muhammed Haccî ve Âharûn. 2 Cilt. Beyrut; Lübnan: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1408/1988.

İbnu'l-Mehâmilî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Ahmed eş-Şâfi'î. *el-Lubâb fî'l-fikhi's-Şâfi'î*. thk. 'Abdulkerîm b. Suneytânel-'Umerî. Medine: y.y., 1416.

İbnu'l-Munzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm en-Nîsâbü'rî. *el-İcmâ'*. thk. Fu'âd 'Abdulmu'im. b.y.: y.y., 1425/2004.

İbnü's-Salâh, 'Ebû 'Amr Takıyyüddîn 'Osmân b. 'Abdurrahmân. *Şerhu müşkili'l-vasît*. thk. 'Abdulmun'im Halîfe Ahmed Bilâl. 4 Cilt. Riyad: Dâru Künûzü İşbiliye, 1432/2011.

- İnci, Abdullah vd. “Memelilerin (Yabani) Önemli Paraziter Hastalıkları- I: Protozoon Enfeksiyonları”. *Erciyes Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi* 5/1 (2008), 51-61.
- Kaan, Enver Osman. *Güncel Fıkıh Problemleri*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 3. Basım, 2020.
- Kâdî el-Huseyn, Ebû ‘Alî el-Huseyn b. Muhammed b. Ahmed el-Merverrûzî el-. *et-Ta’likât*. thk. ‘Alî Muhammed Mu‘avvid - ‘Âdil Ahmed ‘Abdulmevcûd. Mekke: Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, t.y.
- Kallek, Cengiz. “Kulle”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/357-358. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Karadâvî, Yusûf el-. *el-Helâl ve’l-haram fi’l-İslâm*. Kahire: Mektebet’ül- Vehbe, 22. Basım, 1997.
- Karademir, Fulya - Kahraman, Tolga. “İstanbul’da Tüketime Sunulan Midye Dolmaların Mikrobiyolojik Kalitesinin Belirlenmesi”. *Kocatepe Veterinary Journal* 14/4 (2021), 436-443.
- Karagöz, İsmail. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. Basım, 2007.
- Karaman, Hayreddin. *Günlük Hayatımızda Helâller ve Haramlar*. İstanbul: Nesil Yayınları, 1995.
- Kâsânî, ‘Alâ’uddîn Ebûbekir b. Mes‘ûd b. Ahmed el-Hanefî el-. *Bedâ’i’u’s-sanâ’i’ fi tertîbi’s-şerâ’i’*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2. Basım, 1406/1986.
- Kızıklı, S. Zafer. “Rics”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/87. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2008.
- Kolektif. *Fetvalar*. İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2008.
- Mâlik b. Enes, Ebû ‘Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî. *el-Muvattâ’*. thk. Muhammed Mustafâ el-’A‘zamî. 8 Cilt. Abu Dabi: Muessesetu Zâyid b Sultân, 1425/2004.
- Mâverdî, Ebû’l-Hasen ‘Alî b. Muhammed el-Basrî el-. *el-Hâvî’l-kebîr fi fıkhi mezhebi’l-İmâmi’s-Şâfi’i ve huve şerhu muhtasari’l-Muznî*. thk. eş-Şeyh

- ‘Alî Muhammed Me‘ûd - eş-Şeyh ‘Âdil Ahmed ‘Abdulmevcûd. 19 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1419.
- Mâverî, Ebû’l-Hasen ‘Alî b. Muhammed el-Basrî el-. *el-İknâ ‘fî’l-fıkhi’ş-Şâfi’î*. thk. Hıdır Muhammed Hıdır. Tahran: y.y., 1420.
- Muzenî, Ebû İbrâhîm İsmâ‘îl b. Yahyâ el-Muzenî el-. *Muhtasaru’l-Muzenî*. Beyrut: Dâru’l-Ma‘rife, 1410/1990.
- Müslim, Ebû’l-Hasen Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü’rî. *el-Câmi‘u’s-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd ‘Abdulbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, 1955.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-. *el-Mecmu‘ şerhu’l-muhezzeb*. thk. Sabrî b. Ebî Allâfe. Umman: Beytü’l-Efkârî’d-Düvelîyye, 2005.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-. *Fetâvâ’n-Nevevî*. Beyrut: y.y., 1417/1996.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-. *Minhâcü’t-tâlibîn ve ‘umdetu’l-muftîn*. thk. Muhammed Muhammed Tahir Şa’ban. Beyrut: Dâr’ul- Minhâc, 2005.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-. *Ravdatu’t-tâlibîn ve ‘umdetu’l-muftîn*. thk. Zuheyr eş-Şâvîş. 12 Cilt. Beyrut; Dimaşk; Amman: el-Mektebu’l-İslâmî, 1412/1991.
- Okur, Kâşif Hamdi. “İstihâle”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-1/672-674. Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2020.
- Pala, Ali İhsan. *İslam Hukukunda İhtiyat İlkesi*. Ankara: Fecr Yayınevi, 1. Basım, 2009.
- Râzî, Fahreddin er-. *Menâkıbü’l-İmâmi’ş-Şâfiî*. thk. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ. Mısır: Mektebet’ül-Külliyât’İl- Ezheriyye, 1986.
- Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî. *el-Müdevvenetü’l-kübrâ*. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1994.
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü’l-‘Eimme es-. *el-Mebsût*. thk. Halîl Muhyiddîn el-Meyyis. 30 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Ma‘rife, 1414/1993.

- Sübkî, Tâceddin. *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*. thk. Muhammed et-Tanâhî - Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. Kahire: Dâru İhyai'l-Kütubi'l-Arabiyye, 1964.
- Şâfiî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. 'Abbâs eş-. *el-Umm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1410/1990.
- Şenol, Yahya. *Kur'an ve Sünnet Işığında Helal Gıda*. Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhîm b. 'Alî eş-. *el-Muhezzeb fî fikhi'l-İmâm eş-Şâfi'î*. 3 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, t.y.
- Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhîm b. 'Alî eş-. *et-Tenbîh fî'l-fikhi's-Şâfi'î*. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1403/1983.
- Tahânevî, Muhammed b. 'Alî b. el-Kâdî Muhammed Hâmid b. Muhammed Sâbir el-Fârûkî el-Hanefî et-. *Keşşâfu istilâhâtî'l-funûn ve'l-'ulûm*. thk. 'Alî Dahrûc. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetu Lubnân Nâşîrûn, 1996.
- Taşçi, Fulya. "Eşek Sütünün Özellikleri ve Gıda Alerjilerinde Kullanımı". *Uludağ Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi* 30/2 (2011), 39-44.
- Tirmizî, Ebû 'İsâ Muhammed b. 'İsâ et-. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Fu'âd 'Abdulbâkî. Mısır: Şirketu Mustafâ'l-Bâbî'l-Halebî, 1975.
- Uddin, Nur. "Eti Haram Olan Hayvanları Tespit Problemi: Kur'an ve Sünnet Açısından Bir Değerlendirme". *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi* 3/2 (2021), 23-37.
- Yaranoğlu, Büşra. "Fonksiyonel Bir Gıda Olarak Tavşan Eti ve Önemi". *Dicle Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi* 12/1 (2019), 66-69.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil. "Kan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/288-289. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Yerinde, Adem. "Tayyib". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/196-197. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2011.
- Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. 'Abdurrezzâk ez-. *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. thk. Heyet. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Hidâye, t.y.

Zehra, Muhammed Ebû. *İmam Şâfiî*. çev. Osman Keskiöglü. Diyanet İşleri Başkanlığı, 5. Basım, 2020.

Zerkeşî, Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. ‘Abdullâh b. Bahâdır eş-Şâfi‘î ez-. *Habâya ’z-zevâyâ*. thk. ‘Abdulkâdir ‘Abdullâh el‘Ânnî. Kuveyt: y.y., 1402/1982.

‘İmrânî, Ebû’l-Huseyn Yahyâ b. Ebi’l-Hayr b. Sâlim el-‘İmrânî el-Yemenî eş-Şâfi‘î el-. *el-Beyân fî mezhebi’l-İmâm eş-Şâfi‘î*. thk. Kâsim Muhammed en-Nûrî. 13 Cilt. Cidde: Dâru’l-Minhâc, 1421/2000.

